

Karolinški nalazi u „Dalmatinskoj Hrvatskoj“

Kusačić, Adrian

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:059205>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-19**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
Sveučilišni diplomski studij
Arheologija

Adrian Kusačić

Karolinški nalazi u „Dalmatinskoj Hrvatskoj“

Diplomski rad

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
Sveučilišni diplomski studij
Arheologija

Karolinški nalazi u „Dalmatinskoj Hrvatskoj“

Diplomski rad

Student/ica:

Adrian Kusačić

Mentor/ica:

prof. dr. sc. dr. h. c. Ante Uglešić

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Adrian Kusačić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Karolinški nalazi u „Dalmatinskoj Hrvatskoj“** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 19. lipnja 2024.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Karolinško Carstvo – početak, uspon i par franačke države	3
2.1. Merovinška dinastija	3
2.2. Vladavina karolinške dinastije	5
2.3. Karolinško Carstvo nakon Karla Velikog i njegov raspad	9
3. Odnosi Karolinškog Carstva i Hrvatske kneževine	10
4. Karolinški nalazi u svjetlu arheologije	16
5. Karolinški mačevi na prostoru „Dalmatinske Hrvatske“	18
5.1. Tip K	19
5.1.1. Biskupija – Crkvina.....	21
5.1.2. Koljani Gornji – Vukovića most.....	25
5.1.3. Koljani Gornji – Slankovac.....	27
5.1.4. Kninsko polje – Gugine kuće.....	29
5.1.5. Zadvarje – Poletnica.....	30
5.1.6. Prozor – Gornja Luka.....	32
5.1.7. Čairi – Stolac.....	33
5.1.8. Čapljina – Mogorjelo.....	34
5.1.9. Mostar – Vukodol.....	35
5.1.10. Podgradina – Rešetarica.....	37
5.2. Tip H	38
5.2.1. Gradac – zemljište J. Marjanovića.....	39
5.2.2. Nin – Ždrijac.....	40
5.2.3. Kreševo – Zgon.....	41
5.2.4. Bojna – Brekinjova kosa.....	42
5.2.5. Grebnice – Bojanov orah.....	43
5.3. Posebni tip 1	44
5.3.1. Knin – Orlić.....	45
5.3.2. Morpolača – Tubića kuće.....	47
5.3.3. Škabrnja – Smokva gluvača.....	48
5.4. Tip X	49

5.4.1. Koljani Gornji – Crkvina	49
5.4.2. Dabar – položaj ispod gradine Korać	50
6. Pojasna garnitura karolinške provencijencije	51
6.1. Pojasni jezičac iz Vrbljana Gornjih	51
6.2. Pojasna garnitura iz Mogorjela	53
7. Karolinška koplja na prostoru „Dalmatinske Hrvatske“	55
7.1. Nin – Ždrijac	58
7.2. Trilj – Mali Drinić	59
7.3. Zadvarje – Poletnica	60
7.4. Čapljina – Mogorjelo	61
7.5. Grebnica – Bojanov orah	62
7.6. Hatelji – Dabarsko polje	63
7.7. Stolac – Čairi	64
8. Karolinške ostruge na području „Dalmatinske Hrvatske“	66
8.1. Biskupija – Crkvina	68
8.2. Koljani Gornji – Vukovića most	71
8.3. Trilj – Mali Drinić	72
8.4. Nin – Ždrijac	73
8.5. Stranče – Gorica	75
8.6. Vrbljani Gornji – Mijatovići	76
8.7. Lištanje – Podvornica	78
9. Karolinški novac	79
9.1. Bribir	82
9.2. Donji Lepuri – sv. Martin	83
9.3. Nin – Ždrijac	84
9.4. Sinj – Bajagić	85
10. Relikvijari i drugi misionarski predmeti	86
10.1. Bursa sv. Anselma	87
10.2. Relikvijar nepoznatog sveca iz Nina	91
10.3. Stara Vrlika – Runjavica	92
11. Zaključak	95
12. Literatura	100
Sažetak	109
Summary	109

1. Uvod

Franačka država nastala je u 5. st. na ruševinama nekadašnje antičke Galije. Njezin prvi kralj bio je Klodvig I. (481. – 511.) iz dinastije Merovinga koja će na čelu kraljevstva ostati sve do 754. godine. Dolaskom dinastije Karolinga Franačka se postupno pretvara u vodeću europsku silu koja vrhunac doseže u vrijeme vladavine Karla Velikog (768. – 814.). U svojoj ekspanzijskoj politici dolazi do sukoba s Bizantom oko prevlasti u Dalmaciji koja završava mirovnim sporazumom u Aachenu 812. godine. Mirovnim sporazumom Bizant je dobio priobalne gradove i otoke, a Karolinško Carstvo dalmatinsko zaleđe. Nakon podjele Franci potiču mijenjanje društvene kulture ranih Hrvata u vidu kristijanizacije, ali i materijalne kulture u vidu konjaničke i ratne opreme, pojasne garniture, misionarskih predmeta i novca.

Cilj ovog rada jest prikazati povijesni i arheološki odnos Karolinškog Carstva s Hrvatskom kneževinom s dosadašnjim rezultatima istraživanja na području povijesti i arheologije. Rad obuhvaća prostor srednje i sjeverne Dalmacije, Hrvatskog primorja, Like, zapadnog dijela Banovine te Bosnu i Hercegovinu (od rijeke Sane na zapadu do krajnjeg istočnog dijela Hercegovine), odnosno prostor materijalne kulture tzv. Dalmatinske Hrvatske (slika 1.). Uvodni dio rada će obuhvatiti kratku povijest Franačke države u vrijeme dinastije Merovinga i Karolinga, posebice o Karlom Velikom kada Franačka doseže svoj vrhunac moći. Nakon toga će biti izneseni povijesni podatci i dosadašnja povijesna istraživanja koja govore o političkom odnosu franačke krune i kneza Hrvatske kneževine, odnosno analizirat će se vrijeme od vladavine kneza Borne do kneza Branimira. Prije same obrade arheološkog materijala bit će prikazan sažeti ili opći pregled karolinških nalaza na našem području, a radi se o: vojnoj opremi (mačevi i koplja), pojasnoj garnituri, konjaničkoj opremi (ostruge), novcu, relikvijarima i drugim misionarskim predmetima. U znanstvenoj literaturi tim se predmetima često pripisuje da su dospjeli trgovinom pri čemu su najvjerojatnije služile antičke ceste za brže kretanje, o čemu će također biti riječi.

Nakon toga slijedi obrada arheološkog materijala koji se povezuje s radionicama karolinške provenijencije. Mačevi spadaju među najpoznatije karolinške nalaze u znanstvenoj literaturi, a u Hrvatskoj pronalazimo četiri tipa: tip K, tip H, posebni tip 1 i tip X. Sljedeća vojna oprema koja će biti obrađena jesu koplja s krilcima, no za razliku od mačeva, ona su zastupljena u manjem broju. Karolinška pojasna garnitura spada među zanimljive nalaze na prostoru Hrvatske kneževine koji su pronađeni samo na dvama lokalitetima – Vrbljanima Gornjim i Mogorjelu. Posebna će se pozornost posvetiti detaljima, odnosno ukrasima koji krase

spomenutu garnituru. Konjanička oprema, tj. karolinške ostruge i njihova pripadajuća garnitura za zakopčavanje također je prisutna na našem području. Budući da se radi o nesumnjivo najbrojnijem nalazu karolinške proizvodnje na području „Dalmatinske Hrvatske“, u radu će biti obrađen samo dio fundusa reprezentativnih primjera poznatih starohrvatskih lokaliteta.

Karolinški novac rijedak je nalaz na našim prostorima koji je pronađen samo u četirima primjercima. Prije obrade kataloga pronađena novca objasniti će se kratka povijest monetarnog sustava Franačkog Carstva (koje su nominale bile u optjecaju, prisutne monetarne reforme, kovnice) te problematika u krugovima znanstvene literature. Pred sam kraj analizirat će se predmeti u upotrebi misionara. Naime, povodom dolaska franačke vlasti dolazi do procesa kristijanizacije hrvatske elite i pučanstva koje je, po svemu sudeći, došlo iz pravca Akvilejske patrijarhije. Liturgijski predmeti koji će biti obrađeni (relikvijari sv. Anselma i nepoznatog sveca iz Nina te kadionica iz Runjavice) zasigurno su bili u posjedu franačkih misionara koji su ih ponijeli za potrebe misije, a svojom izvedbom, ornamentikom i kontekstom mogu pobliže govoriti o kontekstu misionarskog djelovanja na hrvatskim prostorima.

Nakon povijesnog pregleda i obrade arheološke građe karolinških karakteristika slijedi zaključak u kojem će se još jednom obratiti pozornost na sve podatke vezane za odnose Hrvata i Karolinga u povijesnom i arheološkom smislu, iznijeti razmatranja, mišljenja i pretpostavke koje su se stekle tijekom istraživanja važnog poglavlja najranije povijesti hrvatske države i njezin ulazak na političkoj sceni srednjovjekovne Europe.

Slika 1. – Hrvatska kneževina i pridružena sklavinija Neretljana sredinom 9. st. (M. ANČIĆ, 2000, 91.)

2. Karolinško Carstvo – početak, uspon i par franačke države

2.1. Merovinška dinastija

Najraniji spomen franačkih plemena pronalazimo u vrijeme rimskog cara Julijana (361. – 363.) koji je vodio bitke protiv Franaka na području sjevernog Brabanta. Ripuarski Franci, koji su usko povezani sa Salijskim Francima, sudjeluju u borbi protiv Huna na Katalunskim poljima te se naseljavaju na obalama rijeke Rajne na kojoj su osvojili Köln i Trier. S kraljem Klodvigom (481. – 511.), rođenim u Tournaiju, koji je bio sin jednog od vođa Salijskih Franaka, Hilderika, započinje Franačko Kraljevstvo. Nakon što je ukinuo formalnu rimsku vladavinu u sjevernoj Galiji, okrenuo se protiv svojih susjeda – Burgunda, Alemana i Vizigota.¹ Borio se protiv Alemana 496. godine, zavjetujući se da će se preobratiti na kršćanstvo u slučaju pobjede, što je i učinio. Protiv Burgunda zaratio je 500. godine, a prethodno je sklopio savez s Godegiselom protiv tadašnjeg burgundskog kralja Gunobada. Sedam godina kasnije ulazi u rat protiv Vizigota povodom njihove hereze, a nakon toga uspostavlja diplomatske odnose s istočnim rimskim carom. Tijekom posljednjih godina života Pariz je učinio glavnim gradom i postupno eliminirao suparničke franačke vođe.² Klodvigovo preobraćenje na katoličko kršćanstvo umjesto arijanskog bio je ključan i pametan potez kralja jer je omogućilo Francima da ih romanizirani Gali lakše društveno prihvate stavljajući ih u prednost naspram Burgunda ili Vizigota.³ Također, tim je činom franačkom narodu dao religijski identitet predstavljajući ih kao poseban narod izabran od Boga, a sličnom se strategijom koristilo Bizantsko Carstvo naglašavajući svoju ortodoksnost, Božju zaštitu te uvjerenje da su politički odgovorni za cijeli svijet.⁴

Nakon Klodvigove smrti njegovo se kraljevstvo podijelilo na četiri dijela: Teuderik (511. – 533.) je vladao iz Reimsa, a Klodomer (511. – 524.), Hildebert (511. – 558.) i Klotar (511. – 561.) vladali su iz Orleansa, Pariza i Soissona.⁵ Bizantski su carevi poslanicima, subvencijama i podržavanjem raznih fakcija i pretedenata Franačkog Kraljevstva pokušali stvoriti utjecaj koji bi im pomogao u borbi protiv Langobarda koji su upali u Italiju u vrijeme Justinijanova pokušaja njezina vraćanja pod vladavinu bizantske krune. Međutim, Franci su predstavljali snažnu silu na Zapadu, stoga bi svaki pokušaj Bizanta bio neuspješan.⁶

¹ H., FICHTENAU, 1961, 1–2.

² I., WOOD, I., 1994, 41.

³ I., WOOD, 1994, 44.

⁴ I., FICHTENAU, 1961, 3.

⁵ I., WOOD, 1994, 50.

⁶ P., J., GEARY, 1989, 118.

Nakon smrti posljednjeg preživjelog Klodvigova sina Klotara I. kraljevstvo se 560. godine ponovno podijelilo, ali ovog puta na tri dijela: Austrasiju, Neustriju i Burgundiju.⁷ Kraljevstvo će se ponovno ujediniti pod kraljem Klotarom II. (584. – 629.). S njegovim sinom Dagobertom I., koji je od 623. do 629. vladao s ocem, a od 629. do 639. samostalno, slijedi mirno i prosperitetno stanje prvi put nakon Klodvigove vladavine. No, u to vrijeme također je započeo uspon i jačanje aristokracije koja će s vremenom izbaciti merovinšku dinastiju s prijestolja.⁸ Slabiji utjecaj kralja rezultirao bi jačanjem grofova i kraljevih predstavnika koji bi svoju moć izgradili u stjecanju zemljišnih posjeda i političkih veza. Tako su postali zemljoposjedničko plemstvo s jakim političkim faktorom čija je podrška uvelike značila potencijalnim kandidatima za titulu novog kralja. Velikaši su pokušavali prisvojiti kraljevu naklonost, tj. stvoriti utjecaj na kraljevu dvoru koji bi donio prednost nad ostalim suparnicima i to uz pomoć položaja upravitelja administracije kraljeva dvora (*maior domus*) i vojničke regrutacije u jednoj od potkraljevstava. U nizu sukoba između Austrasije i Neustrije austrasijski *maior domus* izvojevao je pobjedu u bitki nedaleko Tertyja, koja je ujedno bila od presudne važnosti obitelji tog majordoma – Pipina od Heristala, pretka Karla Velikog. Njihov predak Arnulf bio je biskup Metza i sposoban državnik koji je upravljao sa šest provincija, što ga je činilo najmoćnijom osobom u kraljevom dvoru. Oformio je koaliciju između vladara Neustrije i burgunskog austrasijskog plemstva. Nakon pada Brunhilde sva se moć nalazila u rukama Arnulfa i njegova rođaka Pipina od Landena, čija je kći bila udana za Arnulfa. Klotar II. samo je formalno obnašao dužnost kralja bez stvarne moći.⁹

Kao odgovor na pitanje unutarnjih nemira u teritoriju pod Brunhildom i njezinih nasljednika Klotar II. u Parizu je objavio edikt koji se sastojao od dvadeset četiri poglavlja. Edikt se uglavnom bavio administracijom pravosuđa, u kojoj su bila zajamčena tradicionalna prava aristokracije, Crkve i naroda. Crkvi dopušta da sudi klericima koji su počinili kriminalno djelo i ukida pravo biskupa da imenuje svog nasljednika; kler i narod biraju biskupa kojeg će kasnije potvrditi sam kralj. Također je omogućio jačanje lokalne vlasti da zakonito izaberu kraljevskog službenika i autonomiju u upravljanju (npr. prikupljanje poreza i provođenja pravosuđa), pa se tako kraljevska vlast prepustila interesima aristokracije. Rezultat je tog pristupa necentralizirana kraljevska vlast koja je omogućila drugim regijama ili provincijama (npr. Bavarskoj ili Turingiji), koje su bile podijeljene između triju centralnih kraljevstava ili samo pod vlašću Austrasije, da razviju svoja vlastita autonomna potkraljevstva.¹⁰

⁷ P., J., GEARY, 1989, 119.

⁸ P., J., GEARY, 1989, 151.

⁹ H. FICHTENAU, 1961, 9–11.

¹⁰ P., J., GEARY, 1989, 153–154.

2.2. Vladavina karolinške dinastije

Nakon Dagobertove smrti, godine 637. nastupa vrijeme tzv. „lijenih kraljeva“, odnosno kada merovinska dinastija tijekom svojih posljednjih četiriju desetljeća nije bila u stanju kontinuirano održavati centralnu administraciju kraljevstva.¹¹ Pipinov sin i austrasijski majordomo Grimoald pokušao je uzurpirati prijestolje Dagoberta II. (675. – 679.), no snašao ga je jak otpor u provinciji koji je naposljetku platio životom. Međutim, njegov nećak Pipin od Herstala bio je uspješniji: pobjedom u Tertyju, u kojem je uspio zarobiti neustrijskog kralja, bilo mu je omogućeno da vlada trima dijelovima kraljevstva.¹² Kraj 7. st. i početak 8. st. obilježen je neprekidnim borbama. Frigijci su se pobunili, a kasnije i osamostaljeni Alemani i Bavarci. Nakon uspješnih vojnih pohoda Franci su između 709. i 712. utemeljili biskupiju u Salzburgu, koja će odigrati važnu ulogu u pokrštanju zapadnih Slavena. Nakon smrti Pipina od Herstala, godine 714. novi majordom triju dijelova postao je njegov izvanbračni sin Karlo Martel. On je na prijestolje doveo posljednjeg pripadnika merovinske dinastije Teodorika IV., slomio Frigijce, Alemane i Bavarce te naposljetku pokrenuo proces pokrštanja pokorenih naroda. Također, istaknuo se 732. godine u bitki kod Poitiersa, u kojoj je porazio arapsku vojsku spasivši time potpuni pad Akvitanije, koju je ponovno vratio pod franački režim. Karlo Martel vladao je snažno konfiscirajući zemljoposjede svih onih (čak i same Crkve) koji bi se usprotivili njegovoj vladavini i darivajući zemljoposjede svojim pristašama odnosno vazalima. Njegova vladavina uglavnom je odražavala monarhistički pristup, pogotovo jer nije postavio novog kralja nakon Teodorikove smrti 737. godine.¹³

Uoči svoje smrti 741. godine Karlo Martel dijeli kraljevstvo: sinu Karlomanu daje Austraziju, a mlađem sinu Pipinu daje Neustriju, Burgundiju i Provansu. No, kraljevstvo se našlo u problemima – izbila je ponovna pobuna Akvitanije, Bavorske i Alemanije popraćena pljačkaškim pohodima Saksonaca. Budući da su protivnici kao razlog pobune naveli nepostojanje zakonite kraljevske vlasti, braća su na prijestolje doveli dijete iz prethodne vladarske kuće pod imenom Hilderik III. Saksonce su suzbili, Bavarce pobijedili i ugušili pobunu Alemana. Karloman se 747. godine povukao u samostan u Italiji, a vlast je ostala u rukama Pipina Maloga. Novostečenu Pipinovu apsolutnu vlast ugrožavao je njegov polubrat Grifon koji je dizao pobune u Saskoj, Bavorskoj i Akvitaniji, ali i Karlomanov sin Drogon uz pomoć svojih pristaša. Pipin šalje upit papi Zahariji trebaju li kraljevsku titulu nositi oni koji nemaju nikakvu moć ili oni koji su sposobni upravljati zemljom. Kada je dobio potvrđan

¹¹ P. J., GEARY, 1989, 180–181.

¹² H. FICHTENAU, 1961, 11–12.

¹³ M. BRANDT, 1995, 114.

odgovor u svoju korist, Pipin je u Soissonsu 751. godine sazvao sabor velikaša koji ga je imenovao kraljem, što je potvrdio i crkveni obred.¹⁴ Kao papin dužnik Stjepan II. je, bježeći od langobardske vlasti, zamolio Pipina Malog za pomoć. Njih su dvojica sklopila savez da se Pipin obvezuje u pomaganju oko njegova prava za Rim i središnju Italiju, a zauzvrat je od pape dobio titulu *patricius Romanorum*, koju inače nosi egzarh Ravenne, tj. zastupnik Bizanta. Pipin je s dvama pohodima porazio Langobarde i time omogućio papi prevlast nad Rimom i središnjom Italijom. Nakon Pipinove smrti 768. godine država se ponovno podijelila, što je bio običaj među franačkim pretecentima ili vladarima, koji su prakticirali stoljećima. Karloman je dobio teritorij koji se prostirao od Septimanije do Rajne i Alemanije, a Karlo uski teritorij uz obalu Atlantskog oceana, od južne Galije do ušća rijeke Rajne. Između braće je vladala netrpeljivost. Iako je bio mlađi sin, Karlomanu su pripadale sve palače i rezidencije merovinške dinastije, kao i sva stara imanja Karolinga. K tome, nije priskočio bratu u pomoć kada je u Akvitaniji izbila pobuna. Karlov je odgovor bio ženidba s kćeri langobardskog kralja Deziderija i savezništvo s bavarskim knezom. No, očekivani rat između braće nije se ostvario zbog iznenadne Karlomanove smrti. Njegova djeca bježe langobardskom kralju, čime sva vlast završava u Karlovim rukama.¹⁵

Langobardski kralj Deziderije zahtijevao je od pape da pomaže Karlomanovim sinovima u njihovim pretenzijama k franačkoj kruni. Uvidjevši opasnost na svoju vladavinu, Karlo iskorištava poziv pape Hadrijana I. da dođe u Italiju i pomogne papi u osvajanju Italije. Godine 773. Karlo šalje dvije vojske preko Alpa te u devetomjesečnoj opsadi osvaja Paviju u kojoj se nalazio Deziderije, a opsadom je osvojio Veronu u kojoj su se nalazili Karlomanova žena i sinovi. Iduće godine Karlo dolazi u Rim proslaviti Uskrs, iako je vjerojatno htio Hadrijanu dati do znanja da nikad neće zavladatai langobardskim krajevima srednje Italije.¹⁶ Deziderije je poslan u Franačku kao zarobljenik, a Karlo je preuzeo titulu langobardskog kralja te je otada nosio naziv „kralj Franaka i Langobarda i rimski patricij“. Tim je činom potvrdio vrhovnu vlast nad cijelom Italijom, langobardskom i papinskom, a sjevernu Italiju podijelio je na grofovije s formiranom vojnom mrežom koja obuhvaća strateške važne pozicije.¹⁷

Ratovi protiv Saksonaca, koji su trajali od 772. do 804. godine, spadaju među dugotrajnije sukobe Karla Velikog. Karlo Veliki pokorio je Sasku godine 776., no ustanci vestfalskog plemenskog prvaka Vidukinda rezultirali su cjelokupnim pripojenjem Saskije 778. god., a posljednjim slomom ustanka 785. godine Vidukind se predao Karlu i dao pokrstiti. Vrlo strogi

¹⁴ M. BRANDT, M., 1995, 115–116.

¹⁵ H. FICHTENAU, 1961, 18–20.

¹⁶ N. BUDAK, 2001, 42–44.

¹⁷ M. BRANDT, 1995, 175.

zakoni naveli su Saksonce na ponovnu pobunu počevši od 792. Franački kralj bio je primoran provesti četiri vojne kampanje u rasponu od tri godine (794. – 797.). Poražene Saskonce Karlo je dao preseliti u unutrašnjost Franačke, a njihove zemljoposjede je konfiscirao i podijelio među Crkvom, franačkim velikašima i odanim saksonskim pristašama koji su uglavnom bili plemićkog roda. Novim zakonom (*Capitulare Saxonicum*) Karlo je htio ublažiti nametnuti režim te učiniti ga prilagodljivijim pokorenim Saksoncima. Posljednji ustanak dogodio se u najudaljenijoj saksonskoj oblasti Nordalbingiji. Od 798. do 804. godine trajao je ustanak koji je na koncu rezultirao potpunom deportacijom Saksonaca iz tog područja, a njihovu su zemlju zaposjeli Bodrići, franački saveznici.¹⁸

Iako je bila dijelom franačke države još od merovinške dinastije, Bavarska je s vremenom stjecala sve veću samostalnost pod okriljem bavarskog vojvode i Karlovog rođaka s očeve strane – Tasila III. Unatoč naslijeđenoj vazalnoj obvezi prema franačkom kralju Tasilo je djelovao samostalno. Pokorio je pogansku Karantaniju koju je dao pokrstiti osnovavši samostan u Innichenu, a darivanjem zemljišnih posjeda samostanima i aristokraciji stvarao je oslonac svojoj vladavini. Tim je potezima Bavarska dobila poseban status unutar Franačke, a na to ukazuje činjenica da nije bila dodijeljena nijednom bratu 768. godine. Karlo Veliki je od 781. godine u dvama navratima zahtijevao od Tasila da ponovi očevu vazalsku prisegu u Wormsu. Kada se Tasilo na oba puta oglušio, Karlo je odlučio poslati tri vojske koje su išle prema Lechu, Dunavu i Tirolu koje nisu naišle na otpor. Na kraju je Tasilo na Leškom polju kod Augsburga stao pred Karlom i ponovio zakletvu. Međutim, mir je bio kratkotrajan. Tasilo sa svojom ženom Liutbergom stupa u kontakt s Avarima u nadi da sklope savezništvo. Oni su 787. godine stigli u Bavarsku u znak potpore Tasilu te su krenuli prema Italiji bez značajnog uspjeha. Međutim, budući da je uvidio da nema daljnje potpore od Langobarda i bavarskog plemstva (iako je većina franačkog porijekla, oni nisu bili jedini koji su dali potporu Karlu), Tasilo nije imao drugog izbora, nego oputovati Ingelheim i priznati svoju izdaju. Unatoč dodijeljenoj smrtnog kazni Karlo Veliki ga šalje u samostan u Jumiegesu, vjerojatno zbog krvnog srodstva. Ostatak njegove obitelji uključujući i Liutbergu također šalje u samostan.¹⁹

Idući korak u Karlovoj osvajačkoj politici bio je pokoravanje Avarskog Kaganata. Može se navesti nekoliko razloga koji su potakli Karla na ovaj potez: vjerska konotacija pohoda, navodno veliko blago Avara što su sakupljali tijekom svojeg prisustva u Panoniji te osvajanje Sirmija. Time bi se upotpunila Karlova kolekcija rimskih carskih prijestolnica odražavajući time pretenzije prema carskoj vlasti. Prilika za osvajanjem Avarskog Kaganata pružila mu se

¹⁸ M. BRANDT., 1995, 176–177.

¹⁹ N. BUDAK, 2001, 57–60.

790. godine nakon neuspješnog pograničnog spora s Avarima održanog u Wormsu. Vojni pohod bio je organiziran u dvama smjerovima. Karlo je podijelio svoju vojsku na dva dijela, svaka uz jednu obalu Dunava, a drugi je pravac stizao iz Furlanije i Istre uz zapovjedništvo Karlova sina Pipina Maloga. Iako je ovaj pohod trebao biti obećavajući s obzirom na veliku brojčanu snagu kojom se kralj raspolagao, Karlo se morao povući zbog ozbiljne zaraze među konjima koja mu je nanijela teške gubitke. Međutim, sada je granica bila pomaknuta u Bečkoj šumi, a tijekom pohoda Avari su se uglavnom povlačili i izbjegavali izravan sukob dajući pritom dojam o nemoćnosti suprotstavljanja franačkoj osvajačkoj sili.²⁰

Situacija s Avarima naglo je otišla u korist Francima godine 795. kada u Karlov logor u Saskoj dolazi izaslanstvo avarskog tuduna, koji je u kaganatu bio najmoćniji dužnosnik odmah nakon kagana. Tudun je izrazio svoju želju za pokrštenjem i vazalnom obvezom prema Karlu. Budući da je vjerojatno raspolagao zapadnim dijelom kaganata, taj dio teritorija bio bi uvršten unutar franačkih granica. Razlog tog tudunova poteza jesu razmirice unutar kaganata koje su potakle tuduna da se podredi Karlu Velikom. Te godine furlanski vojvoda Erih poveo je vojnu ekspediciju prema Avarima te je uz slavenskog zapovjednika Vojnimira, kojeg je postavio na čelu vojske, došao do hringa i oteo dio avarskog bogatstva. Sljedeće godine tudun je prihvatio vazalsku prisegu i pokrštavanje, a novoizabrani se kagan predao Pipinu nakon što je uz Eriha s vojskom prodro u kaganat i zaposjeo čuvenu avarsku riznicu, toliko bogatu da je učinila Karla Velikog najbogatijim čovjekom u Europi. Avari koji nisu prihvatili franačku vlast, povukli su se na lijevoj obali rijeke Tise. O njima se vrlo malo zna, no ako su uspostavili neki formalan oblik države, ona je zasigurno bila srušena bugarskim osvajanjem u 9. st.²¹

Situacija se s Avarima još nije u potpunosti smirila jer 799. godine izbija pobuna među Avarima predvođeni tudunom uz moguću podršku bizantskog dvora. Avarski ustanak prouzročio je smrt bavarskog prefekta Gerolda i dvojice franačkih grofova, nešto što Karlo nije mogao ignorirati. Godine 803. poslao je vojsku te odsjeo u Regensburgu čekajući ishod. Tudun je bio poražen i doveden Karlu, no tudunova je vlast nad Avarima ostala. Nakon što je novi kagan prihvatio kršćanstvo i novo ime, nastao je tributarni Avarski Kaganat. Vlast kagana protezala se od stare granice na rijeci Enns do zapadne obale Tise, no njegova vlast nije vrijedila ništa bez franačkog utjecaja o kojem su pogotovo ovisili zbog sve učestalijih slavenskih upada. Avarski Kaganat posljednji se put spominje 811. godine kada je Karlo sazvao vođe obaju naroda u nadi da smiri sukobe. Sedamnaest godina kasnije prestaje postojati tributarna kneževina.²²

²⁰ N. BUDAK, 2001, 65–69.

²¹ N. BUDAK, 2001, 70–71.

²² N. BUDAK, 2001, 70–74.

2.3. Karolinško Carstvo nakon Karla Velikog i njegov raspad

Nakon smrti Karla Velikog prijestolje preuzima njegov sin Ludovik Pobožni (778. – 840). Za razliku od svojeg oca on je uređenje svoje države prepustio svećenstvu, koje je s vremenom toliko ojačalo da se u njihovim rukama nalazila stvarna vlast nad Karolinškim Carstvom. Ludovikova vladavina obilježena je Ljudevitovom pobunom protiv kojeg je vodio bitke, a s druge je strane obilježena ratovima protiv Bugara za prevlast nad Panonskom Hrvatskom. Međutim, najveći problem koji je obilježio Ludovikovu vladavinu jest sukob njegovih sinova (između ostalog i sukob između Ludovika i Lotara) za prevlast nad Franačkom. Iz tog dinastijskog sukoba kao pobjednik izašao je Lotar koji je naslijedio Ludovika Pobožnog nakon njegove smrti 840. godine. No, njegova vladavina bila je kratka trajanja jer su se njegova braća pobunila iduće godine te su mu u bitki nedaleko od grada Auxerre nanijela težak poraz. Godine 843. u Verdunu sporazumno su dogovorili podjelu carstva. Lotar je dobio usko područje od Frigije do Provanse, zapadna područja koja je nekad držao Lotar je dobio Karlo, a Ludovik Njemački dobio je područje na istočnoj strani od Rajne te biskupije Mainz, Worms i Speyer koje su se nalazile na zapadnoj obali Rajne.²³

Novopečena kraljevstva tijekom vremena nailazila su na unutarnje poteškoće, a njihove daljnje podjele će na kraju dovesti do propasti Karolinškog Carstva. Karlo Ćelavi izgubio je veliki dio Akvitanije, a učestali ratovi koje je vodio protiv Normana prisilili su ga da obilato daruje posjede vazalima koji su mu bili potrebni za rat, zbog čega je kralj postao ovisan o pomoći i lojalnosti svojih vazala.

Lotarovo kraljevstvo podijelili su Lotar II. i Ludovik II., no i njihova se kraljevstva također dijele. Carstvo doživljava svoje posljednje ujedinjenje pod Karlom Debelim čija je vladavina trajala samo tri godine (885. – 888.). Konačni kraj Carstva događa se nakon njegove vladavine kada je bilo podijeljeno na pet kraljevstva (Njemačka, Francuska, Italija, Sjeverna Burgundija i Arelat) i na dva faktučna nezavisna vojvodstva (Akvitanija i Bretanija).²⁴

3. Odnosi Karolinškog Carstva i Hrvatske kneževine

O Karlovu osvajačkom pohodu prema nekadašnjoj rimskoj provinciji Dalmaciji znamo vrlo malo, što je vjerojatno rezultat nezainteresiranosti zapadnih povjesničara o političkoj situaciji navedenog područja. No, podvrgavanje većeg dijela Dalmacije zasigurno bi simbolički potvrdio Karlovu carsku titulu, a samo bi carstvo doveo na granicu koju je u razdiobi carstva potvrdio car Dioklecijan. Sa strateškog pogleda osvajanjem Dalmacije Karlo bi osigurao put za

²³ M. BRANDT, 1995, 175–179.

²⁴ M. BRANDT, 1995, 187–18.

vojsku koja bi krenula iz Italije prema Avarima i osvajanju Venecije, jedinog bizantskog teritorija na sjeveru Apeninskog poluotoka.²⁵

Kampanju pohoda organizirao je Karlov sin, italski kralj Pipin s ciljem da se osvoje zadnja bizantska uporišta u Veneciji i na dalmatinskoj obali. Pipin je uspješno mobilizirao lokalne brodove s prostora sjeverne Dalmacije, što je potaknulo venecijanske duždeve Obelerijusa i Beatusa 805. godine na vojni pohod usmjeren prema Dalmaciji. Osvajački pohod nije uspio, obojica su bila prisiljena na predaju te su otišli u Aachen zajedno s *duxom* i biskupom Zadra. No, Pipinovi su uspjesi iduće godine bili poništeni nakon dolaska bizantske carske mornarice. Njegov idući, a ujedno posljednji potez prije smrti bio je napasti s kopna Veneciju, no tijekom opsade bili su zaustavljeni i prisiljeni na povlačenje. Informacije o samom ratu u Dalmaciji nisu opširne i uglavnom su šture. Primjerice, zanimljiv je zapis o pobuni Bardanesa Tourkosa iz Anatolije koja je trajala svega 50-ak dana, a koja je čak zahvatila i područje sjeverne Dalmacije u kojoj je uništena jedna ispostava kod grada Tarsatike. Bizantski car Nikefor I. odlučio je poslati izaslanstvo Pipinu kako bi ostvario mirovni sporazum 810. godine. Međutim, Pipin je iznenada umro prije dolaska izaslanika pa su oni došli u Aachen osobno pred Karlom Velikim. U znaku dobre volje Karlo im je povratio provinciju Veneciju. Time su uspostavili temelje za buduće pregovore, primjerice s bizantskim carem Mihaelom I. On također prihvaća mirovni sporazum koji su ponudili Karlovi izaslanici. Godine 812. mirovni je sporazum ratificiran u Aachenu uz prisutnost obiju stranaka (slika 2.).²⁶ Prema sporazumu sklopljenom u Aachenu Karolinškom Carstvu dodijeljene su Istra, Liburnija i Dalmacija, odnosno njezino zaleđe²⁷, a pod bizantskom upravom bili su dalmatinski gradovi Dubrovnik (*Ragusa*), Split (*Spalato*), Trogir (*Tragurion*) i Zadar (*Jadera*) te teritoriji u njihovoj neposrednoj blizini i mnogobrojni dalmatinski otoci.²⁸ Trebalo je riješiti i jasno razgraničenje Dalmacije između tih dviju država, što je ostalo neriješeno i tijekom vladavine Ludovika Pobožnog (814. – 840.).²⁹

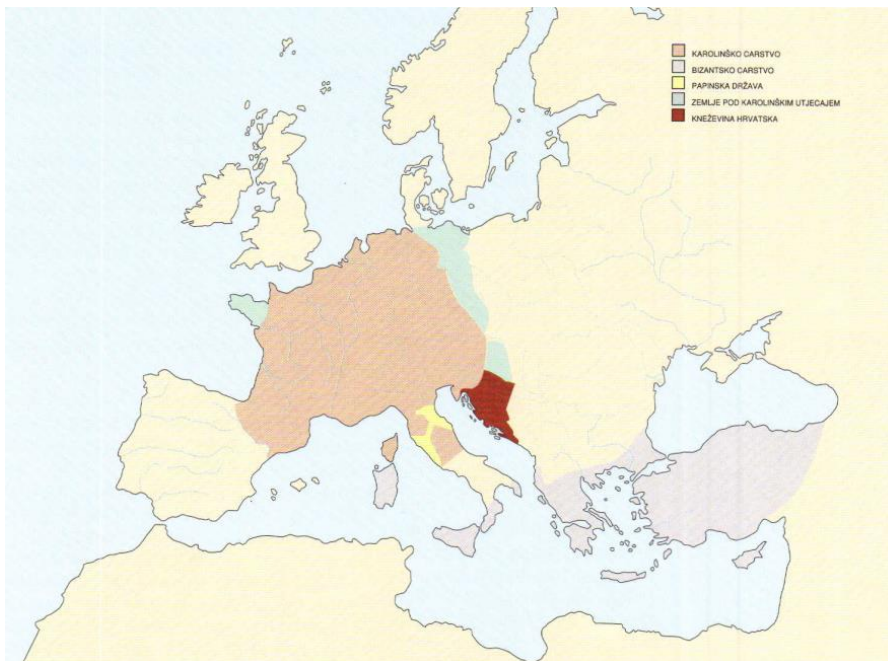
²⁵ N. BUDAK, 2001, 89–90.

²⁶ M. ANČIĆ, 2018, 28–30.

²⁷ H. GRAČANIN, 2015, 505.

²⁸ M. ANČIĆ, 1999, 2.

²⁹ H. GRAČANIN, 2015, 505.

Slika 2. – Karolinško

Carstvo početkom 9. st. (M. ANČIĆ, 2000, 73.)

Tijekom tog vremena hrvatski prostor počeo se politički organizirati oko dvaju središta. Jedan je u panonskom prostoru koji franački izvori nazivaju Donjopanonska kneževina i kneževina koja se nalazila u kontinentalnom zaleđu dalmatinske obale, jezgra budućeg Hrvatskog Kraljevstva. Franački izvori taj prostor nazivaju Dalmacijom i Liburnijom, no je li doista riječ o stvarnoj teritorijalnoj podjeli ili tek želja pisaca da iskažu njenu pripadnost Rimskom Carstvu, ostaje nepoznanica.³⁰ Njihova se imena prvi put u povijesnim izvorima javljaju 818. godine na saboru u Herstalu: Ljudevit, knez Donje Panonije (*ducis Pannoniae Inferiosis*) i Borna, knez Gačana (*ducis Guduscanorum*).³¹ Mladen Ančić preispituje podrijetlo i funkciju titule navodeći da se „Donja Panonija“ odnosi na „Slavene koji su obitavali oko Dunava“ koji su još od 811. imali svoje zasebne *duces*, a Franačko Carstvo je ovlastilo jednog od njih kao pandan poglavara Avarskog Kaganata, ujedno štiteći franački suverenitet na jugoistočnim granicama Carstva od prijetnje Bugara.³²

Najvažniji pohod usmjeren prema ujedinjenju tih krajeva bio je onaj izazvan Ljudevitovom pobunom, knezom Donje Panonije. Njegov se teritorij prostirao u zapadnim dijelovima Panonske nizine do rijeke Rabe, a na jugu mu je vlast dosegala do rijeke Save. Ljudevit svoje nezadovoljstvo prvi put iskazuje pritužbama prema furlanskom markgrofu Kadolahu na saboru u Herstalu u vrijeme vladavine Ludovika Pobožnog 818. godine. Njegove pritužbe nisu ostavile nikakva traga na carskom dvoru, stoga je donjopanonski knez Ljudevit odlučio reagirati vojnim

³⁰ D. KARBIĆ, 2015, 92.

³¹ A. BIRIN, 2015, 44.

³² M. ANČIĆ, 2016, 222.

putem. Prethodili su pokušaji pregovora prije vojnog obračuna koji nisu uspjeli te u rano ljeto 819. godine prema Ljudevitu krenula je vojska iz pravca Italije i Bavarske, a mobilizirani knez Borna i Gačani trebali su osigurati južni bok prema Ljudevitovim snagama. Franačke snage nisu uspjele ugušiti pobunu,³³ a Kadolah je pri povratku iz Panonije u Furlaniji preminuo od groznice, na čije mjesto dolazi novi markgrof Balderik.³⁴

Ljudevit je poharao Karantaniju te se spustio prema jugu gdje se suočio s Bornom i Gačanima. Gačani su napustili bojno polje ostavivši Bornu, što je rezultiralo njegovim porazom. Borna kasnije pokorava Gačane, a Ljudevit nastavlja s upadima u Borninoj kneževini. Zbog učestalih napada sazvan je sabor u Aachenu 820. godine da se pronade rješenje Ljudevitova pitanja na kojem Borna prisustvuje osobno. Dogovoren je drugi vojni pohod koji također nije uspio i Borna umire, što je bio jaki udarac karolinškom dvoru jer su izgubili vjernog saveznika. Iduće godine saborom u Aachenu planirano je pustošenje područja čije se pučanstvo pridružilo pobuni. Strategija se pokazala učinkovitom jer, kada su na ljeto 822. godine krenuli u konačan obračun protiv Ljudevita, donjopanonski knez ostao je bez većine svojih uporišta i saveznika. To ga je prisililo na bijeg prvo u Sisciji pa onda k Srbima. Ljudevit se vratio u Dalmaciju iduće godine računavši da će ponovno uspjeti pokrenuti pobunu. Obratio se Borninom ujaku Ljudemislju koji ga ugostio i ubio, čime je carskoj vlasti dokazao svoju lojalnost.³⁵

Nakon što se sagleda cjelokupna situacija vezana za Ljudevitovu pobunu, može se reći da je najveću korist upravo ostvarila „Dalmatinska“ / Hrvatska kneževina. Suradnja s Francima ojačala je Bornin položaj, a dobio je i novu titulu. Ne spominje se više kao *dux Dalmaciae*, već kao *dux Dalmaciae atque Liburniae*. Također, ne smije se zanemariti teritorijalno širenje kneževine počevši od pokoravanja Gačana i kasnije, kada je završila Ljudevitova pobuna, na prostor savsko-dravskog međurječja. Ujedinjenje bi omogućilo olakšanu administraciju Carstva, a kao dokaz imamo izvore iz prve polovice 9. st. koji govore o susjedstvu Hrvata i Bugara.³⁶

Iako je dalmatinski knez tijekom drugog i trećeg desetljeća postupno širio svoju vlast, ona nije predstavljala potencijalnu sponu odnosa između karolinškog cara i kneza. Konkretniji uvid možemo dobiti tijekom polovice 9. st. u vrijeme vladavine kneza Trpimira. Unatoč nazivu *rex* (kralj), koji je dobio od Gottschalka, i *dominus* (gospodar) prema evangelijaru iz Čedada, u Trpimirovim ispravama o darivanju posjeda i prava splitskoj crkvi on naglašava italskog kralja

³³ M. ANČIĆ, 2000, 8

³⁴ N. KLAJIĆ, 1975, 210.

³⁵ M. ANČIĆ, 2000, 81–83.

³⁶ M. ANČIĆ, 2000, 83.

Lotara kao svojeg nadređenog.³⁷ Njegovo, ali i Branimirovo ime zajedno se spominje s imenima ostalih karolinških careva, što dodatno potvrđuje njihovu pripadnost u elitnim krugovima karolinškog svijeta.³⁸ U prvoj polovici 9. st. na Trpimirov dvor došao je teolog Gottschalk iz Orbaisa. Zbog svojeg se učenja o predestinaciji zamjerio Ludoviku Njemačkom, pa je morao pobjeći prvo u Hrvatsku kneževinu zahvaljujući saveznicima, a jedan od njih bio je Eberhard. Nakon toga otišao je u Bugarsku, a naposljetku je došao do Ludovika Njemačkog osobno.³⁹ Dolazak franačkog teologa Gottschalka i njegov prijem na Trpimirov dvor jasno pokazuje civilizacijski doseg kneževine u upravnom i crkveno-duhovnom dometu. Međutim, postoji mogućnost da je Gottschalkov dolazak na dvor kneza Trpimira bio diplomatske prirode, tj. da je bio posrednik između furlanskog markgrofa Eberharda i Trpimira. To bi moglo objasniti Trpimirove sukobe protiv „Grka“ i Bugara koji bi bili u skladu očekivanjima upravitelja pograničnih područja, tj. Eberharda.⁴⁰ Što se tiče rata s „Grcima“, L. Katić pretpostavlja da je Trpimir htio iskoristiti trenutnu bizantsku političku slabost, stoga napada teritorije koji su bili u nadležnosti bizantske krune. O tome nam ujedno govori i danak mira (*tribunum pacis*), koji su dalmatinski gradovi plaćali hrvatskim vladarima za svoje posjede na kopnu. Sukob se vjerojatno odigrao u okolici Splita.⁴¹

Mladen Ančić upozorava da je Gottschalk pogrešno pripisao Trpimiru titulu *rex* umjesto *dux* zbog njegova nesnalaženja s titulama koje je prevodio u latinske idiome. No, smatra da se slično dogodilo i s dvama Branimirovim natpisima; na arhitravu oltarne pregrade u samostanskoj crkvi opat Teudebert imenuje ga *dux Sclavorum*, a u drugom natpisu iz crkve župana Prištine u Ždrapnju kod Skradina oslovljava ga kao *ducem Clavitorum*.⁴² Svoj kritički osvrt na Gottschalkove izvještaje o Trpimiru daje i Ž. Rapanić, primjerice u vezi s navodom o bitki protiv „naroda Grka“. Naime, Rapanić kritizira Gottschalkov izvještaj navodeći manjkavost historiografskog pristupa koji su imali onodobni kroničari i historiografi. Nema navoda o samoj bitki te nije razriješeno tko su zapravo bili „Grci“ i patricij koji ih je predvodio. Budući da je u vrijeme boravka saksonskog teologa politička situacija bila stabilizirana na istočnom Jadranu, smatra da je navod bio više od teološkog karaktera u vidu propovijedi. Također navodi mogućnost da je taj rat bio inspiriran nekim lokalnim sukobom između Hrvata iz gradske okolice s mjesnim stražarima.⁴³

³⁷ M. ANČIĆ, 2000., 92.

³⁸ I., MAJNARIĆ, 2015, 522.

³⁹ M. ANČIĆ, 2016, 230.

⁴⁰ I. MAJNARIĆ, 2015, 522-523.

⁴¹ L. KATIĆ, 1932, 418-419.

⁴² M. ANČIĆ, 2016, 230-231.

⁴³ Ž. RAPANIĆ, 2013, 53-55.

U vrijeme vladavine kneza Domagoja hrvatski vladari prvi put stupaju u političke odnose sa Svetom Stolicom povodom događanja povezanim s Focijevim prijeporom i crkveno-jurisdikcijskim određenjem Bugarske između Rima i Carigrada. Pretpostavlja se da je papa Ivan VIII (872. – 882.) uz pomoć kneza Domagoja pokušao učvrstiti svoj položaj u Bugarskoj kneževini. Ostaje nepoznanica koja je bila konkretna Domagojeva uloga, no papa mu je dodijelio ulogu kao jedan od glavnih pouzdanika u obrani i potvrdi papinih prava na crkvenu jurisdikciju na širem području nekadašnjeg Ilirika. Sukladno tomu, treba uzeti u obzir i Domagojev odnos prema Ludoviku II. Navodi povijesnih izvora Ivana Đakona i Konstantina Porfirogeneta govore o Domagojevim sukobima s Mlecima i Bizantom, a u pismu Ludovika II. navodi se prisutnost slavenskih brodova u opsadi Barija pod kontrolom Saracenima. Prihvatimo li te izvore unatoč njihovom dvojbenom karakteru, zajedno s podatkom o Domagojevim napadima na istarske gradove 875. godine, možemo jasno vidjeti Domagoja kao pouzdanog i važnog podanika Ludovika II., odnosno karolinške carske krune.⁴⁴ O njihovom posebnu odnosu svjedoči pismo franačkog cara upućeno Baziliju I. u kojem traži nadoknadu štete koju je prouzročio Bizant napadom na „Dalmatinsku Hrvatsku“ tijekom opsade Barija. Bazilijev odgovor nije ostao zapamćen u povijesnim izvorima, ali neprijateljstvo između Bizanta i kneza Domagoja zasigurno nije jenjvalo. Neuspjela urota protiv kneza Domagoja o kojoj jedino saznajemo iz pisma pape Ivana VIII. navodi povjesničare da ju je potaknuo Bizant, no isto tako, urotnici su mogli biti sinovi prethodnog kneza Trpimira.⁴⁵ U vrijeme neuspjele urote na Domagojevu se dvoru nalazio mletački svećenik Ivan, papin poslanik i diplomat u ime Svete Stolice. Jedan se urotnik obratio Ivanu za pomoć i, unatoč Domagojevu obećanju da mu neće nauditi, knez ga je ipak dao pogubiti. Nakon što je diplomat doznao, on se odrekao svećeničkog zvanja, a papa to nije dopustio imajući na umu društveni ugled njegovih poslanika na svjetskoj političkoj sceni.⁴⁶ Knez Domagoj i ninski kler uspostavljaju Ninsku biskupiju, a službu posrednika obavljao je upravo svećenik Ivan koji se spominje u pismima Ivana VIII. upućenima Domagoju i knezu Branimiru i na krsnom zdencu iz Nina. Papi je to odgovaralo jer bi to bio njegov odgovor na priklanjanje dalmatinskih gradova carigradskom patrijarhu Fociju, no prvo su se trebali zadovoljiti uvjeti koje biskupija treba ispuniti. Do konačne uspostave Ninske biskupije u Domagojevo vrijeme nije došlo zbog niza okolnosti – neuspjela urota, Ivanov povratak u Rim i Domagojeva smrt. Venetska kronika nas u šturim podacima obavještava da je njegov sin Zdeslav u borbi za prevlast protjerao ostalu braću, a jedan je od braće bio Višeslav

⁴⁴ I. MAJNARIĆ, 2015, 523–524.

⁴⁵ S. KOVAČIĆ, 1986, 40–41.

⁴⁶ M. ANČIĆ, 2001, 312–313.

čije ime se uz Ivanovo spominje na krstionici iz Nina. S obzirom na to da je Zdeslav bio naklonjen Bizantu, ideja Ninske biskupije nije se mogla realizirati do vladavine kneza Branimira.⁴⁷

Nakon smrti kneza Zdeslava, kojeg je na vlast postavilo Bizantsko Carstvo, na prijestolje dolazi knez Branimir⁴⁸, jedan od Domagojevih sinova.⁴⁹ Iako je knez Branimir priznao vrhovnu vlast franačkog cara Karla III. (881. – 888.), svoj je oslonac vladavine pak pokušao osigurati od samog pape. Obratio se papi Ivanu VIII. kojemu je iskazao vjernost i pokornost u nadi da obnovi veze sa Svetom Stolicom. S obzirom na bizantsko širenje na istočnoj obali Jadrana,⁵⁰ kao i pretenzija širenja utjecaja Svete Stolice na marginalna područja (prostor koji su u to vrijeme pokrivala kneževine Hrvatska, Moravska i kraljevina Bugarska) obaju ondašnjih carstva (Franačke i Bizanta),⁵¹ Ivan VIII. nije htio propustiti ovu priliku sklapanja savezništva. Branimira je obavijestio kako je 7. lipnja 879. godine na dan Uzašašća na misi posvetio njega i njegov narod, odnosno njegovu vladavinu. Taj se čin može shvaćati kao posredno priznanje državne neovisnosti Hrvatske kneževine.⁵² Sukladno papinim interesima knez Branimir također je imao koristi od savezništva. Naime, s obzirom na to da mu se pripisuje ubojstvo Zdeslava, trebala mu je legitimacija vlasti i sa svojim biskupom Teodozijom šalje poruku priznanja crkvenog autoriteta. Što su još zapravo nudili u tom savezništvu, nije sigurno.⁵³ Međutim, veze s Francima i dalje nisu bile ugašene u potpunosti, o čemu svjedoče pojava franačkog redovnika Teudberta na čelu benediktinskog samostana u Ninu te činjenica da je novi splitski nadbiskup Teodozije potražio posvećenje u Akvileji. Prema tim podacima može se pretpostaviti kako je i dalje crkvena hijerarhija bila (u najmanju ruku) formalno podređena franačkom autoritetu.⁵⁴

4. Karolinški nalazi u svjetlu arheologije

Na prijelazu iz 8. u 9. st. materijalna i duhovna kultura na prostoru „Dalmatinske Hrvatske“ doživjela je bitnu promjenu nastalu utjecajem ondašnje političke situacije, tj. prisustvom franačkog i bizantskog utjecaja. Franački utjecaj rezultat je ekspanzijske politike Karla Velikog, a posredovanjem franačkih misionara iz sjeverne Italije započinje i proces pokrštavanja Hrvata.

⁴⁷ A. UGLEŠIĆ, 2023, 89–92.

⁴⁸ A. BIRIN, 2015, 50.

⁴⁹ M. MATIJEVIĆ SOKOL, V. SOKOL, 1999, 17.

⁵⁰ A. BIRIN, 2015, 50.

⁵¹ M. ANČIĆ, 2001, 309.

⁵² A. BIRIN, 2015, 50–51.

⁵³ M. ANČIĆ, 2001, 314–315.

⁵⁴ M. ANČIĆ, 2001, 317.

Crkvena središta izvor su pismenosti, umjetnosti i kulture što je Hrvatima omogućilo da se relativno brzo uklope na političkoj sceni Europe.⁵⁵

Franačku je vlast s odobrenjem dočekaio dio lokalnog stanovništva (vjerojatno su neki pripadali elitnom staležu) koje je stalo na franačku stranu osiguravajući si pritom određene povlastice koje su dobivali zauzvrat. Praksa darivanja nije bio Francima stran pojam, o čemu ujedno svjedoče i bogati grobovi s raskošnim pojasnim garniturama, ostrugama i ostalim predmetima koje pronalazimo primjerice u Češkoj i Moravskoj, pograničnim slavenskim područjima Carstva. Široka rasprostranjenost i uniformnost karolinških nalaza od Vinodola do Neretve koje pronalazimo u elitnim grobovima daje nam prividnu sliku da se radi o jednoj etničkoj skupini, što bi za razdoblje od kasnog 8. st. do ranog 9. st. ipak bilo generaliziranje. Te su elite raspolagale sličnim materijalom i jednakim načinom ukapanja, no vjerojatno se radi o pojedinim skupinama koje su prevladavale u određenim razdobljima, kao što je primjerice prva nam poznata Guduskana, a nakon nje glavnu ulogu preuzimaju Hrvati.⁵⁶

Najbrojniji nalazi karolinških radionica jesu oružja u koja ubrajamo dvosjekle dugačke mačeve i koplja s krilcima (za dva primjerka noževa samo se pretpostavlja da pripadaju karolinškom kulturnom krugu).⁵⁷ Prostorna disperzija pronalaska karolinške ratne opreme govore o tome kako su njihovi nosioci kontrolirali ta područja koristeći se prapovijesnim i kasnoantičkim utvrdama s kojih su nadzirali cestovnu mrežu. Primjerice, o tome svjedoči povijesni zapis iz 819. godine u kojima se navodi Bornin bijeg u svoje utvrde prilikom provale Ljudevita Posavskog u njegov teritorij.⁵⁸ Kao moguća trgovačka ruta predložen je pravac koji je išao preko alpskih prijevoja, sjeverne Italije, Liburnije i onda u dalmatinsko zaleđe,⁵⁹ odnosno korištenje trase koja je spajala istočnu obalu Jadrana s Apeninskim poluotokom. U slučaju korištenja te trase pravac bi išao iz Akvileje preko Trsta pravcem Tarsatika – Senj – Karlobag, preko Velebita, Obrovca i Karina gdje se račvao prema jugu (Nadin – Škabrnja – Galovac – Zadar) i istoku (Aserija – Bribir – Skradin – Salona – Trilj – Runović – Ljubuški – Čapljina – Stoca). Nadalje, kao primjer se može navesti i magistralna cesta Akvileja – Salona na koju se spajala *Via magna* (povezivala je Aenonu ili Nin s Kninom preko Aserije i Burnuma).⁶⁰ Dalmatinski gradovi vjerojatno su bili ishodište trgovačke mreže koja je obuhvaćala dalmatinsko zaleđe, a toj tezi pridonosi disperzija kovanica iz 9. st. kojih ima najviše na području južno od Neretve. Publikacije o keramičkim nalazima iz urbanih središta (npr. Zadar

⁵⁵ D. JELOVINA, 1986a, 31.

⁵⁶ G. BILOGRIVIĆ, 2019, 117–119.

⁵⁷ A. MILOŠEVIĆ, 2000a, 125.

⁵⁸ A. JURČEVIĆ, 2011, 137.

⁵⁹ Z. VINSKI, 1980, 19.

⁶⁰ A. JURČEVIĆ, 2011, 137.

ili Dubrovnik) također bi mogle poduprijeti iznesenu teoriju.⁶¹ Lokalna izrada kovanica također nije isključena, a izrađivali su ih putujući franački majstori ili domaći slavenski kovači.⁶²

5. Karolinški mačevi na prostoru Dalmatinske Hrvatske

Ranosrednjovjekovna *spatha* kakvu danas poznajemo iz arheoloških i povijesnih podataka svoje korijene pronalazi u vremenu antike.⁶³ Pojam *spatha* u antičkim se povijesnim izvorima spominje kao dvosjekli dugački mač koji je bio poznat po upotrebi među sjevernim plemenima. Primjerice, Plutarh u svojem biografskom djelu o Mariusu navodi da su Teutonci i Cimbri koristili *spathu*. Dion Kasije također navodi da su Švabi tijekom galskog rata bili naoružani navedenim mačevima, a Vegetije u svojem opisu teško naoružanih vojnika spominje „veliki gladius“ kojeg zovu *spatha*, a manji je zvan „polu-spatha“.⁶⁴ Tijekom razdoblja ranog Rimskog Carstva i seobe naroda mačevi su pretežno ravne oštrice koja se sužava prema vrhu (izraženije u starijim primjercima).⁶⁵ Rubovi mačeva 5. – 7. st. paralelno se protežu cijelom dužinom sječiva i završavaju relativno tupim vrhom, a prema presjeku sječiva vidljivi su plitki žljebovi s objiju strana. Mač je namijenjen prvenstveno za udaranje, no mogao se upotrebljavati i za probadanje.⁶⁶ Otprilike do sredine 8. st. dolazi do ponovnog sužavanja vrha oštrice, a dužina mača tek se od druge polovice počinje konstantno povećavati. Težište sječiva tijekom razdoblja ranog Rimskog Carstva nalazilo se u neposrednoj blizini drške, u razdoblju seobe naroda pomaknuto je prema oštrici, a polovicom 8. st. opet se vratilo prema pravcu drške. Razlog toj promjeni jest prilagodba upotrebe okruglih štitova koji više nisu imali ofenzivnu ulogu.⁶⁷ Balčaci mačeva od 3. do 6. st. uglavnom su izrađeni od organskog materijala, mogli su imati metalne jabučice, no one su bile male ili šuplje te nisu utjecale na težište mača. U 7. st. balčaci su se izrađivali djelomično od metala, a u 8. st. u cijelosti od metala.⁶⁸

Prvu sustavnu tipologiju karolinških ili vikinških mačeva (kako se također navode u znanstvenoj literaturi) prvi je iznio Jan Petersen u svojoj knjizi *De Norske Vikingsverd* 1919. godine. Koristeći se primjercima s područja Norveške i analizirajući karakteristike njihovih balčaka, izdvojio je dvadeset šest glavnih i dvadeset posebnih tipova.⁶⁹ Sljedeće važno djelo jest ono M. Wheelera *London and the Vikings* u kojem pojednostavljuje Petersenovu tipologiju

⁶¹ F. CURTA, 2010, 273.

⁶² G. BILOGRIVIĆ, 2016, 117.

⁶³ S. FEICKERT et. al., 2018, 19.

⁶⁴ W. MENGHIN, 1983, 15; autor se koristio radovima: Plutarh, *Marius*; Dion Kasije, *Historia Romana*; Vegetije, *De re militari*

⁶⁵ I. PETRI, 2014, 128.

⁶⁶ W. MENGHIN, 1983, 16.

⁶⁷ I. PETRI, 2014, 129.

⁶⁸ I. PETRI, 2014, 130.

⁶⁹ I. PETRI, 2014, 130.

i svodi je na sedam tipova. Kasnije Oakeshott pridodaje još dva tipa, a početkom 90-ih izlazi disertacija Alfreda Geibiga u kojem odvojeno analizira pojedine dijelove balčaka i sječiva dobivši tipologiju koja se sastoji od devetnaest kombinacijskih i triju konstrukcijskih tipova balčaka te četrnaest sječiva.⁷⁰

5.1. Tip K

Tip K izvorni je proizvod zapadnofranačkih radionica kasnoga 8. i cijelog 9. st. Ovaj tip mačeva ima zanimljivu topografsku rasprostranjenost u Europi s najvećom koncentracijom nalaza u Norveškoj i Hrvatskoj, za razliku od nalaza u srednjoj i zapadnoj Europi koji su relativno rijetki i vrlo raštrkani. Zanimljiv je podatak da se spomenuti tip najčešće javlja na likovnim prikazima tog razdoblja. Među najpoznatijim izvorima ilustracija jesu Stuttgartski psaltir (820. – 830.), Zlatni psaltir (prva polovica 9. st.), Lotarov evangelistar (849. – 851.) i drugi.⁷¹ U Europi je dosada pronađeno ukupno sedamdeset sedam primjeraka mačeva ovoga tipa.⁷² U ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj i susjednim Sklavinijama pronađeno je ukupno trinaest mačeva (slika 3.).⁷³

Kruna jabučice izvedena je podjelom u pet žljebova; obično imaju jednaku širinu, no nerijetko središnji žlijeb može biti najširi u usporedbi s ostalim žljebovima te je također nešto viši od ostalih. Žljebovi mogu biti podijeljeni srebrnom ili brončanom žicom. Kruna i baza mogu biti izrađeni od jednoga ili dva komada. Nakrsnice su uvijek ravne, poprečnog presjeka i zaobljene na krajevima za razliku od tipa O koji se vjerojatno razvio od tipa K. Nakrsnica je s bazom bila ukrašena srebrnom oplatom, ukucanom u obliku finih traka u željezo.⁷⁴ S tipološke strane treba upozoriti na sličnost tipova K i O (O III), a jedina je znatna razlika između tih dvaju tipova jača razdvojenost reznjeva u K-tipu. U literaturi ih se često stavljalo pod jedan tip ili pod nazivom K-O (III) kao zasebni prijelazni tip. Međutim, i u tipovima O i III postoje razlike u izvedbi nakrsnice i jabučice tipa III. Osim što je znatno niža od tipa O, ukrašena je i na jednak način kao i K-tip.⁷⁵

Od sredine 8. st. počinje se prakticirati umetanje metalnih uložaka u sječivu. U početku su motivi bili izvedeni u obliku simbola, a krajem 8. st. pojavljuju se i latinske majuskule.

⁷⁰ G. BILOGRIVIĆ, 2009, 127–128.; Autor se koristio radovima: A. GEIBIG, 1991. – Alfred Geibig, *Beiträge zur morphologischen Entwicklung des Schwertes in Mittelalter. Eine Analyse des Fundmaterials vom ausgehenden 8. bis zum 12. Jahrhundert aus Sammlungen der Bundesrepublik Deutschland*, *OFFA – Bücher*, 71, Neumünster; E. OAKESHOTT, 2002. – Ewart Oakeshott, *Introduction of the Viking Sword. Swords of the Viking Age*, Woodbridge, 1–14.

⁷¹ A. MILOŠEVIĆ, 2000a, 127–129.

⁷² G. BILOGRIVIĆ, 2009, 130.

⁷³ A. MILOŠEVIĆ, 2012, 462.

⁷⁴ J. PETERSEN, 1919, 105–108.

⁷⁵ G. BILOGRIVIĆ, 2009, 129.

ULFBERTH mačevi pojavljuju se između ranog 9. i 12. st., s tim da se izvornim ULFBERTH mačevima lako mogao promijeniti balčak iz modnih razloga.⁷⁶ Taj je natpis izveden slovima oblika rimske majuskule i uglavnom se na početku i kraju natpisa nalazi križ. Ligatura slova redovna je pojava, no unutar te skupine primjećuju se i natpisi koji su pogrešno ili nepotpuno izvedeni. Prema tome, pretpostavlja se da se radi o imitacijama natpisa, no ne treba isključiti i nepismenost kovača.⁷⁷

U znanstvenim krugovima smatra se da ovi primjerci mačeva potječu iz franačkih radionica smještenih u Srednjem Porajnju, a prostorna je disperzija od sjevernog Atlantika u Irskoj i Norveškoj do rijeke Dnjepar.⁷⁸ Najveći broj mačeva pronađen je u Skandinaviji i Baltiku, vjerojatno zbog tradicije darivanja i nasljeđivanja mača.⁷⁹ Odlika kvalitete ULFBERTH mačeva bila je visokopostotni sadržaj ugljika, što je te mačeve činilo elastičnijim i tvrdim od sječiva izrađenih tehnikom damasciranja zavarivanjem (mačevi izrađeni tom tehnikom imaju manji udio ugljika od ULFBERTH primjeraka). Također treba napomenuti da su ULFBERTH mačevi bili pogodniji za rukovanje zbog težine i oblika s relativno širim gornjim dijelom.⁸⁰

Slika 3. – Mačevi tipa K na prostoru Hrvatske i Bosne i Hercegovine (A. MILOŠEVIĆ, 2016, 250.)

5.1.1. Biskupija – Crkvina

Od deset pronađenih grobova u ljesovima južno od crkve sv. Marije tri su groba sadržavala mačeve tipa K. Mač iz groba 1 mjestimice je oštećen oksidacijom, što je posebno vidljivo na

⁷⁶ K. G. KOKKOTIDIS, 2018, 21.

⁷⁷ Z. VINSKI, 1966, 74.

⁷⁸ Z. VINSKI, 1966, 74.

⁷⁹ K. G. KOKKOTIDIS, 2018, 21.

⁸⁰ Z. VINSKI, 1966, 75–76..

nakrsnici i na suženom gornjem dijelu sječiva te najvjerojatnije nije bio damasciran (slika 4.). Jabučica mača bila je podijeljena na pet režnjeva rovašenom srebrnom žicom koja ujedno dijeli i krunu baze. Rendgenskim postupkom ustanovljen je natpis ULFBERTH na području sječiva,⁸¹ koji je izveden tehnikom jetkanja.⁸² Prema mišljenju Zdenka Vinskog radi se o najstarijem primjerku ULFBERTH mača u Europi, a datiran je u zatvorenoj grobnoj cjelini. U njoj se nalazi novčić datiran nakon 800. godine ili u ranom 9. st.⁸³ D. Jelovina misli da je iskovan u kasnijem 8. st. i importiran iz Porajne nakon 800. godine, što je ujedno i njegovo općenito mišljenje za primjerke mačeva tipa K iz Biskupije.⁸⁴ Sam grob datira s kraja 8. ili početka 9. st.⁸⁵

Osim mača u grobu uz lijevi kuk pokojnika pored balčaka mača pronađena je i njegova pripadajuća brončana garnitura izrađena tehnikom lijevanja. Ona se sastoji od tri jezičca, dvije kopče i dvije petlje. Jedan je jezičac imao pačetrovinaesti oblik s nastavkom u obliku bopca ili pupoljca. Procijepom sa stražnje strane pričvršćivao se remen s trima zakovicama. Drugi su jezičci bili ukrašeni s prednje strane s trima paralelnim jednakim režnjevima, a na stražnjoj se strani u obliku srcolike pločice nalazile tri zakovice. Na većoj pređici i petljama nalazili su se nabrani ukrasi.⁸⁶

Iz groba 6 potječe dvosjekli mač damasciranog sječiva, djelomice oštećen korozijom, koja se najviše ističe na donjem dijelu sječiva. Jabučica ima pet režnjeva međusobno odijeljenih pletenom mjedenom žicom (slika 5.). Tehnikom tauširanja ukrašena je baza jabučice i bočne strane nakrsnice gusto ukovanim, pozlaćenim, mjedenim žicama, a gornja i donja strana nakrsnice ukrašene su platiranom pozlaćenom mjedi.⁸⁷ Uz lijevi bok pokojnika pronađeni su dijelovi ranokarolinške garniture mača od pozlaćene bronce. Okovi su načinjeni tehnikom lijevanja i otiskivanja s trima zakovicama ukrašenima filigranskom žicom. Na krajevima okova završetak je u obliku stiliziranog pupoljka. Kopča ima pačetrovinaestu pređicu ukrašenu nabranim bodom i okov trapezoidnog oblika. Trn se uspio sačuvati.⁸⁸ Maja Petrinec datira ovaj grob u kraj 8. st. ili u početak 9. st.⁸⁹

Mač iz groba 8 ima damascirano sječivo, ali oštećenu jabučicu bez utvrđenog broja režnjeva. Pretpostavlja se da ih je imala pet ili šest (slika 6.). Mogući ukras također nije sačuvan. Plitki kanal nalazi se duž sječiva.⁹⁰ Treba napomenuti da se, kao i kod slučaja groba 1, radi o

⁸¹ G. BILOGRIVIĆ, 2009, 131.

⁸² Kemijski postupak nagrizanja površine metala razrijeđenom kiselinom, u ovom slučaju dušičnom.

⁸³ Z. VINSKI, 1981, 20.

⁸⁴ D. JELOVINA, 198., 15–16.

⁸⁵ A. MILOŠEVIĆ., 2000b, 209.

⁸⁶ D. JELOVINA, 1986, 15–16.

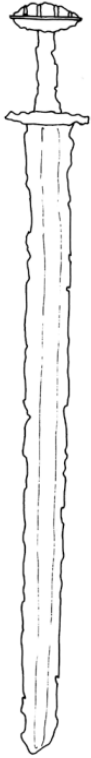
⁸⁷ G. BILOGRIVIĆ, 2010, 131–132.

⁸⁸ D. JELOVINA, 1986, 19.

⁸⁹ M. PETRINEC, 2000, 214.

⁹⁰ G. BILOGRIVIĆ, 2010, 131–132.

zatvorenoj grobnoj cjelini koja je također sadržavala obole analognih bizantskih solida kovanih između 760. i 775. godine, no vrijeme njihova ukapanja je otprilike istovremeno u ranom 9. st.⁹¹ Prema slikovnim prikazima mačeva na karolinškim minijaturama G. Bilogrivić smatra da ga treba datirati nakon 820. godine (*terminus ante quem*).⁹² Njegova je garnitura mača izrađena od bronce tehnikom lijevanja i sastoji se od jedne kopče i dvije petlje.⁹³ Datacija ovog groba se smješta, kao i prethodnih dvaju, u kraj 8. st. ili u početak 9. st.⁹⁴

Slika 4. – Crtež mača tipa K iz groba 1 s lokaliteta Biskupija – Crkvina (M. PETRINEC, 2009, 378.)

⁹¹ Z. VINSKI, 1983. – 1984, 189.

⁹² G. BILOGRIVIĆ, 2010, 144.

⁹³ D. JELOVINA, 1986, 21.

⁹⁴ M. PETRINEC, 2000, 217.

Slika 5. – Balčak mača tipa K i pojasna garnitura mača iz groba 8 s lokaliteta Biskupija – Crkvina (M. PETRINEC, 2000, 218.)

Slika 6. – Balčak mača i dijelovi pojasne garniture iz groba 6, lokalitet Biskupija – Crkvina (M. PETRINEC, 2000, 215.)

Literatura:

F. RADIĆ, 1897a, 32–34.; F. RADIĆ, 1897b, 99–101.; F. RADIĆ, 1897, 99–101.; Z. VINSKI, 1965, 138., 140., 143.; Z. VINSKI, 1966, 71–72., 76.; Z. VINSKI, 1977 – 1978, 186.; Z. VINSKI, 1981, 10., 12., 19–20., 22.; Z. VINSKI, 1983a, 189–190., 198.; Z. VINSKI, 1983b, 468., 481–483., 486.; Z. VINSKI, 1985, D. JELOVINA, 1986a., 45–46.; D. JELOVINA, 1986b, 8–10., 15–16., 19., 21.; L. MARUN, 1998, 35., 42., A. MILOŠEVIĆ, 2000a, 129– 130.; A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 209–211.; M. PETRINEC, 2000, 214–216., 217–218.; G. BILOGRIVIĆ, 2009, 131 –132.; M. PETRINEC, 2009, 66., 68.; G. BILOGRIVIĆ, 2019, 121–124.

5.1.2. Koljani Gornji – Vukovića most

Područje sela Koljane kraj Vrlike, zahvaljujući svojem prijelazu preko rijeke Cetine od rimskog doba, ima važnu povijesnu i arheološku pozadinu u Dalmatinskoj zagori. S objiju strana rijeke nalazila su se dva antička naselja, s tim da je naselje na lijevoj strani bilo uređen kao *castellum*, ujedno i najveća naseobinska aglomeracija u gornjoj Cetini.⁹⁵ Prva arheološka istraživanja, nažalost nestručna, provedena su 1890./1891. godine te su otkrila temeljne ostatke trobrodne crkve i velik broj ulomaka crkvenog namještaja. Crkva je doživjela potpunu devastaciju 1936. godine prilikom krčenja njive za sadnju vinograda.⁹⁶ Neiskrčeni dio parcele revizijski je istražio Stjepan Gunjača 1939. godine otkrivši 3 – 4 groba, ulomke crkvenog namještaja, a gomila s istočne strane sadržavala je komadiće starokršćanske kamene spomenike, koji su prema njegovu mišljenju dokaz da se starohrvatska crkva izgradila od porušene starokršćanske crkve.⁹⁷ Svoje posljednje revizijsko istraživanje lokaliteta proveo je 1956. godine kada je istraženo 150 grobova.⁹⁸

Posljednje istraživanje lokaliteta 2007. godine proveo je Ante Jurčević na položaju Crkvina koji je istražio novi segment nekropole. Istražena i dokumentirana su pedeset dva groba. Utvrdio je da se dokumentacija novog istraživanja ne može povezati s Gunjačinin tlocrtom iz 1956. godine koji je objavio A. Milošević u *Arheološkoj topografiji Cetine*. Samo groblje ima kontinuitet ukapanja od 9. do 15. st., a o najranijim ukapanjima svjedoče nekoliko masivnih brončanih ostruga, jedna željezna ostruga i pozlačene sljepoočničarke s jednom jagodom. Tijekom 11. i 12. st. pokapanje uz crkvu postaje obveza. O ukapanjima u zreлом i kasnom srednjem vijeku na Crkvini svjedoče nalazi karičica s koljencima, naroskanih karičica, naušnica s trima jagodama i ostruge povijenih lukova (11. – 13.st.) i kotačićem (14. – 15. st.).⁹⁹

Da je područje bilo zasigurno važno, svjedoče tri karolinška mača koji potječu iz ratničkih grobova. Prvi je mač pronađen krajem 19. st. u blizini Vukovića mosta (slika 7.).¹⁰⁰ Sječivo je mača u vrlo dobrom stanju osim dijela njegove donje trećine koja je oštećena djelovanjem oksidacije. Nakrsnica je duža sa zašiljenim vrhovima, jabučica podijeljena na pet dijelova pomoću srebrne rovašene žice, a baza je od krune također podijeljena srebrnom rovašenom žicom. U grobu u lijesu pronađena je garnitura za nošenje mača, nekoliko ostruga s garniturom

⁹⁵ A. MILOŠEVIĆ, 1998, 97.

⁹⁶ A. JURČEVIĆ, 2008, 136.

⁹⁷ S. GUNJAČA, 1949, 291.

⁹⁸ A. MILOŠEVIĆ, 1998, 97.

⁹⁹ A. JURČEVIĆ, 2008, 147–148; A. MILOŠEVIĆ, 1998, 97.

¹⁰⁰ A. MILOŠEVIĆ, 2012, 460.

za zakopčavanje, kresivo i valjkasti željezni ulomak (možda dio korica mača).¹⁰¹ Dušan Jelovina smatra da je mač vjerojatno iskovan u Porajnju tijekom ranog 9. st., odatle importiran u podmakloj prvoj polovici 9. st., ali njega karakterizira kao prijelazni tip K-O.¹⁰² Zdenko Vinski datira ovaj primjerak u razdoblje oko 850. godine.¹⁰³ Maja Petrinec grob datira u kraj 8. ili u početak 9. st.¹⁰⁴ Karolinška brončana garnitura ovog primjerka koljanskog mača sastoji se od trolisne pločice s ojačanim hrptom, triju okova ovalnog oblika, pačtvorinastog jezičca s polukružnim završetkom i ojačanim hrptom te polukružne kopče ukrašene narebranim motivom.¹⁰⁵

Literatura:

F. RADIĆ, 1897, 99–102.; Z. VINSKI, 1955, 44.; Z. VINSKI, 1977 – 1978, 173., 186.; D. JELOVINA, 1980, 240.; Z. VINSKI, 1981, 10., 20.; Z. VINSKI, 1983, 189., 194.; D. JELOVINA, 1984., 240.; D. JELOVINA, 1986, 32–33.; A. MILOŠEVIĆ, 1998, 127.; A. MILOŠEVIĆ, 2000a, M. PETRINEC, 2000, 274.; G. BILOGRIVIĆ, 2009, 133.; M. PETRINEC, 2009, 20–21.; A. MILOŠEVIĆ, 2012, 460.; A. MILOŠEVIĆ, 2016, 224.; G. BILOGRIVIĆ, 2019, 126–127.

¹⁰¹ G. BILOGRIVIĆ, 2009, 133.

¹⁰² D. JELOVINA, 1986b, 32.

¹⁰³ Z. VINSKI, 1983. – 1984, 189.

¹⁰⁴ M. PETRINEC, 2000, 274.

¹⁰⁵ D. JELOVINA, 1986b, 33.

Slika 7. – Mač tipa K s lokaliteta Koljani Gornji – Vukovića Most (M. PETRINEC, 2000, 275.)

5.1.3. Koljani Gornji – Slankovac

Treći je mač također grobni nalaz, no s obzirom na to da je položaj potopljen umjetnim jezerom, nije bilo moguće istražiti radi li se o ranosrednjovjekovnom groblju. Zanimljivost je tog mača u simbolima koji su izvedeni ukucanom mesinganom žicom na sječivu, što je poprilično rijetka pojava u ranom srednjem vijeku Europe (slika 8.). Istom tehnikom bili su ukrašeni i glavni dijelovi drške, što je učestala praksa koju pronalazimo na prostoru sjeverne Europe. Na maču su sačuvani i prstenasti, a izvana narebreni okovi rukohvata drške, što je također rijetka pojava. Uz sami mač bio je zalijepljen i srebrni jezičac pojasa (slika 9.).¹⁰⁶ Ante Milošević mač datira u posljednja desetljeća 8. st. ili u početak 9. st. Sličnu izvedbu motiva ukucanog križa pronalazi na sječivu mača iz Mikulčica i na okovu pojasa iz Beuraburga u Hessenu (Njemačka), a ti primjeri datiraju s kraja 8. ili s početka 9. st. Njegove najbliže usporedbe u tipološkom smislu

¹⁰⁶ A. MILOŠEVIĆ, 2012, 460-461.

pronalazi na nordijskom području Europe te sukladno tomu smatra da potječe iz radionica sjeverne Europe.¹⁰⁷ Iako predlaže da je mač mogao dospjeti putem trgovine s Vikinzima, prema njemu je uvjerljivija teza da je mač došao s novopridošlom ratničkom skupinom ili plemenom vrlo vjerojatno pokrštenih Hrvata zbog znakova križa na mačevima. Dokaz tvrdnja pronalazi u već spomenutom primjeru mača iz Mikulčica i prostornoj disperziji pronađena K-tipa u Hrvatskoj koji se poklapa s rimskim trasama koje bi omogućavale lakšu migracijsku kretanju.¹⁰⁸ Što se tiče trolisnog čvora, Goran Bilogrivić pretpostavlja da predstavlja sv. Trojstvo, simbol koji se često pojavljuje u crkvenom kontekstu, bilo da se radi o liturgijskim predmetima ili o crkvenom namještaju.¹⁰⁹

Slika 8. –

Simboli na sječivu mača s lokaliteta Koljane Gornji – Slankovac (A. MILOŠEVIĆ, 2012, 463.)

Slika 9. – Mač sa zalijepljenim srebrnim jezičcem s lokaliteta

Koljane Gornji – Slankovac (A. MILOŠEVIĆ, 2016, 246.)

Literatura:

A. MILOŠEVIĆ, 2012, 459–470.; A. MILOŠEVIĆ, 2016, 243., 246–247., 253–258.; G. BILOGRIVIĆ, 2019, 126–127.

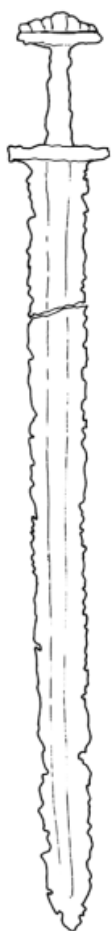
¹⁰⁷ A. MILOŠEVIĆ, 2012, 466.

¹⁰⁸ A. MILOŠEVIĆ, 2016, 259–261.

¹⁰⁹ G. BILOGRIVIĆ, 2019, 126–127.

5.1.4. Kninsko Polje – Gugine kuće

Mač je slučajno pronađen 1907. godine tijekom eksploatacije pijeska u blizini Guginih kuća u selu Kninsko Polje (slika 10.). Lokalitet se u starijoj literaturi pogrešno vodio u Orliću. Mač potječe iz groba, no nakon njegova pronalaska nisu provedena arheološka istraživanja lokaliteta. Međutim, utvrđeno je postojanje još grobova, vjerojatno u redovima. Sječivo je mača damascirano i ima kanal, nakrsnica je kraća i zaobljena. Jabučica mača podijeljena je na pet režnjeva bez sačuvane metalne žice koja ih je razdvajala. Uz mač pronađene su i ostruge koje su, nažalost, izgubljene. Mač se datira u kraj 8. st. ili u početak 9. st.¹¹⁰ Prema mišljenju Dušana Jelovine iskovan je početkom 9. st. te je importiran tijekom prve polovice 9. st. iz Porajne.¹¹¹

Slika 10. – Crtež mača tipa K s lokaliteta Kninsko Polje – Gugine kuće (M. PETRINEC, 2009, 369.)

Literatura:

Z. VINSKI, 1981, 27.; Z. VINSKI, 1983, 486.; D. JELOVINA, 1986, 32.; M. ZEKAN, 1990, 136–137.; M. ZEKAN, 1992, 131–132.; L. MARUN, 1998, 152.; M. PETRINEC, 2000, 268.; G. BILOGRIVIĆ, 2009, 133.

¹¹⁰ M. PETRINEC, 2000b, 268.

¹¹¹ D. JELOVINA, 1986, 36.

5.1.5. Zadvarje – Poletnica

Za taj se mač dugo vremena smatralo da potječe iz lokaliteta Žeževica – radi se o mikrolokaciji, a šira ubikacija uglavnom je ista.¹¹² Sječivo mača oštećeno je mnogobrojnim tragovima korozije. Sječivo je iskovano tehnikom damasciranja, vidljivo u obliku valovitih isprepletenih linija u obliku crvotočine (njem. *Wurmbunt*) za koju se pretpostavlja da predstavlja signaturu radionice. S obje strane sječiva imamo plitak kanal. Balčak je, za razliku od sječiva, dobro očuvan s produženom i na krajevima zaobljenom nakrsnicom te jabučicom čija je kruna podijeljena na pet režnjeva (slika 11.). Žljebovi, koji dijele režnjeve, ispunjeni su tauširanom srebrnom žicom. Na donjoj strani jabučice vidljivi su ostatci ukrasne srebrne plohe i okrugli tragovi dviju ukrasnih zakovica. Unikatnost ovog primjerka mača jest u njegovoj nakrsnici. Radi se o tauširanoj nakrsnici čije su bočne strane urešene motivom vijugave vitice s interferirajućim trolistima (sredozemni motiv koji nije bio nepoznat karolinškim radionicama). Na donjoj strani nakrsnice, na mjestu najveće sačuvane tauširane plohe, točnije na njezinim krajevima ugravirana su dva sidrasta križa (*crux ancorata*). U bitki su ti mačevi bili okrenuti prema neprijatelju kao znak pripadnosti vjere mačevaoca, a vjerojatno su imali i apotropejsko značenje. Na gornjoj strani nakrsnice mača urezano je ime vlasnika, no samo se ime nije sačuvalo u cijelosti (...A...*ERTUS*). Ovaj je mač jedini primjerak iz Hrvatske koji je nosio ime svog vlasnika. Ime vlasnika sugerira da se radi o osobi germanskog podrijetla, navjerojatnije franačkog, s latiniziranim osobnim imenom koje završava nastavkom *-us*.¹¹³

Ante Piteša isključuje trgovinu kao razlog dospjeća mača u naše krajeve, već sugerira niz mogućnosti. Npr., jedna od njih jest da se radi o ratniku koji je bio u pratnji franačkih misionara, a kojeg je zatekla smrt, druga je ideja o vojniku koji je ostao u službi hrvatske vojske ili je pak riječ o dezertneru franačke vojske (na temelju primjera Velikomoravske kneževine). Što se datacije tiče, mač smješta u početak 9. st.¹¹⁴ Zdenko Vinski za ovaj primjerak predlaže dataciju koja obuhvaća drugu polovicu 9. st. i koja se temelji na dužoj nakrsnici primjerka.¹¹⁵ Ante Milošević analizom slova „R“ primjećuje popriličnu sličnost izvedbe tog slova i onoga na ulomku natpisne grede iz crkve sv. Stjepana u Peroju iz 8. st., a također naglašava i sličnost slova „A“ s dužom hastom. Prema njegovu mišljenju mač bi se trebao datirati krajem 8. st.¹¹⁶

Literatura:

¹¹² G. BILOGRIVIĆ, 2009, 135.

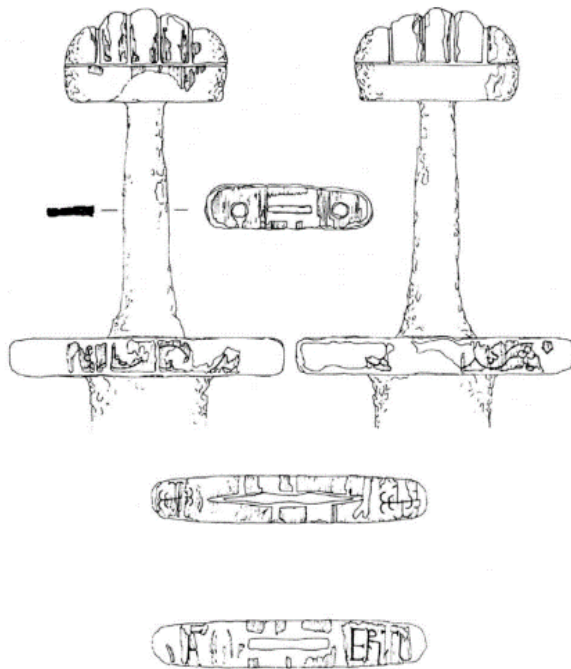
¹¹³ A. PITEŠA, 2001, 148–150.

¹¹⁴ A. PITEŠA, 2001, 354.

¹¹⁵ Z. VINSKI, 1981, 20.

¹¹⁶ A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 358.

Z. VINSKI, 1965, 140; Z. VINSKI, 1977 – 1978, 186.; Z. VINSKI, 1981, 10., 20., 49.; Z. VINSKI, 1983a, 189., 194.; Z. VINSKI, 1983b, 468. M. ZEKAN, 1992, 136; A. MILOŠEVIĆ, 2000a., 131; A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 356–358.; A. PITEŠA, 2001, G. BILOGRIVIĆ, 2009, 135–136.; M. PETRINEC, 2009, 37.

Slika 11. – Detalji balčaka mača s lokaliteta

Zadvarje – Poletnica (G. BILOGRIVIĆ, 2009, 168.)

5.1.6. Prozor – Gornja Luka

Na području Gackog polja kod sela Prozor kraj Otočca pronađena su dva mača. Prvi mač pronađen je 1965. godine prilikom iskopavanja rova u privatnom zemljištu bez popraćenih nalaza i priloga. Mač je zatečen u vrlo oštećenom stanju, prelomljen na dva mjesta vrlo vjerojatno oruđem prilikom kopanja i nespretno zavaren i izuzetno hrđav, ali uspješno konzerviran.¹¹⁷

Prvi mač ima dvosjeklu oštricu i izrađen je od željeza. Na obje strane sječiva po sredini nalaze se plitki kanali. Nakrsnica je neukrašena, a na kraju drške nalazi se ovalna pločica na kojoj leži jabučica oštrog oblika, podijeljena na pet režnjeva srebrnom žicom na kojoj se mogu primijetiti tragovi ukrasnih ureza. Posebne odlike mača nalaze se na njegovim stranama sječiva. Na jednoj strani mača sačuvana su prva tri slova ULFBERTH natpisa koji je izveden tehnikom damasciranja. Na drugoj se strani nalazi motiv oblika pletenice izveden takozvanom tehnikom damasciranja zavarivanjem (slika 12.). Po tipologiji pripada Petersenovu tipu K.¹¹⁸

Prema Z. Vinskom ovaj primjerak mača vjerojatno potječe iz uništenog groba. Smješta ga u sredinu 9. st. na temelju njegove nakrsnice koja je duža od primjerka iz Crkvine kod Biskupije

¹¹⁷ I. ŠARIĆ, 1972, 229.

¹¹⁸ I. ŠARIĆ, 1972, 230.

koji je također ULFBERTH mač.¹¹⁹ Šarić smatra da je mač posjedovao Gačanin, iako zbog političke situacije prve polovice 9. st., ne isključuje i franačkog vojnika. Mač datira u prvu polovicu 9. st.¹²⁰ Katica Simoni smješta ovaj primjerak mača u kraj 8. ili u početak 9. st.¹²¹

Literatura:

I. ŠARIĆ, 1972, 229–234.; Z. VINSKI, 1977–1978, 187.; Z. VINSKI, 1981, 29.; Z. VINSKI, 1983, 486.; A. MILOŠEVIĆ, 2000, 131.; Ž. TOMIČIĆ, 2000, 157.; K. SIMONI, 2000, 324.; G. BILOGRIVIĆ, 2009, 134–135.

Slika

12. – Signatura ULFBERTH na maču s lokaliteta Prozor – Gornja Luka (G. BILOGRIVIĆ, 2009, 166.)

5.1.7. Čairi – Stolac

Ovaj mač također potječe iz oštećenog groba, a osim mača pronađeno je i koplje (slika 13.). Mač je rađen od željeza, ima dvobridnu oštricu koja cijelom dužinom sječiva ima plitki kanal. Jabučica mača podijeljena je na podjednako visokih pet režnjeva.¹²² Pri konzerviranju na kruni jabučice uočeni su tragovi žice unatoč činjenici da je balčak neukrašen.¹²³ M. Zekan smješta mač u prvu polovicu 9. st.¹²⁴ Zdenko Vinski ovaj primjerak datira u isti vremenski okvir kao i primjerak iz Mogorjela¹²⁵, a Maja Petrinec smješta mač u kraj 8. ili u početak 9. st.¹²⁶

Literatura:

Z. VINSKI, 1981, 20.; Z. VINSKI, 1983, 486.; V. ATANACKOVIĆ- SALČIĆ, 1983, 24–25; Z. VINSKI, 1985, 68.; M. ZEKAN, 1994, 57., 59.; M. PETRINEC, 2000, 336.; A. PITEŠA, 2001, 354.; G. BILOGRIVIĆ, 2009, 135.

¹¹⁹ Z. VINSKI, 1983 – 1984, 190.

¹²⁰ I. ŠARIĆ, 1972, 231.

¹²¹ K. SIMONI, 2000, 324.

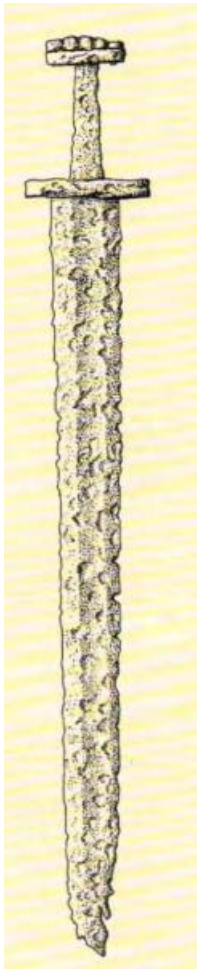
¹²² M. ZEKAN, 1994, 56.

¹²³ G. BILOGRIVIĆ, 2009, 135.

¹²⁴ M. ZEKAN, 1994, 56.

¹²⁵ Z. VINSKI, 1981, 20.

¹²⁶ M. PETRINEC, 2000, 336.

Slika 13. – Mač tipa K s lokaliteta Stolac – Čairi (M. PETRINEC, 2000, 337.)

5.1.8. Čapljina – Mogorjelo

Ranokarolinška *spatha* potječe iz uništenog groba¹²⁷ te je moguće da je bila zajedno s izgubljenom bojnom sjekirom i kopljem s krilcima koji također potječe iz Mogorjela.¹²⁸ Radi se o dvosjeklom željeznom maču damascirana sječiva (slika 14.). Na sječivu je vidljiv kanal koji se nalazio na sredini sječiva. Nakrsnica mača vidljivo je šira od baze jabučice. Njegova kruna ima trokutasto-ovalni izgled i razdijeljena je na sedam reznjeva plitkim žljebovima. Mate Zekan smješta mač u drugu polovicu 8. st.¹²⁹, a prema A. Miloševiću radi se o početku 9. st.¹³⁰ Zdenko Vinski smješta mač u 9. st., u užoj dataciji moguće nakon 825. godine, no isključuje mogućnost užeg vremenskog opredjeljivanja.¹³¹

Literatura:

Ć. TRUHELKA, 1914, 240–242.; Z. VINSKI, 1955, 44.; Z. VINSKI, 1966, 80Z. VINSKI, 1977 – 1978, 186.; Z. VINSKI, 1981, 20.; Z. VINSKI, 1983, 486.; V. ATANACKOVIĆ- SALČIĆ, 1983, 26.; Đ. BASLER, N.

¹²⁷ Z. VINSKI, 1981, 20.

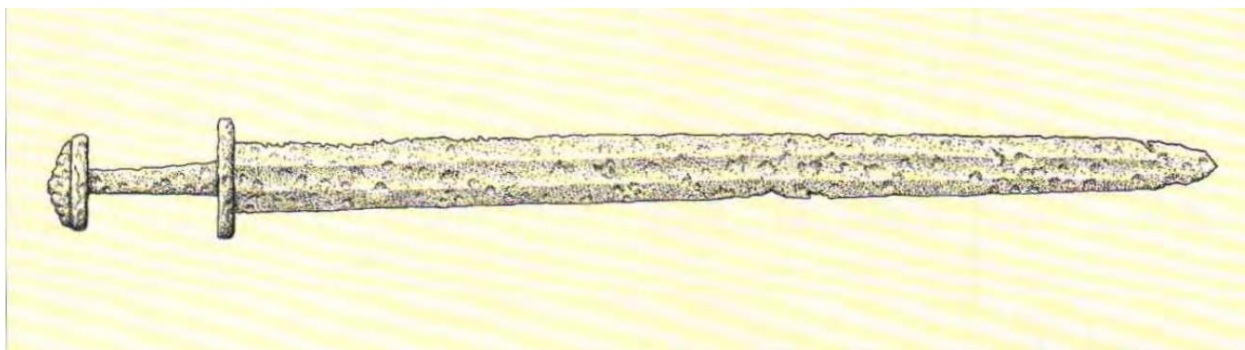
¹²⁸ G. BILOGRIVIĆ, 2009, 134.

¹²⁹ M. ZEKAN, 1994, 56.

¹³⁰ A. MILOŠEVIĆ., 2000b, 282.

¹³¹ Z. VINSKI, 1981, 20.

MILETIĆ, 1988, 331.; M. ZEKAN, 1994, 56.; A. MILOŠEVIĆ, 2000a, 126.; A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 282.; G. BILOGRIVIĆ, 2009, 133–134.

Slika 14. – Mač s lokaliteta Mogorjelo (A. MILOŠEVIĆ, 2000, 282.)

5.1.9. Mostar – Vukodol

Godine 1964. nedaleko od dvaju antičkih grobova pri građevinskim radovima slučajno su pronađena dva oštećena groba. Prvi grob (grob 5.) bio je ograđen većim kamenjem, a drugi je bio označen samo dvama kamenima te je sadržavao ostatke dječjeg kostura. Grob 5. bio je orijentiran u smjeru istok-zapad s glavom okrenutom prema zapadu, a unutar groba sahranjen je odrastao muškarac. Grob nije imao kameni poklopac, već je bio zasut zemljom, a njegovi su pripadajući prilozi već bili izvađeni. Prema svjedočenju radnika pored lijevog ramena pokojnika nalazio se mač i srebrni okov sa željeznom jabučicom. Pokraj nogu nalazile su se dvije ranokarolinške brončane ostruge¹³² čija je posebnost u izvedbi niveliranih pločica na njihovim lukovima te datiraju iz druge polovice 9. st. Njihova je najbliža analogija s primjerima iz groba 1 u Crkvini kod Biskupije.¹³³

Radi se o maču karolinških karakteristika koji je oštećen, što se pogotovo vidi na njegovu balčaku kojem nedostaje jabučica (slika 15.). Jabučica je najvjerojatnije nedostajala prije njegova polaganja u grob, a sudeći prema dvjema probušenim rupama na osnovici mača i zakovicama, na maču je bio pričvršćen drveni rukohvat koji je u međuvremenu istrunuo. Zbog prisutnosti tipa K i njegove oštećene nakrsnice na hercegovačkom području Vinski nudi mogućnost da i ovaj primjerak pripada navedenom tipu, no s obzirom na to da mu nedostaje izvorna jabučica, smatra da nije moguće definitivno utvrditi njegovu tipološku pripadnost.¹³⁴

Prema njegovu mišljenju grob je datiran u 9. st., oko 850. godine¹³⁵, a prema M. Petrincec u kraj 8. ili u početak 9. st.¹³⁶ Mač je izrađen polovicom 9. st.¹³⁷

LITERATURA:

¹³² V. ATANACKOVIĆ- SALČIĆ, 1966, 160–161.

¹³³ V. ATANACKOVIĆ- SALČIĆ, 1983, 22.

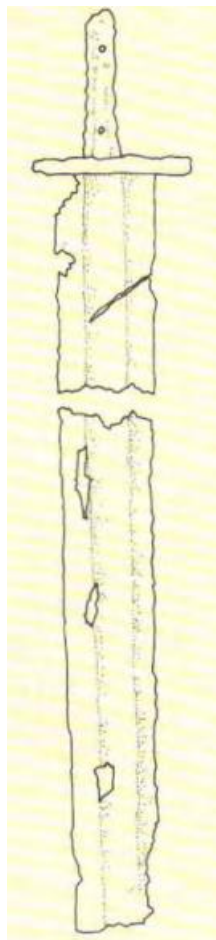
¹³⁴ Z. VINSKI, 1985, 70.

¹³⁵ Z. VINSKI, 1983 – 1984, 189.

¹³⁶ M. PETRINEC, 2000, 285.

¹³⁷ M. ZEKAN, 1994, 58.

V. ATANACKOVIĆ-SALČIĆ, 1966, 160–161.; V. ATANACKOVIĆ- SALČIĆ, 1983, 22.; Z. VINSKI, 1983, 189., 194.; Z. VINSKI, 1983b, 489–490.; Z. VINSKI, 1983 – 1984, 189.; Z. VINSKI, 1983b, 468.; Z. VINSKI, 1985., 70.; M. ZEKAN, 1994, 56–58.; A. MILOŠEVIĆ, 2000, 121., 126.; M. PETRINEC, 2000, 285.

Slika 15. – Mač s lokaliteta Mostar – Vukodol (M. PETRINEC, 2000, 286.)

5.1.10. Podgradina – Rešetarica

Rešetarica, nekoć zvana i Rešetar, područje je koje se nalazi na istočnim obroncima Kamešnice te se jednim dijelom nalazi pod vodom Buškog jezera. Prvi su arheološki tragovi zamijećeni na uskom lokalitetu područja naziva Fratrova glavica gdje su 1928. godine izgradili crkvu sv. Ilije Proroka na „starim temeljima“ nepoznatog izdanja.¹³⁸ Prva arheološka iskopavanja bila su zaštitna karaktera 1969. godine zbog pretvaranja Buškog jezera u akumulacijsko jezero. Otkriveno je i istraženo devetnaest grobova koji pripadaju kasnom srednjem vijeku.¹³⁹ Godine 1987. naglo se prazni jezero zbog utjecaja atmosferilija, što je omogućilo otkrivanje ostataka starokršćanske bazilike. Tijekom obilježavanja zidova i otvora bazilike ispostavilo se da se na lokalitetu također nalazi i nekropola – grobni prilozi, željezni predmeti i ulomci keramike smještaju nekropolu u rani srednji vijek.¹⁴⁰ Tom prilikom dokumentirano je sedam grobova, a

¹³⁸ B. M. VRDOLJAK, 1989, 119–121.

¹³⁹ M. PETRINEC, 1999, 32.

¹⁴⁰ B. M. VRDOLJAK, 1989, 121.

istražena su samo dva.¹⁴¹ Pronalazak raznih željeznih predmeta, keramičkih ulomaka (zdjela, zdjelica i vrčeva) i srednjovjekovnog stakla u zemlji ili pijesku na padinama Kamešnice ispod crkve sv. Ilije govore o naseljenosti Rešetarice do kraja 15. st.¹⁴²

Mač je bio položen na pokojnika u grobnoj raci koja se nalazila uz temeljni zid apside u prostoriji F.¹⁴³ Osim mača u grobu su se nalazila dva jezičca, par ostruga, nož, britvica i kresivo. Dvosjekli mač (slika 16.) ima damasciranu oštricu i kanal koji je djelomično oštećen korozijom. Nakrsnica je mača relativno duga, jabučica je podijeljena na sedam režnjeva,¹⁴⁴ no ukrasna žica koja je dijelila režnjeve nije se uspjela sačuvati.¹⁴⁵ Grob se smješta u kraj 8. st. ili u početak 9. st.,¹⁴⁶ a vrijeme izrade mača smješta se u prvu polovicu 9. st.¹⁴⁷

Literatura:

B. M. VRDOLJAK, 1988, 146–147., 153., 187–188.; M. ZEKAN, 1994, 56.; M. PETRINEC, 1999, 33.; M. PETRINEC, 2000, 320.; A. PITEŠA, 2001, 354.; G. BILOGRIVIĆ, 2009, 134.

Slika 16. – Karolinški mač tipa K s lokaliteta Podgradina – Rešetarica (M. PETRINEC, 2000, 320.)

5.2. Tip H

Mačevi tipa H na širem se europskom području pojavljuju u drugoj polovici 8. st., tijekom cijelog 9. st., u srednjoj Europi i do 10. st. U istočnoj Europi traju čak i duže. Pronalazimo ih

¹⁴¹ M. PETRINEC, 1999, 32.

¹⁴² B. M. VRDOLJAK, 1989, 122.

¹⁴³ B. M. VRDOLJAK, 1989, 153.

¹⁴⁴ G. BILOGRIVIĆ, 2010, 134.

¹⁴⁵ B. M. VRDOLJAK, 1989, 153.

¹⁴⁶ M. PETRINEC, 2000, 320.

¹⁴⁷ M. ZEKAN, 1994, 56.

zapadno od ušća rijeke Loire, istočno do rijeke Oke. Zanimljiva je gustoća nalaza u srednjoj Europi, odnosno u Njemačkoj (plemički grobovi iz 8. st.), na prostoru Velikomoravske kneževine i na širem području Karpatske doline. Upravo nalazi koji potječu iz tih prostora služe kao analogije za naše primjere. Osobito je tip H zastupljen na području sjeverne Europe, tj. Skandinavije gdje su ih lokalni proizvođači radili po uzoru franačkih mačeva u vremenskom rasponu od kasnog 8. st. do sredine 10. st. Svi pronađeni mačevi ovog tipa na širem području „Dalmatinske Hrvatske“ franački su proizvod iz porajnskih radionica koji su stigli kao import oko 800. godine, odnosno u prvoj polovici 9. st. U uporabi su među pripadnicima ranofeudalnog društva, primjerice među pripadnicima Zapadnih i Istočnih Slavena.¹⁴⁸

Drška mača eliptičnog je oblika te one obično imaju blago zakrivljene ili, ako se radi o starijim primjercima, izbrazdane krajeve (rijetki su slučajevi ravnih krajeva). Jabučica mača poprilično je široka, a kruna je podijeljena na tri režnja koji leže na širokoj bazi. Kruna i baza bile su spojene zakovicama. Kruna i nakrsnica mača ukrašavale su se tehnikom tauširanja – bile su obložene tankim bakrenim, brončanim i rjeđe mjedenim pločicama, ponekad i drugim metalima te su bile popraćene jednostavnim geometrijskim ukrasima poput četverokuta ili stepeničastih motiva.¹⁴⁹

5.2.1. Gradac – zemljište J. Marjanovića

Godine 1951. ili 1952. na zemljištu Jure Marjanovića udaljenom 1 km u pravcu sjeverozapada od crkve Blažene Gospe na Gradcu pri krčenju vinograda slučajno je pronađen jedan primjerak karolinškog mača tipa H. Izvorni je podatak o pronalasku mača u srednjovjekovnom grobu koji se nalazio uz samu crkvu pogrešan, što su potvrdili mještani i vlasnik čestice 1981. godine.¹⁵⁰ Sječivo je mača damascirano te po sredini ima plitki kanal. Jabučica mača dvodijelna je s trokutastim vrhom te je tauširana gusto ukovanom raskucanom mjedenom žicom kao i kratka nakrsnica zaobljenih krajeva (slika 17.).¹⁵¹ Pretpostavlja se da je mač proizveden nešto prije 800. godine, no da je na dalmatinsko područje stigao negdje tijekom prve polovice 9. st.¹⁵² Također treba spomenuti da je Z. Vinski prethodno smatrao da se radi o primjerku mača na prijelazu tipova D i H prema Petersenu.¹⁵³ Dušan Jelovina smatra da je kovan oko završetka 8. st. i importiran u prvoj polovici 9. st. iz Porajne.¹⁵⁴

¹⁴⁸ J. BELOŠEVIĆ, 2007, 410.

¹⁴⁹ J. PETERSEN, 1919, 90–91.

¹⁵⁰ M. ZEKAN, 1990, 135.; M. PETRINEC, 2000, 260.; J. BELOŠEVIĆ, 2007, 409.

¹⁵¹ M. PETRINEC, 2000, 260.

¹⁵² Z. VINSKI, 1981, 16.

¹⁵³ N. MILETIĆ, 1977, 233.

¹⁵⁴ D. JELOVINA, 1986b, 32.

Literatura:

Z. VINSKI, 1965, 140.; N. MILETIĆ, 1977; Z. VINSKI, 1977 – 1978, 186.; J. BELOŠEVIĆ, 1980, 100.; Z. VINSKI, 1981, 16, 38.; Z. VINSKI, 1983, 194.; Z. VINSKI, 1985, ; D. JELOVINA, 1986., 10, 32.; M. PETRINEC, 2000, 260. ; J. BELOŠEVIĆ, 2007, 409.; M. PETRINEC, 2009, 33.

Slika 17. – Balčak mača s lokaliteta Drniš – Gradac (M. PETRINEC, 2009, 164.)

5.2.2. Nin – Ždrijac

Godine 1987., tijekom šeste i posljednje kampanje sustavnih istraživanja važne starohrvatske nekropole u Ždrijacu kod Nina, pronađen je trojni ukop u lijesu pripadnika starohrvatske elite sa ženom i djetetom. Radi se o trenutačno jedinom elitnom trojnom grobu u kojemu je pokopana obitelj dostojanstvenika. Okolnosti njihova istodobnog ukopa nam nisu poznati. Osim pronađenog mača pronađen je i par željeznih karolinških ostruga, vrh listolikog koplja te razni ukrasni, kulturni i uporabni predmeti.¹⁵⁵

Mač krasi damascirana oštrica, kao i plitak kanal ili žlijeb koji se nalazi s obje strane sječiva (slika 18.). Oštrica je dvosjekla, a nakrsnica je kratka sa zaobljenim vrhovima i neukrašena. Balčak mača imao je neukrašenu jabučicu s trokutasto oblikovanim vrhom, također neukrašenim. Međutim, postoji mogućnost da je jabučica bila ukrašena, no zbog teškog oštećenja korozijom, neprimjetno je. Konzervatorskom je obradom potvrđeno da je mač imao drvene korice presvučene platnom i kožom. Zanimljivo je da nije pronađena pripadajuća garnitura za njegovo pričvršćivanje na pojas, a razlog tomu je nepoznanica.¹⁵⁶ Kao franački import iz Porajne stigao je tijekom prve polovice 9. st., a u grob je položen pri kraju prve polovice 9. st.¹⁵⁷

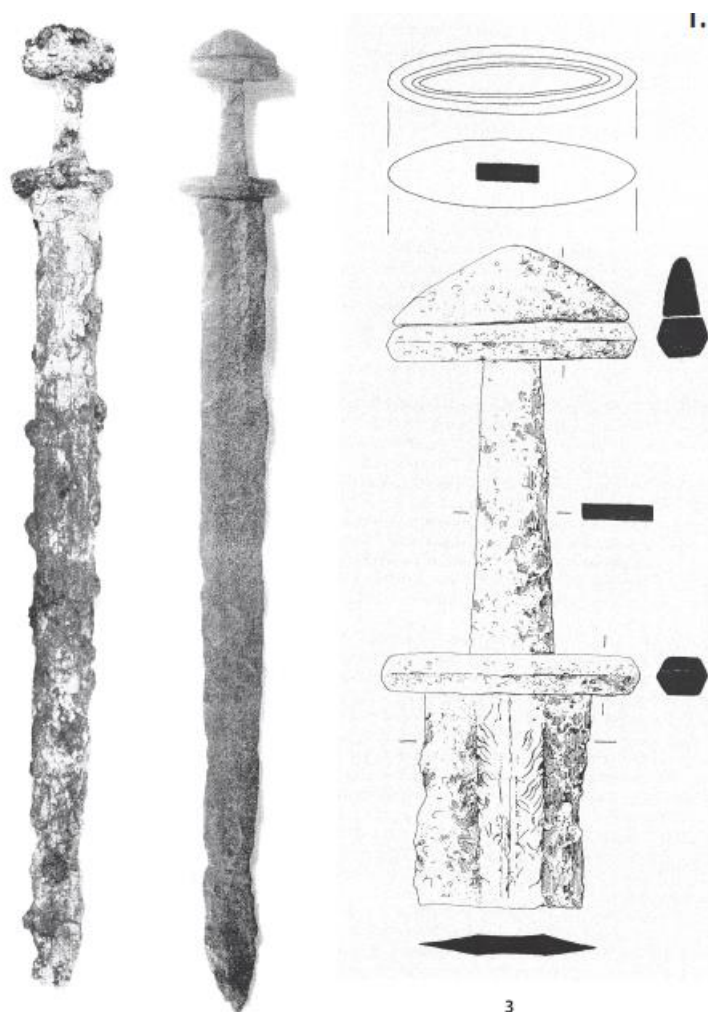
Literatura:

¹⁵⁵ J. BELOŠEVIĆ, 2007, 408.

¹⁵⁶ J. BELOŠEVIĆ, 2007, 409.

¹⁵⁷ J. BELOŠEVIĆ., 2007, 411.

Z. VINSKI, 1977 – 1978, Z. VINSKI, 1981, 16.; Z. VINSKI, 1983a, 188., 194.; Z. VINSKI, 1983b, 468.; Z. VINSKI, 1985, 72; D. JELOVINA, 1986, 10; J. BELOŠEVIĆ, 2007a, 228., 273.; J. BELOŠEVIĆ, 2007b, 408–409.; R. JURIĆ, 304.

Slika 18. – Mač tipa H s groba 332 s

lokaliteta Nin – Ždrijac (J. BELOŠEVIĆ, 2007, 416.)

5.2.3. Kreševo – Zgon

Sljedeći je mač pronađen 1930. godine tijekom krčenja vinograda. Vodi se kao slučajni nalaz, a opširniji detalji o okolnostima pronalaska nisu poznati (slika 19.). Po sredini sječiva nalazi se plitak kanal (*Blutrinne*), a nakrsnica sječiva kratka je sa zaobljenim krajevima. Njegova jabučica dvodijelna je i tauširana gusto ukovanom raskucanom mjedenom žicom kao i nakrsnica mača.¹⁵⁸ Za ovaj se primjerak smatra da je kao franački import iz Porajne na dalmatinskom području stigao u ranom 9. st. završivši u starohrvatskom grobu tijekom prve polovice 9. st.¹⁵⁹

Literatura:

¹⁵⁸ M. PETRINEC, 2000, 266.

¹⁵⁹ Z. VINSKI, 1985, 92.

Z. VINSKI, 1981, 16.; J. BELOŠEVIĆ, 1980, 100.; Z. VINSKI, 1985, 92.; M. ZEKAN, 1990, 136.; M. PETRINEC, 2000, 266.; J. BELOŠEVIĆ, 2007, 409–410.; M. PETRINEC, 2009, 34.

Slika 19. – Mač tipa H s lokaliteta Kreševo – Zgon

(J. BELOŠEVIĆ, 2007, 418.)

5.2.4. Bojna – Brekinjova kosa

Arheološko nalazište Bojna – Brekinjova kosa smješteno je u zapadnom dijelu Banovine. Godine 2011. i 2015. zbog eksploatacije kamenoloma provedena su zaštitna istraživanja, a zbog visokog stupnja ugroženosti lokaliteta 2016. godine započela su sustavna istraživanja. Radi se o višeslojnom nalazištu na kojem su potvrđeni tragovi naselja iz eneolitika (lasinjska i vučedolska kultura), kasnog brončanog i starijeg željeznog doba te je pronađeno trideset sedam kosturnih grobova koji pripadaju ranom srednjem vijeku. Od grobova se posebno ističe kneževski grob u kojemu su pronađeni: lijevana ostružna garnitura franačke provenijencije ukrašena rovašenim i nijeliranim motivima, solid Konstantina V. Kopronima, privjesak s gorskim kristalom, odjeća protkana zlatnim nitima i ranokarolinški mač tipa H (slika 20.).¹⁶⁰,

¹⁶⁰ Izložbeni katalog *Knez iz Bojne – Novo poglavlje hrvatske povijesti*

Slika 20. – Mač tipa H s lokaliteta Bojna – Brekinjova kosa (<https://www.hrz.hr/index.php/za-novinstvo/priopenja-za-medije/3231-knez-iz-bojne-novo-poglavlje-hrvatske-povijesti>, pristup 10. ožujka 2024.)

5.2.5. Grebnice – Bojanov orah

Godine 1972. pri vađenju šljunka na lokalitetu Grebnice – Bojanov orah otkriveno je oko deset grobova uglavnom oštećenih ili potpuno uništenih. Među sačuvanim je nalazima jedan prelomljeni željezni mač, koplje s krilcima, obično koplje i brončani prsten. Nalazi su zajedno s nesačuvanim željeznim nožićem prema navodima mještanina činili jednu grobnu cjelinu. Također, jedna keramička posuda bila je sačuvana čitava, a prema izjavi spomenutog mještanina u svakom se grobu nalazila po jedna posuda. Ponovno se kopalo i 1974. godine kada su uništena tri-četiri kostura, a pokraj njihovih glava primijećene su iste keramičke posude ukrašene valovitom trakom. Iduće godine Zemaljski muzej obišao je lokalitet i utvrdio da su uništavanja i dalje nastavljena, pa je bilo moguće istražiti samo jedan dječji kostur na kojem je evidentiran patinirasti trag.¹⁶¹ Izneseni nalazi, ako ih uzmemo pod inventarom jednog groba, ukazuju da se radi o ranom 9. st. s izvjesnim tragovima poganskih običaja.¹⁶²

Oštrica mača dvosjekla je, a njezina je nakrsnica kratka i ovalnog presjeka lako facetiranih krajeva (slika 21.). Jabučica je mača trokutasta na istovjetno oblikovanoj bazi i zaravnjenim bridom koji je prelomljen i djelomično iskrivljen. Prema pokazanim karakteristikama mač se može uvrstiti u tip H prema J. Petersenu, no postoji mogućnost da se radi o Petersenovu tipu B koji krasi širok i zarubljen brid jabučice. Sličnost se pronalazi i u tipu Immenstedt koji se datira

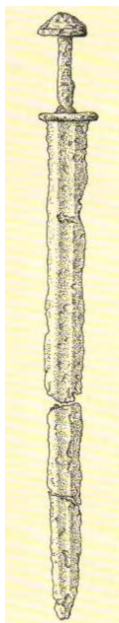
¹⁶¹ N. MILETIĆ, 1977, 231.

¹⁶² N. MILETIĆ, 1977, 237.

od druge polovice 8. st. Taj je tip karakterističan po uskim facetama na krajevima prečki te se na jabučici nastavljaju u jedno usko sedlo.¹⁶³

Literatura:

N. MILETIĆ, 1977, 231–233.; Z. VINSKI, 1977 – 1978, 81.; Z. VINSKI, 1983a, 194.; Z. VINSKI, 1983b, 468., 477.; M. ZEKAN, 1994, 56.; M. PETRINEC, 2000, 332.; J. BELOŠEVIĆ, 2007, 410.

Slika 21. – Mač tipa H s lokaliteta Rudići – Grebnice (Bojanov orah), (M. PETRINEC, 2000, 332.)

5.3. Posebni tip 1

Posebni tip prvi je izdvojio J. Petersen na temelju pronađenih primjera iz lokaliteta S. Skjønneja i Steinsvika. O prvom maču piše kako ima podignuti središnji dio krune jabučice mača, a drugi su dijelovi postavljeni niže. Drške s grebenom konkavne su s donje i gornje strane. Radi se o maču pojednostavljenog tipa koji potječe iz vremena seobe naroda kojeg krasi povišeni središnji dio i zoomorfne glave koje se nalaze na stranama, pri čemu se drugi mač smatra vrlo bliskim po vanjskoj formi.¹⁶⁴

5.3.1. Knin – Orlić

Iz ovog lokaliteta potječu dva primjerka ranokarolinških mačeva. Prvi mač slučajni je nalaz pronađen 1924. godine pri krčenju vinograda¹⁶⁵, a drugi je mač pronađen tri godine kasnije unutar groba na istom položaju¹⁶⁶ bez opširnijih podataka. Provedena su djelomična arheološka istraživanja 1928. godine u kojima su utvrđeni ostatci antičke arhitekture, pa se stoga može s

¹⁶³ N. MILETIĆ, 1977, 231–233.

¹⁶⁴ J. PETERSEN, 1919, 63–65.

¹⁶⁵ U literaturi se navodi netočan podatak da je pronađen na lokalitetu Vrpolje.

¹⁶⁶ U literaturi je upisan netočan podatak da je pronađen na lokalitetu Crkvina – Biskupija.

pravom pretpostaviti da je grob bio ukopan uz te ostatke te da prvi mač dolazi također iz groba.¹⁶⁷

Prvi mač ima jabučicu trokutastog oblika, no oštećenje je toliko izraženo da joj se ne naziru ukrasi, čak i da je bila ukrašena (slika 22.). Nakrsnica je kratka, masivna i bez ukrasa. Po sredini sječiva nalazi se plitki kanal. Datacija joj je kraj 8. ili početak 9. st.¹⁶⁸ Dušan Jelovina mač klasificira kao poseban tip 1 koji nakon 800. godine stiže kao import iz Porajne i datira njegovu proizvodnju u drugu polovicu 8. st.¹⁶⁹ Zdenko Vinski također smatra da pripada posebnom tipu 1 unatoč njegovu oštećenju.¹⁷⁰

Međutim, drugi mač je za razliku od prvog raskošnijeg izdanja (slika 23.). Sječivo je damascirano i po sredini ima plitak kanal. Nakrsnica je kratka i masivna i na njoj se sačuvao ukras u obliku šrafiranih trokuta. Njegova je jabučica dvodijelna s vrhom koji je podijeljen na tri polja. Bočna polja ukrašena su motivom jelinih grančica, a središnje polje dvjema viticama. Jabučica je s nakrsnicom platirana pozlaćenom mjedi. Datira se u kraj 8. ili u početak 9. st.¹⁷¹ D. Jelovina mač iz groba B klasificira kao posebni tip 1 s tendencijom prijelaza na tip H te datira njegovu izradu u drugu polovicu 8. st., a koji kao uvoz stiže iz rajnskog područja nakon 800 godine.¹⁷² Zdenko Vinski upozorava na njegovu oštećenost, no smatra da se radi o posebnom tipu 1¹⁷³, odnosno s tendencijom prijelaza oblika posebnog tipa 1 i tipa H.¹⁷⁴ Goran Bilogrivić smatra da za oba mača iz Orlića nije moguće tipološko određivanje s obzirom na njihovo vrlo loše stanje, no ističe da je mač iz groba A morfološki vrlo blizak primjerku iz Morpolače.¹⁷⁵

Literatura:

Z. VINSKI, 1977 – 1978, 186.; Z. VINSKI, 1981, 37.; Z. VINSKI, 1983a, 194.; Z. VINSKI, 1983b, 469. 471–472.; D. JELOVINA, 1986, 22., 23., 37.–38.; M. ZEKAN, 1990, 132–134.; L. MARUN, 1998. 250., 286., 297.; M. PETRINEC, 2000, 313–314.; , M. PETRINEC, 2009, 27–28.; G. BILOGRIVIĆ, 2011, 84–87.

¹⁶⁷ M. PETRINEC, 2000, 313.

¹⁶⁸ M. PETRINEC, 2000, 313.

¹⁶⁹ D. JELOVINA, 1986, 22.

¹⁷⁰ Z. VINSKI, 1981, 12.

¹⁷¹ M. PETRINEC, 2000, 284.

¹⁷² D. JELOVINA, 1986, 69.

¹⁷³ Z. VINSKI, 1981, 12.

¹⁷⁴ Z. VINSKI, 1981, 44.

¹⁷⁵ G. BILOGRIVIĆ, 2011, 88.

Slika 22. – Jabučica mača iz groba A s lokaliteta Knin – Orlić (G. BILOGRIVIĆ, 2011, 100.)

Slika 23. – Jabučica mača s groba B s lokaliteta Knin – Orlić (G. BILOGRIVIĆ, 2011, 94.)

5.3.2. Morpolača – Tubića kuće

Godine 1908. pri krčenju vinograda nedaleko od Tubića kuća uništeno je groblje na redove s ukopima izvršenim u zemljanim rakama. Dvije godine kasnije velik broj nalaza bio je otkupljen, pa su preostali samo jedna ostruga i mač. Zbog odlomljene jabučice mač se pogrešno pripisivao nalazištu Plavno kod Knina, a sječivo u Gračacu kod Drniša. Mač ima dvosjeklu oštricu koja na sječivu sadrži kanal (*Blutrinne*) (slika 24.). Nakrsnica je kratka i masivna. Datira se u kraj 8. ili u početak 9. st.¹⁷⁶ Jedan od popratnih nalaza bila je i željezna ostruga koja se javlja u posljednjoj trećini 8. st. na području zapadne Europe, no nakon 800. god. njezina proizvodnja prestaje osim na području Hrvatske na kojem traje do kraja 9. st. Iako se ubraja u karolinške ostruge hrvatskog tipa, ipak se takve ostruge razlikuju po težini, formi i ukrasima (npr. plastična rebra umjesto šrafiranih trokuta na bazi trna), ali i po ovalnim kopčama.¹⁷⁷

¹⁷⁶ M. PETRINEC, 2000, 284.

¹⁷⁷ G. BILOGRIVIĆ, 2011, 87–88.

Slika 24. – Mač s lokaliteta Morpolača – Tubića kuća (M. PETRINEC, 2000, 285.)

Literatura:

Z. VINSKI, 1965, 140.; Z. VINSKI, 1977 – 1978, 186.; Z. VINSKI, 1981, 12., 44.; Z. VINSKI, 1983a, 194.; Z. VINSKI, 1983b, 469.; D. JELOVINA, 1986, 36.; M. ZEKAN, 1992, 134.; L. MARUN, 1998, 163.; M. PETRINEC, 2000, 284–285.; M. PETRINEC, 2009, 21–22.; G. BILOGRIVIĆ, 2011, 84.

5.3.3. Škabrnja – Smokva gluvača

Neposredno nakon završetka rata pri gradnje podruma i temelja nove obiteljske kuće iz uništenog groba pronađen je ranokarolinški mač. Tijekom gradnje kuća na tom položaju često se nailazilo na grobove, no oni nisu bili prijavljivani, a tek je jedna keramička posuda završila u Arheološkom muzeju u Zadru.¹⁷⁸

S obzirom na njegovu oštećenost mač je sačuvan u ukupnoj dužini od 50,6 cm. Baza je jabučice izduženoga ovalnog oblika bez ispupčenja. Ona je podijeljena na tri dijela na kojemu se središnji dio uzdiže između ostalih dvaju dijelova koji su jednake visine. Baza i kruna nisu zakovani u jednoj cjelini. Nakrsnica mača također je ovalnog oblika produženog izgleda te je kao i jabučica ukrašena tauširanjem (slika 25.). Sječivo je toliko oštećeno korozijom da se ni ne naziru jasni znakovi postojanja žlijeba, stoga postoji mogućnost da žlijeb uopće nije ni postojao.¹⁷⁹ Tijekom čišćenja mača pronađeni su tragovi organskih materijala na maču: komadići tkanine, tragovi raspadnutog drveta na korijenu mača (korica mača) i na trnu balčaka mača (drvene obloge drške).¹⁸⁰

Unatoč nemalom korpusu pronađenih karolinških mačeva na prostoru ranosrednjovjekovne hrvatske države nijedan se mač ne može dovesti u isti tip kao pronađeni primjerak. Uzimajući

¹⁷⁸ L. BEKIĆ, A. UGLEŠIĆ, 2021, 232–233.

¹⁷⁹ Na rendgenskoj snimci se vide tragovi nekih uzdužnih crta uz rubove sječiva, no to je nedovoljni pokazatelj postojanja žlijeba.

¹⁸⁰ L. BEKIĆ, A. UGLEŠIĆ, 2021, 234–236.

analogije pronađenih primjeraka iz ostalih dijelova Europe, njegovi najbliži primjeri mogu se pronaći u mačevima posebnog tipa 1 i 2, tipa Mannheim i tipovima A i B koji se datiraju od druge polovine 8. st., a u prvoj četvrtini 9. st. doživljavaju novu formu u nasljedne tipove. Ako prihvatimo navedeni podatak, datacija ovog mača smještena je u kraj 8. ili u početak 9. st., što je starije od mačeva tipa K pronađenih na spomenutom prostoru.¹⁸¹

Slika 25. – Jabučica mača s lokaliteta Škabrnja – Smokva gluvača (L. BEKIĆ, A. UGLEŠIĆ, 2021, 235.)

5.4. Tip X

Ovaj tip mača spada u poslijekarolinške mačeve okvirne datacije između podmaklog 9. st. pa sve do 11. st, u pojedinim primjercima i nakon 1100. godine. Rasprostiru se na širokom području od zapadnog ušća rijeke Loire u Atlantik do gornjeg toka rijeke Volge, s tim da se mač u Skandinaviji i Finskoj dobro sačuvao i broji više od šezdeset primjeraka. Proizvodili su se u radionicama smještenim u srednjem i donjem Porajnu, a kasnijim izvozom u Skandinaviji oko 900. godine lokalni su kovači kovali imitacije.¹⁸²

5.4.1. Koljani Gornji – Crkvina

Mač potječe iz ratničkog groba uz crkvu sv. Marije iz 9. st., ali raspolažemo oskudnim informacijama jer ga je Josip Broz Tito poklonio etiopijskom caru Haileu Selasiju prilikom njegova posjeta Splitu 1954. godine (slika 26.).¹⁸³ Zdenko Vinski mač ubraja u poslijekarolinški tip X, proizvod franačkih radionica zapadne i srednje Europe.¹⁸⁴ Povodom otkrića fotografija

¹⁸¹ L. BEKIĆ, A. UGLEŠIĆ, 2021, 240.

¹⁸² Z. VINSKI, 1983, 16–17.

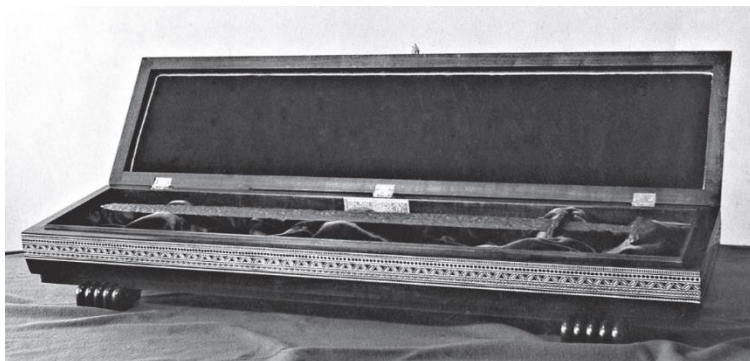
¹⁸³ A. MILOŠEVIĆ, 2012, 460: Autor na temelju fotodokumentacije predlaže da se vjerojatno radi o maču H-tipa.

¹⁸⁴ Z. VINSKI, 1983, 16–17.

ovog mača u arhivu Arheološkog muzeja G. Bilogrivić smatra da se ne radi o tipu X ili čak H, već prema dvodijelnoj jabučici zaključuje da je riječ o tipu H prema Petersenovoj tipologiji. Međutim, ne isključuje ni mogućnost da se radi o tipu K s obzirom na korozijom oštećenu jabučicu.¹⁸⁵

Literatura:

Z. VINSKI, 1965, 140.; D. JELOVINA, 1980, 240.; D. JELOVINA, 1984, 240.; M. PETRINEC, 2009, 81.

Slika 26. – Mač iz lokaliteta Koljani Gornji

– Crkvina (A. MILOŠEVIĆ, 2012, 462.)

5.4.2. Dabar – položaj ispod gradine Korać

Iako I. Šarić navodi da je mač pronađen kao slučajni nalaz na brdu Prozorini,¹⁸⁶ Z. Vinski ga kasnije ispravlja i kaže da je pronađen na položaju ispod gradine Korać kod Dabra.¹⁸⁷ Mač je ležao na površini i nisu pronađeni drugi nalazi uz njega (slika 27.). Iako se pretpostavlja da je mogao pripasti nekom grobu, izglednija je teorija da je pripadao naselju koje se nalazilo na vrhu brda, a s obzirom na zidove iz 16. i 17. st. mogu se s pravom očekivati i starija izdanja naselja.¹⁸⁸ Ovaj neukrašeni dvosjekli mač nalazi se u vrlo dobrom stanju. Plosnata je jabučica polukružnog izdanja na čijem vrhu se primijeti raskucani završetak trna. Na sječivu se s obje strane nalazi uski i duboki kanal. Postoji mogućnost da je mač lokalne izrade po uzoru na karolinšku proizvodnju. Budući da je mač takva tipa prikazan na tranzeni iz Sv. Marije kod Crkvine – Biskupije, moguće da bi pretpostavljena domaća izrada bila u Dalmatinskoj Hrvatskoj.¹⁸⁹

Literatura:

I. ŠARIĆ, 1972, 229–234.; Z. VINSKI, 1983, 42.; M. PETRINEC, 2012, 86.

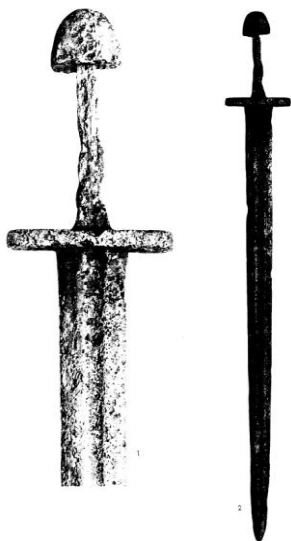
¹⁸⁵ G. BILOGRIVIĆ, 2009, 127–128.

¹⁸⁶ I. ŠARIĆ, 1972, 232.

¹⁸⁷ Z. VINSKI, 1983, 43.

¹⁸⁸ I. ŠARIĆ, 1972, 232–233.

¹⁸⁹ I. ŠARIĆ, 1972, 234.

Slika 27. – Poslijekarolinški mač iz lokaliteta Prozor – Prozorina (I. ŠARIĆ, 1972, 240.)

6. Pojasna garnitura karolinške provenijencije

6.1. Pojasni jezičac iz Vrbljana Gornjih

Kasnoantički kaštel slučajno je pronađen 1966. godine pri potražnji kamena za potrebe izgradnje okolnih kuća na platou iznad dubokog i strmog kanjona potoka Lučice. Krajem 6. i početkom 7. st. utvrdu napadaju Avari, koji su je jednom prilikom spalili i djelomično razorili (pronađene trobridne strelice i velike količine drvenog ugljena).¹⁹⁰ Unatoč tome što je kaštel bio uništen, zbog njegova dominantna položaja koji omogućuje nadgledavanje krajolika na izvoru rijeke Sane, smatra se da je kaštel i dalje bio upotrebljavan, u najmanju ruku kao refugij. O tragovima života svjedoče dva specifična nalaza, a radi se o brončanom jezičcu s natpisom i ostruga (slika 28.).¹⁹¹

Oblik je jezičca pravokutan s polukružnim završetkom¹⁹², rađen od bakra ili bronce sa slabijom primjesom kositra i vidljivom pozlatom na gornjoj, a slabije na donjoj strani.¹⁹³ Na užem ravnom kraju četiri su srebrne zakovice optočene nizom zrnaca koje su pričvršćivale jezičac za pojas. Na licu se nalazi osam pločica izvedenih rovašenjem i pet medaljona koji su sadržavali reljefna slova. Radi se o tekstu religijskog sadržaja, tj. o jednoj od aklamacija sv. Trojstvu ili svevišnjem Bogu, a restitucija bi glasila: *S(an)C(tu)S S(an)C(tu)S S(an)C(tu)S D(omi)N(u)S S(a)B(aoth)*. Prostor između srebrnih pločica ukrašen je rovašenim i pozlaćenim viticama te životinjskom ornamentikom usporedivo s motivima na Tasilovom kaležu. Na licu jezičca četiri su pločice s reljefnim slovima; ona koja se nalazi na vrhu polukružnog završetka, ima istokračni

¹⁹⁰ I. BOJANOVSKI, 1974, 246.

¹⁹¹ Z. VINSKI, 1977 – 1978, 143.

¹⁹² A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 259.

¹⁹³ Z. VINSKI, 1977 – 1978, 144.

križ, a ostale tri pločice sačinjavaju jedan tekst (*TETGIS FABER ME FECIT*¹⁹⁴). Kao i na stražnjoj strani lice je ispunjeno rovašenim ornamentima koji su kombinirani s glatkim i šrafiranim trokutima.¹⁹⁵ Jezičac je po svemu sudeći došao iz Italije kopnenim putem preko Istre i Dalmacije s obzirom na slične primjerke iz Perugie i Ascolija.¹⁹⁶ U paleografskom smislu I. Bojanovski uočava sličnosti izvedbe pojedinih slova (A, C, E, I, N,T) na čijim se gornjim i donjim završetcima javljaju trokutasta zadebljanja kao u inzularnim pismima te povezuje jezičac sa Splitskim evangelijarom. U ornamentalnom smislu analogiju pronalazi s pojasnom garniturom iz Mogorjela, no moguće da je primjerak iz Vrbljana mlađi u odnosu na potonji.¹⁹⁷ Tetgis je muško dvočlano ime germanskog podrijetla, tj. zapadnofranačko vlastito ime evidentirano vjerojatno u 8. ili 9. st. pod nazivom *Tetgisis* koje se susreće primjerice u Galiji. U slučaju jezičca natpis osobnog imena predstavlja obrtnika ili kovača koji je djelovao u karolinškom kulturnom krugu. Što se datacije tiče, Z. Vinski uspoređuje medaljone s onima koji krasi Tasilov kalež. Medaljoni su datirani u polovicu 8. st., a slova datira u 8. st. na temelju epigrafskih natpisa putnih relikvijara iz Mortaina i Siona (pouzdana datirani u 8. st).¹⁹⁸ Mate Zekan datira jezičac u polovicu 9. st.¹⁹⁹ Ante Milošević smješta jezičac u posljednju četvrtinu 8. st.²⁰⁰ Zajedno s pronađenom ostrugom pojasni jezičac nalazio se u vlasništvu lokalne elite.²⁰¹

Literatura:

I. BOJANOVSKI, 1974, 249–252.; Z. VINSKI, 1977–1978, 144–149.; M. ZEKAN, 1994, 68.; A. MILOŠEVIĆ, 2000a, 112–115.; A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 259.; Ž. TOMIČIĆ, 2021, 153–154.

¹⁹⁴ Tetgis me izradio (prijev.)

¹⁹⁵ A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 259.

¹⁹⁶ Ž. TOMIČIĆ, 2021, 146.

¹⁹⁷ I. BOJANOVSKI, 1974, 252.

¹⁹⁸ Z. VINSKI, 1977 – 1978, 146–147.

¹⁹⁹ M. ZEKAN, 1994, 68.

²⁰⁰ A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 259.

²⁰¹ I. BOJANOVSKI, 1974, 254.

Slika 28. – Jezičac iz Vrbljana Gornjih (Ž. TOMIČIĆ, 2021,

143.)

6.2. Pojasna garnitura iz Mogorjela

Pronađena pojasna garnitura potječe iz prostora kule kružnog presjeka. S obzirom na to da je u njihovoj blizini pronađena keramika, možemo pretpostaviti da se radi o istodobnim nalazima. Budući da je potvrđeno postojanje srednjovjekovnog naselja, postoji mogućnost da su uništili grobove koji su prethodili samom naselju.²⁰²

Dvodijelna kopča sastoji se od profilirane pređice koja prema osovini za iglu završava stiliziranim ptičjim glavama, a igla pređice također ima kraj stiliziran životinjskom glavom (slika 29.). Oko osovine igle brončani je okov koji je spojen s pločicom pomoću četiriju srebrnih zakovica oivičene nizom zrnaca. Štitolika pločica na gornjoj strani ima ukras u obliku četveronošca izveden tehnikom rovašenja u izvedbi otočkog životinjskog stila. Na pločici se mogu raspoznati tragovi pozlate. Dvodijelnom jezičcu dijelovi su međusobno spojeni šarnirom koji pridržavaju srebrne zakovice oivičene nizom zrnaca i on zajedno s kopčom čini pojasnu garnituru. Dio jezičca bliži remenu pravokutnog je oblika, profiliran na dužim stranicama. Unutar tog ukrasnog polja u otočkom životinjskom stilu tehnikom rovašenja izveden je lik četveronošca u osvrtaju. Urezom su mu ukrašeni vrat i bedra. Drugi je dio u obliku štita sa

²⁰² J. WERNER, 1961, 236.

stiliziranim pupoljkom na vrhu. Također, imamo i dvije vrlo shematski prikazane isprepletene životinje i geometrijski ukras nasuprotnih šrafiranih trokuta.²⁰³ Prema formi i ukrasu J. Werner naglašava da je navedena pojasna garnitura proizvod inzularnog stila sjeverno od Alpa te smatra da ona nije dospjela iz Apeninskog poluotoka, već da je preko Frulije i Istre duž Dalmatinske obale dospjela na Neretvu, a s izneseom teorijom se slaže i N. Miletić.²⁰⁴ Ante Milošević smješta kopču u kraj 8. st.²⁰⁵, a prema mišljenju M. Zekana ona pripada drugoj polovici 9. st.²⁰⁶ Sljedeći je brončani jezičac izliven u bronci s pozlatom na gornjem dijelu (slika 30.). Pet okruglih srebrenih zakovica na ravnim dijelom pričvršćivale su jezičac za široki kožni pojas. Na glatkoj strani nalazi se urezani motiv jelove grančice, a na gornjoj strani dva su četvrtasta polja u kojima se nalaze rozete i klinasti biljni ornamenti u njihovim kutovima. Na nastavku se nalazi motiv u obliku cik-cak linije. Ovaj primjerak jezičca sličan je proizvodima karolinškog zapada, a srodan je s ostalim primjercima pronađenim na području Hrvatske. S obzirom na njegov nepokretni, skoro geometrijski ukras pretpostavlja se da ipak potječe iz dalmatinske ili talijanske radionice 9. st. po uzoru na karolinški obrt.²⁰⁷ Mate Zekan također ga smješta u polovicu 9. st.²⁰⁸ Ante Milošević, sukladno s datacijom kopče, jezičac smješta u 9. st. i smatra da je pojasna garnitura jedna od najbolje izvedenih predmeta u stilu otočke umjetnosti. Također, primjećuje sličnosti izvedbe životinjskih motiva s Tasilovim kaležom.²⁰⁹

Literatura:

J. WERNER, 1961, 237–240.; N. MILETIĆ, 1963, 155–157.; M. ZEKAN, 1994, 68–69.; A. MILOŠEVIĆ, 2000a., 112.; A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 281.; Ž. TOMIČIĆ, 2021, 144–146.

²⁰³ A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 281.

²⁰⁴ J. WERNER, 1961, 240.; N. MILETIĆ, 1963, 157.

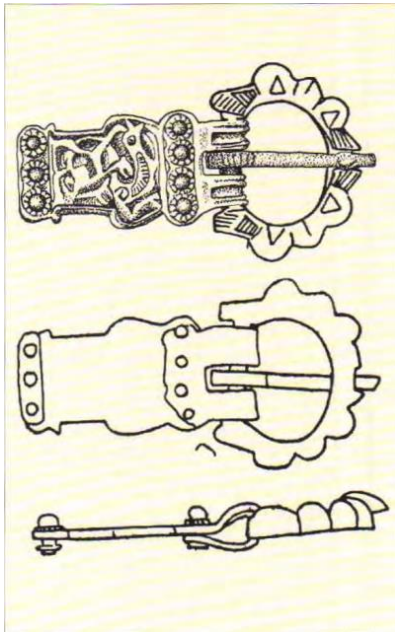
²⁰⁵ A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 281.

²⁰⁶ M. ZEKAN, 1994, 69.

²⁰⁷ J. WERNER, 1961, 237–238.

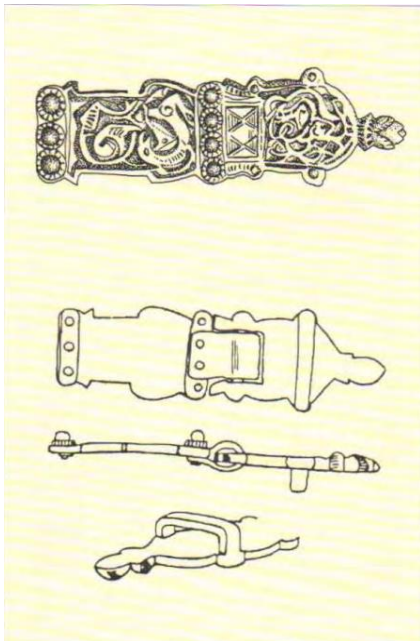
²⁰⁸ M. ZEKAN, 1994, 70.

²⁰⁹ A. MILOŠEVIĆ, 2000a., 112.; A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 283.

Slika 29. – Dvodijelna kopča s lokaliteta Mogorjelo (A. MILOŠEVIĆ, 2000,

281.)

Slika 30. – Pojasni jezičac s lokaliteta Mogorjelo (A. MILOŠEVIĆ, 2000,

282.)

7. Karolinška koplja na prostoru „Dalmatinske Hrvatske“

Koplje je bilo najučestalije oružje u upotrebi među karolinškim vojnicima. Dužina njihova koplja varirala je između 2.5 ili 3 do 4 metra je imalo dva karakteristična krilca smještena na tuljcu oštrice koja je imala listoliki oblik. U znanstvenim krugovima postoje razne teorije o ulogama spomenutih krilaca. Uvriježeno je mišljenje da su krilca onemogućavala preduboko prodiranje koplja, a druga teorija smatra da su krilca imala ulogu pariranja napada. Tu teoriju potkrepljuju i željezni limovi koji se od tuljca protežu duž motke pružajući koplju potrebnu

čvrstinu za pariranje protivnikovu napadu.²¹⁰ Prema Mariji Šmalcelj²¹¹ ta vrsta koplja nastala je tijekom sukoba Franaka i avarskih konjica za onesposobljavanje konjice pri čemu bi krilca omogućila da, prilikom zabijanja u konja, koplje ne izleti iz ruku. Teoriju potkrepljuje zemljopisni položaj nalaza kopalja, kao i njihova datacija za ovaj dio Europe.²¹² Između ostalog pretpostavlja se da su se njima koristili u lovu na divlje veprove o čemu svjedoče razni umjetnički izvori.²¹³ Jan Petersen izradio je klasifikaciju tipova kopalja podijelivši ih u tipove (A-M i zasebni ili posebni tipovi) na temelju oštrice mača (njezina oblika, dimenzije, tj. širine i dužine), presjeka i ukrasa.²¹⁴

Ova vrsta koplja brzo se proširila u Engleskoj, Skandinaviji i zemljama Istočnih Slavena trgovinom i ratom. Postojala je i kraća verzija koplja ukupne dužine oko 150 cm prvenstveno namijenjena pješacima koje su ih nosili u paru sa štitom. Dužim verzijama koristili su se konjanici, koji za razliku od pješadije, nisu imali potrebu parirati kopljima, već su se koristili njima samo za ubadanje. Međutim, nepoznato je jesu li ih konjanici koristili njima u spuštеноj poziciji tijekom juriša na neprijatelja.²¹⁵ Koplja, koja su pronađena na prostorima Hrvatske i BiH, odnosno u državama izvan granica Franačkog Carstva, importi su proizvedeni u radionicama oko Rajne.²¹⁶ U Hrvatskoj je pronađeno dvanaest primjeraka (ako računamo koplje s lokaliteta Nin – Ždrijac) od kojih se sedam nalazi u muzejskim institucijama, a četiri su u posjedu dviju privatnih zbirki (slika 31.).²¹⁷

Nalazi koplja s krilcima na području sjevera i juga Hrvatske te Bosne i Hercegovine smatraju se odrazom povijesnih zbivanja koji se datiraju od posljednje trećine 8. st., prijelaza s 8. na 9. st. i rano 9. st., a samo su rijetki primjerci datirani u kasnija razdoblja 9. st., u prijelazu 9. na 10. st. i u 10. stoljeće. U znanstvenoj se literaturi primjercima koji potječu s juga Hrvatske i koji su importirani oko 800. godine ili malo prije, prvenstveno pripisuje franačko porijeklo, a za bosanskohercegovačke nalaze kontekst se uglavnom pronalazio u povijesnim zbivanjima na području starohrvatske kneževine početkom 9. st.²¹⁸ Od trenutačno zastupljenih primjeraka pronađeno je devet komada na šest nalazišta, s tim da dvama primjercima, koja se čuvaju u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, nisu poznata mjesta pronalaska. Zanimljivo je da su svi primjerci pronađeni na području južno od rijeke Cetine, a radi se o sljedećim lokalitetima: korito

²¹⁰ K. DE VRIES, R. D. SMITH, 2007, 76–77.

²¹¹ Marija Šmalcelj usmeno je izložila Luki Bekiću svoj uvid o problematici koplja s krilcima.

²¹² L. BEKIĆ, 2003, 167.

²¹³ B. S. BACHRACH, D. S. BACHRACH, 2017, 221.

²¹⁴ J. PETERSEN, 1919, 22–23.

²¹⁵ B. S. BACHRACH, D. S. BACHRACH, 2017, 221–222.

²¹⁶ T. SEKELJ IVANČAN, 2004, 114.

²¹⁷ Ž. DEMO, 2010, 62.

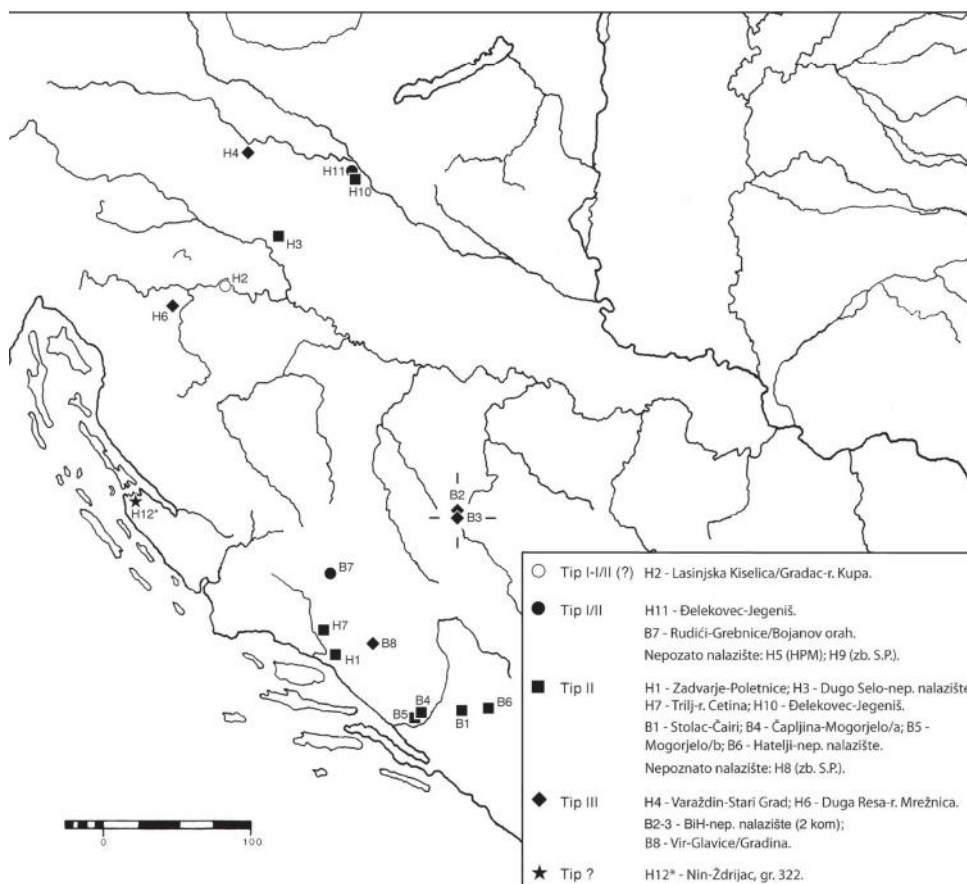
²¹⁸ Ž. DEMO, 2010, 66.

rijeke Cetine u Sinjskom polju, Poletnica kod Zadvarja, Rudići kod Glamoča (Grebica – Bojanov orah), Mogorjelo kod Čapljine (dva komada), Hatelji kod Stolca i Čairi kod Stoca. Podatci o okolnostima njihova pronalaska nisu detaljni; za tri primjerka pretpostavlja se da su grobni nalazi (Poletnica, Rudići, Čairi). Jedan potječe iz rijeke, a o ostalima se ne zna kontekst pronalaska.²¹⁹

Među primjercima pronalazimo dva osnovna tipa koplja: prvu skupinu odlikuje kvalitetna izrada od čelika, listolika oštrica, ukrašeni tuljac i koplja su oblikovana uglavnom na isti način. U trima slučajevima (Sinjsko polje, Poletnica, Mogorjelo) primijećena je izrada damasciranjem, a ako nadodamo tragove ukrase na tuljcima, možemo pretpostaviti da se radi o importiranom oružju franačke izrade vjerojatno oko 800. godine, a možda i ranije. Zanimljivu paralelu možemo pronaći u Psaltiru iz Corbiea i stuttgartskog oslikanom psaltiru u kojima imamo primjerak koplja identičan pronađenim damasciranim kopljima s krilcima iz spomenutih lokaliteta. Drugu skupinu karakterizira loša izrada od željeza, izdužene listolike oštrice i neukrašeni tuljac. Pretpostavlja se da se radi o proizvodima lokalne produkcije koje su nastojale kopirati franačku izradu. Zanimljiv nalaz koji se može posebno istaknuti među vojničkom opremom dolazi iz jednog groba iz Vukodola kod Mostara. Naime, uz pronađene dvije lagane ostruge i mač, pronađen je željezni facetirani šiljak s trnom i prstenasti okov od srebrnog lima. Što se tiče posljednjih dvaju spomenutih nalaza, postoji mišljenje da pripadaju okovima motke na kojoj su bile vojne insignije. Navedeni okovi svoje korijenje vuku iz rimskog vremena, a na jednom rimskom nadgrobnom spomeniku možemo vidjeti nanizane vojne znakove na okovanoj drvenoj motki.²²⁰

²¹⁹ A. MILOŠEVIĆ, 2000a, 132.

²²⁰ A. MILOŠEVIĆ, 2000a, 132–133.

Slika 31. – Karta

rasprostiranja kopalja s krilcima na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine (Ž. DEMO, 2010, 75.)

7.1. Nin – Ždrijac

U grobu 322 otkriveno je koplje s krilcima (slika 32.). List je koplja izdužen u obliku vrbina lista, njegov je tuljac kružna presjeka i na njegovu su se kraju nalazila dva mala krilca, no zbog znatnog oštećenja korozijom nije moguće utvrditi njihov izvorni oblik i veličinu. Budući da je pronađen zajedno s mačem tipa H, njegova ga datacija smješta u podmaklo 9. st.²²¹ Zdenko Vinski misli da koplje ima neznatnu izbočinu, ali da se ne radi niti o karolinškom koplju niti o importu, već o domaćem proizvodu po uzoru na karolinškoj izradi.²²² Maja Petrinec također naglašava da se zbog njegove znatne oštećenosti ne može utvrditi je li riječ o koplju s krilcima²²³, a A. Milošević pretpostavlja da su izbočine možda ostatci zakovica za pričvršćivanje drvene motke te pronalazi analogije s pojedinim nalazima željeznih kopalja u grobovima 8. st. na području Njemačke.²²⁴

²²¹ J. BELOŠEVIĆ, 2007, 278.

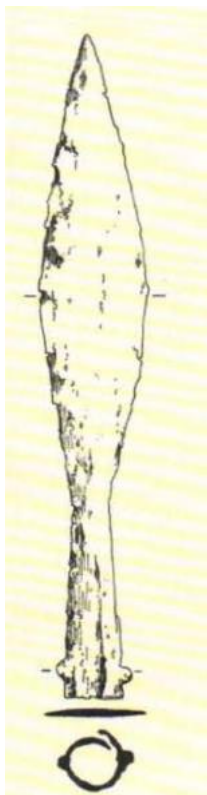
²²² Z. VINSKI, 1985, 72–73.

²²³ M. PETRINEC, 2009, 166.

²²⁴ A. MILOŠEVIĆ, 2000a, 132- 133.

Literatura:

J. BELOŠEVIĆ, 1980, 103–104.; Z. VINSKI, 1981; Z. VINSKI, 1985, A. MILOŠEVIĆ, 2000, 132.; R. JURIC, 2000, 304.; J. BELOŠEVIĆ, 2007, 278. ; M. PETRINEC, 2009, 165.; Ž. DEMO, 2010, 64.

Slika 32. – Koplje s krilcima iz groba 322 s lokaliteta Nin – Ždrijac (R. JURIC, 2000, 306.)

7.2. Trilj – Mali Drinić

Na položaju Mali Drinić 1993. godine kao slučajani nalaz pronađen je primjerak koplja. Jedan od skupine nalaza vrlo široka povijesnog raspona pronađen je na tom riječnom prijelazu (slika 33.). Šiljak koplja u obliku lovorova lista izrađen je tehnikom damasciranja lista što mu daje elegantni izgled. Tuljac je produžen, okruglog presjeka i izbrazdan kanelurama. Dva kanelirana krilca postavljena nasuprot krase donji dio tuljca. Ispod krilaca nalaze se rupice koje su služile za pričvršćivanje drvene motke. U tuljcu koplja uspio se sačuvati komad drveta (od jasena) koji je bio podvrgnut radiokarbonskoj analizi. Analiza je ustanovila okvirnu dataciju 770. – 990. Prema Petersenovoj tipologiji svrstava se pod tip B.²²⁵

Literatura:

A. MILOŠEVIĆ, 1999, 209.; A. MILOŠEVIĆ, 2000a., 132–133.; A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 253–254.; Ž. DEMO, 2010, 63.

²²⁵ A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 253–254.

Slika 33. – Karolinško koplje s krilcima s nalazišta Trilj – Mali Drinić (A. MILOŠEVIĆ, 2000, 254.)

7.3. Zadvarje – Poletnica

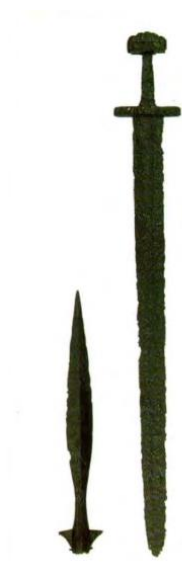
Šiljak je koplja u obliku vrbina lista koji ima naglašeno rebro po sredini s damasciranom oštricom (slika 34.).²²⁶ Presjek je tuljca okrugao te je većim dijelom ukrašen usporednim kanelirama. Na njegovu donjem dijelu nalaze se dva nasuprot postavljena krilca ispod kojih su zakovice za pričvršćivanje drške.²²⁷

Literatura:

Z. VINSKI, 1977 – 1978, 186.; Z. VINSKI, 1981, 49.; Z. VINSKI, 1985, 67–68.; A. MILOŠEVIĆ, 2000a, 132 – 133.; A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 358.; A. PITEŠA, 2001, 347., 358.; M. PETRINEC, 2009, 37., 166.; Ž. DEMO, 2010, 63.

²²⁶ M. PETRINEC, 2009, 166.

²²⁷ A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 358.

Slika 34. – Koplje s krilcima i mač tipa K s lokaliteta Zadvarje – Poletnica (A. MILOŠEVIĆ, 2000, 357.)

7.4. Čapljina – Mogorjelo

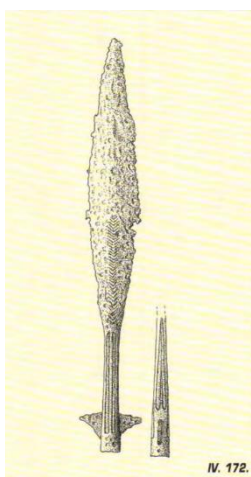
Iz Mogorjela dolaze dva koplja s krilcima nepoznatog porijekla pronalazišta (slika 35.). Prvo koplje ima listoliku damasciranu oštricu s motivom riblje kosti. Na vanjskoj površini tuljca nalaze se četiri izdužena okomita niza urezanih eliptičnih motiva. Datacija mu obuhvaća kraj 8. st.²²⁸ Prema N. Miletić radi se o importiranom koplju iz franačke radionice. Pronalazeći analogije među primjerima iz Buchaua i Reindheima, predlaže dataciju u sam početak 9. st. Ubrajajući političke okolnosti Hrvatske kneževine, moguće je da je koplje zajedno s pronađenim mačem iz istoimenog lokaliteta poklon lokalnoj eliti.²²⁹ Prema Mati Zekanu radi se o kraju 8. st. Drugo koplje ima vrboliku oštricu koja po sredini ima lagano naglašen brid. Prijelaz iz vitkog tuljca u oštricu daje mu elegantno izdanje. Ovaj primjerak koplja datira se u sredinu 9. st.²³⁰ Nada Miletić uočava velike sličnosti između mogorjelskog koplja i koplja iz Mauterna i Mule koji su datirani od posljednjeg desetljeća 8. st. do prvog desetljeća 9. st. Prema tome ona smješta primjerak iz Mogorjela u prva desetljeća 9. st. te smatra da je izrađen u franačkim radionicama.²³¹

²²⁸ M. ZEKAN, 1994, 60.; A. MILOŠEVIĆ, 2000, 282.; V. ATANACKOVIĆ-SALČIĆ, 1983, 26.

²²⁹ N. MILETIĆ, 1977, 149.

²³⁰ M. ZEKAN, 1994, 60.

²³¹ N. MILETIĆ, 1991, 202.

Slika 35. – Koplje s lokaliteta Mogorjelo (A. MILOŠEVIĆ, 2000, 282.)

Literatura:

Z. VINSKI, 1977 – 1978., 186.; N. MILETIĆ, 1979, ;V. ATANACKOVIĆ- SALČIĆ, 1983, 26.; Z. VINSKI, 1981, 49.; Z. VINSKI, 1985, 67.; N. MILETIĆ, 1991, 201–202., 205.; M. ZEKAN, 1994, 60.; A. MILOŠEVIĆ, 2000a., 132–133.; A. MILOŠEVIĆb, 2000b, 282.; M. PETRINEC, 2009, 166.; Ž. DEMO, 2010, 67.

7.5. Grebnica – Bojanov orah

Godine 1972. pri vađenja šljunka na položaju Grebnice – Bojanov orah kod Rudića otkriveno je desetak grobova koji su uglavnom oštećeni ili devastirani. Prema jednom iskazu prikupljeni predmeti (prelomljeni željezni mač, koplje s krilima i jednostavno koplje, brončani prsten, nesačuvani željezni nožić i keramička posuda) činili su jednu grobnu cjelinu. Dvije godine kasnije kopano je na istoj parceli na kojoj su uništena tri-četiri kostura koji su pokraj glave imali slične keramičke posude ukrašene valovitom trakom. Bagerima se nastavila destrukcija lokaliteta, a najesen iduće godine obilaskom lokaliteta istražen je vrlo oštećeni dječji ukop *in situ* u šljunkovitom profilu. Nije bilo priloga, no oko lijeve ušne kosti primijećena je jaka patinizacija.²³²

Koplje s krilcima ima vrlo dugi i uski list u obliku lancete s neznatno naglašenim prijelazom koji se nastavlja u kratki tuljac, što ovaj primjerak čini zdepastijim od uobičajenog standardnog izdanja ovog oružja (slika 36.). Duž oštrice pruža se zaobljeni naglašen brid kojem je izražena plastičnost dvjema kanelurama, zahvaćajući i površinu tuljca. Dva su krila profilirana na krajevima dvjema naglašenim vertikalnim paralelnim brazdama. Ispod jednog krila sačuvan je klin za pričvršćivanje koplja za dršku. Ovaj primjerak nema izravnu analogiju, stoga se njegovo porijeklo može tražiti samo u radionicama srednjeg Porajnja datacije s početka 9. st.²³³ Mate Zekan datira njegovo vrijeme izrade u sredinu 8. st.²³⁴

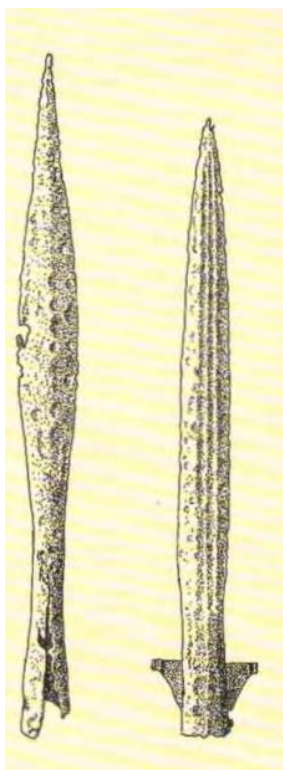
Literatura:

²³² N. MILETIĆ, 1977, 231.

²³³ N. MILETIĆ, 1977, 234.

²³⁴ M. ZEKAN, 1994, 60.

N. MILETIĆ, 1977, 231.; Z. VINSKI, 1977 – 1978, 234.; Z. VINSKI, 1981, 16., 43.; N. MILETIĆ, 1988, 242.; M. ZEKAN, 1994, 58–60.; M. PETRINEC, 2000., 332.; M. PETRINEC, 2009, 166.; Ž. DEMO, 2010, 67.

Slika 36. – Koplje s krilcima iz lokaliteta Rudići – Grebnice (M. PETRINEC, 2000, 332.)

7.6. Hatelji – Dabarsko polje

Istočno od nalazišta Stolac – Čairi, na području Zahumlja, iz razorenog groba potječe slučajni nalaz koplja s krilcima (slika 37.). Zdenko Vinski pronalazi analoške primjere među kopljima iz Mogorjela i Zadvarja ističući njihove podudarnosti u listolikom obliku, krilcima, vidljivom ubrazdanom linearnom ukrasu udubljenih paralelnih crta na tuljcima te u njihovoj nejednolikoj dužini. Nije ispitano je li hateljski primjerak koplja damasciran za razliku od navedenih primjera. Smatra da su sva tri navedena koplja proizvod franačkih radionica oko 800. godine koji su stigli putem trgovaca oružjem tijekom prve polovice 9. st.²³⁵ Nada Miletić također smatra da je riječ o proizvodu franačkih radionica te ga datira u sam početak 9. st.²³⁶ Datacija M. Zekana za ovo koplje obuhvaća 8. ili 9. st.²³⁷

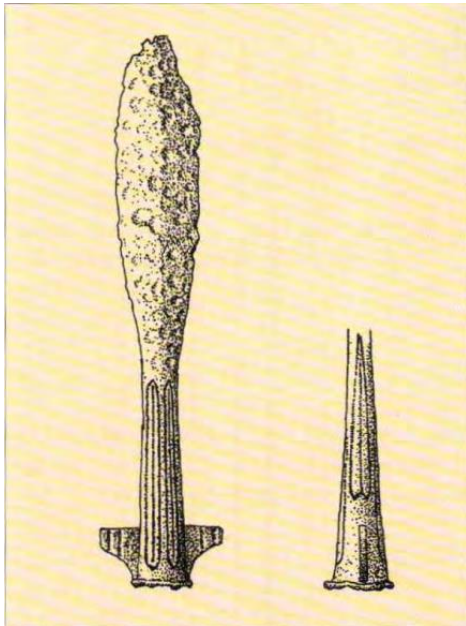
Literatura:

W. RADIMSKÝ, 1895, 296–297.; Z. VINSKI, 1977 – 1978, 186.; Z. VINSKI, 1985, 69.; N. MILETIĆ, 1991, 203–204.; M. ZEKAN, 1994, 60.; A. MILOŠEVIĆ, 2000, 132.; M. PETRINEC, 2000, 262.; M. PETRINEC, 2009, 166. Ž. DEMO, 2010, 67.

²³⁵ Z. VINSKI, 1985, 69.

²³⁶ N. MILETIĆ, 1991, 204.

²³⁷ M. ZEKAN, 1994, 60.

Slika 37. – Koplje s krilcima s lokaliteta (M. PETRINEC,

2000, 262.)

7.7. Stolac – Čairi

Povodom izgradnja tvornica na položaju Čairi obavljena su zaštitna iskopavanja 1973., 1974. i 1975. godine. Istraživanja su potvrdila da se radi o višeslojnom lokalitetu – otkriveno je neolitičko i ranobrončano naselje, antička nekropola i pojedinačni nalazi ranosrednjovjekovnog oružja.²³⁸ Na položaju Čairi kod grada Stolca iz praktički razorenog groba potječe karolinški mač tipa K i karolinško koplje (slika 38.).²³⁹ Izgled oštrice je listolikog oblika²⁴⁰ prosječne kvalitete. Krilca su djelomično oštećena i nejednaka, zasebno iskovana, a ispod njih nalazi se po jedna rupa za pričvršćivanje drvene drške. Nažalost, prilikom konzerviranja krilaca došlo je do oštećenja. M. Zekan smješta primjerak u prvu polovicu 9. st.,²⁴¹ a M. Petrinec smatra da se radi o kraju 8. ili početku 9. st.²⁴² Prema M. Zekanu koplje pripada prvoj polovici 9. st.²⁴³ Zdenko Vinski ističe da ga je proizveo putujući oružar trgovac u srednjoj Europi i da je kao gotovo oružje stiglo u zahumaljske grobove. Datacija samog groba vjerojatno je oko sredine 9. st.²⁴⁴ Na temelju sličnosti primjerka iz Mogorjela, muzeja Castelvecchia u Veroni i Marcaltöa Nada Miletić smješta ovo koplje u vremenskom rasponu od 800. godine do prve trećine 9. st.²⁴⁵

Literatura:

²³⁸ V. ATANACKOVIĆ-SALČIĆ, 1976, 24.

²³⁹ Z. VINSKI, 1985, 67.

²⁴⁰ M. PETRINEC, 2000, 336.

²⁴¹ M. ZEKAN, 1994, 60.; V. ATANACKOVIĆ-SALČIĆ, 1983, 25.

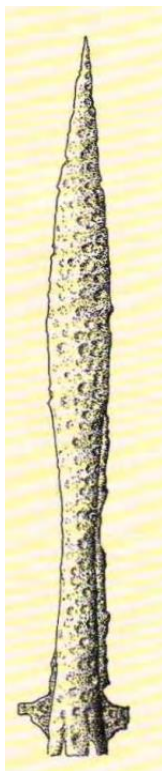
²⁴² M. PETRINEC, 2000, 336.

²⁴³ M. ZEKAN, 1994, 60.

²⁴⁴ Z. VINSKI, 1985, 68.

²⁴⁵ N. MILETIĆ, 1991, 205.

V. ATANACKOVIĆ-SALČIĆ, 1976, 27.; Z. VINSKI, 1977 – 1978, 186.; Z. VINSKI, 1981, 43; V. ATANACKOVIĆ-SALČIĆ, 1983, 24–25; Z. VINSKI, 1985, 67.; N. MILETIĆ, 1991, 205.; M. ZEKAN, 1994, 60.; A. MILOŠEVIĆ, 2000, 132.; M. PETRINEC, 2000, 336. Ž. DEMO, 2010, 67.

Slika 38. – Koplje s krilcima s lokaliteta Stolac – Čairi (M. PETRINEC, 2000, 337.)

8. Karolinške ostruge na području „Dalmatinske Hrvatske“

Ostruge su sastavni dio konjaničke opreme. Prvi su ih upotrebljavali Kelti, a potječu još iz vremena latenskog doba, odnosno razdoblja od 3. do 1. st. pr. Kr. Bile su jednostavna oblika, rađene od bronce ili željeza, malih dimenzija i s kratkim brončanim ili željeznim trnom ili šiljkom. U antici njihova je uloga u rimskoj vojsci s vremenom dobivala na značaju, što je ujedno i rezultiralo njezinim izgledom.²⁴⁶ Trn je konusnog oblika koji je mogao biti postavljen okomito u odnosu na ostružne lukove, ponekad okrenut prema dolje i djelomično postavljen sa strane. Lukovi su tijekom carskog vremena varirali po dužini, u nekim slučajevima bi jedan krak bio duži od drugoga.²⁴⁷

U ranom srednjem vijeku ostruge su bile debele bez istaknutog luka s karakterističnim kratkim šiljkom (njem. *Plattenspuren*). Nadalje, razvoj ranosrednjovjekovnih ostruga može se svrstati u dvije skupine. Starije ostruge tijekom vladavine Merovinga imale su kratki šiljak konusnog oblika i dugačke krakove s krajevima u obliku paralelnih ušica. Mlađe ostruge tijekom

²⁴⁶ D. JELOVINA, 1986b, 11.

²⁴⁷ R. ZSCHILLE, R. FORRER., 1891, 5.

vladavine Karolinga imale su duži šiljak i proširene krakove. Sistem pričvršćivanja u starijima obavljao je remen koji se provlačio kroz ušice koji bi obavio nogu okomito s gornje i donje strane preko tabana, a u mlađima tu su ulogu preuzele pločice na krajevima ostružnih lukova na kojima bi se zakivao remen.²⁴⁸ Tijekom merovinškog razdoblja nosile su se isključivo uz lijevu petu noge, no početkom 8. st. ili tijekom pretkarolinškog vremena pojavljuju se u parovima. U prvoj polovici 8. st. pojavljuju se karolinške ostruge koje su se također nosile u paru. Šiljci su im uglavnom kratki, bez obzira na to pripadaju li tipu dužih krakova i ušicama ili tipu s kraćim krakovima sa zakovicama na pločicama.²⁴⁹ U kasnokatolinškom vremenu (razdoblje koje obuhvaća podjelu Carstva 843. godine do kraja 10. ili početka 11. st.) trn i baza zasebni su dijelovi s tim da je trn u odnosu na ranokatolinške verzije izraženiji, a baze mogu imati produženi oblik. Ostružni lukovi postavljeni su razmaknutije u odnosu na ranokatolinške koji su međusobno stajali paralelno.²⁵⁰

Radi se o najmnogobrojnijim i najznačajnijim nalazima katolinškog razdoblja ranosrednjovjekovne Hrvatske koje pronalazimo od Istre do Bokokotorskog zaljeva te od jadranske obale do Save u Panoniji. Najveća koncentracija tih nalaza očituje se na kopnenom prostoru srednje Dalmacije, odnosno na kninsko-cetinskom području. S nešto manjim brojem slijede Ravni kotari te jugozapadna Bosna i Hercegovina. Zanimljivo je da skoro potpuni izostanak ostruga bilježimo u Istri iako je bila najranije priključena franačkoj državi, a uži obalni prostor također slijedi taj trend. Posebno treba izdvojiti Split i njegovo zaleđe – poznato je da su hrvatski vladari tijekom prve polovice 9. st. imali snažan utjecaj na tom području. Što se tiče kninskog područja, prostor karakterizira zemljopisno središte cijelog kopnenog prostora srednje Dalmacije, kao i činjenica da je čvorište važnih prometnica (vidljivo po rasporedu nalazišta). Slično se može pratiti i na području sjeverne Dalmacije u kojoj pravac pružanja tih nalaza prati staru antičku i srednjovjekovnu cestu, u kasnijim povijesnim izvorima poznata kao *via magna*. Isto vrijedi i za cetinsku dolinu i polja jugozapadne Bosne i Hercegovine koja također prate magistralne rimske ceste.²⁵¹ U znanstvenoj se literaturi spominju tzv. katolinške ostruge hrvatskog tipa. Radi se o tipu koji na trnu ima brončanu prstenastu aplikaciju. Najstariji slojevi u kojima se ostruge pojavljuju nalaze se na lokalitetima Biskupija – Crkvina (grob 6), u grobu pored Vukovića mosta i Rešetarica kod Livna. Na lokalitetu Crkvina kod Biskupije nalazi se posebna koncentracija tog tipa nalaza te osim ostruga u grobu 6, u grobovima 2 i 3 pronalazimo željezne primjerke ostruga, a u grobovima 1 i 4 brončane i srebrne pozlaćene

²⁴⁸ D. VRSALOVIĆ, 1963, 152–153.

²⁴⁹ D., JELOVINA, 1986b, 11.

²⁵⁰ R. ZSCHILLE, R. FORRER., 1891, 9–10.

²⁵¹ A. MILOŠEVIĆ, 2000a, 115–117.

ostruge. Zajedno s identičnim kopčama iz grobova 1, 4 i 6 Ante Jurčević smatra da se radi o proizvodima iste radionice koje su dospjele u isto vrijeme u Biskupiju. Također, za navedene grobove i grob 8, grob 161 iz Ždrijaca, grob A iz Morpolache i Rudića kod Glamoča zbog poganskih karakteristika smatra da su prvi karolinški importi koji su stigli krajem 8. i početkom 9. st. u kneževinu Hrvatsku.²⁵²

Prema podacima stručne literature i muzejskim evidencijama na području „Dalmatinske Hrvatske“ registrirano je blizu sto primjeraka karolinških ostruga, no s obzirom na to da nije provedena službena statistika nalaza, ne radi se o konačnom broju.²⁵³ Najveći je broj pronađen u Crkvini kod Biskupije s ukupno trideset pet primjeraka, zatim slijedi Koljani Gornji s ukupno dvanaest primjeraka. Većina ih je pronađena u grobovima uz pripadajuću garnituru za zakopčavanje koja se obično sastoji od dva jezičca, dvije kopče ili pređice i dvije petlje, rađene od iste kovine s gotovo identičnim ukrasima kao i sama ostruga.²⁵⁴

U kronološkom smislu D. Jelovina podijelio je ostruge u tri skupine; prva skupina obuhvaća vrijeme izrade prije 800. godine, a kao franački import pojavljuje se na istočnojadranskom zaleđu početkom 9. st. Za primjere navodi nalaze s lokaliteta Crkvine – Biskupija koji su popraćeni zlatnicima bizantskog cara Kopronima V. i njegova sina Lea (grobovi 1, 4, 7). Drugoj skupini pripadaju primjeri izrađeni prije 850. godine, također franački import. Ta je skupina predstavljena s tri para primjerka koji potječu iz kneževskih grobova unutar crkve sv. Marije (Crkvina – Biskupija). Posljednja skupina obuhvaća primjere koji su, u usporedbi s prethodnom skupinom, skromnije izrade. Ostruge su izrađene od željeza, masivnijeg su izdanja i na donjem dijelu standardno ravnog ostružnog luka nalaze se ornamentu u obliku naizmjenično ugraviranih trokutića. Skoro svi primjerci imaju duži šiljak što je uobičajena karakteristika za podmaklo 9. i dijelom za 10. st.²⁵⁵

Zdenko Vinski također je pokušao smjestiti ostruge u okvirni kronološki redosljed na temelju njihovih tipoloških karakteristika. Navodi da su ostruge prije 8. st. imale samo ušice i kratki trn koje su se pojedinačno nosile uz lijevu petu noge, kao *de facto* nasljednik merovinške tradicije iz 7. st. U ranom 8. st. počinju se u paru pojavljivati pretkarolinške ostruge, a od sredine 8. st. ranokarolinške ostruge s obama principima vezivanja (pripadajuća pojasna garnitura i zakovice s pločicama). Oba su tipa tijekom 8. i 9. st. približno kronološki istovremena u srednjoj Europi,

²⁵² A. JURČEVIĆ, 2010, 130.

²⁵³ J. BELOŠEVIĆ, 2007, 282.

²⁵⁴ D. JELOVINA, 1986b, 11.

²⁵⁵ D. JELOVINA, 1986b, 12.

no nakon 800. godine ipak u većem broju nailazimo na tip ostruga sa zakovicama na pločicama.²⁵⁶

8.1. Biskupija – Crkvina

Prva istraživanja na lokalitetu Crkvina u Biskupiji proveo je fra Lujo Marun u razdoblju od 1886. i 1908. godine unatoč njihovu nearheološkom karakteru. Revizijska istraživanja proveo je Stjepan Gunjača godine 1950., 1951. i 1957., a iduće je bilo organizirano tek 2000. godine pod vodstvom Ljubomira Gudelja. Tim je istraživanjima utvrđeno da je prije izgradnje bazilike i na sjeveru njezina prigradenog zdanja postojalo groblje na redove koje pripada horizontu poganskog načina pokapanja. Radi se o jedanaest grobova u rakama s pretpostavkom da i kneževski grobovi koji se nalaze unutar bazilike pripadaju horizontu poganskog načina pokapanja. Međutim, pitanje o vremenskom položaju kamenih sarkofaga u odnosu na crkvenu arhitekturu ostaje neriješeno, no postoji mogućnost da pripadaju horizontu kršćanskog načina pokapanja. Groblje zadržava svoj raspored i nakon izgradnje bazilike, ali kasniji kasnosrednjovjekovni i rimokatolički grobovi uništili su velik broj grobova. Najveći broj nalaza od 9. do 11. st. potječe izvan grobova.²⁵⁷

Najukrašeniji primjerci ostruga s lokaliteta potječu iz sarkofaga s hipokampima (slika 39.). Karakteriziraju ih rovašeni ornamenta na lukovima, na završetcima krakova i na trnu. Na trnu su ukrasi izvedeni podjelom u dvije zone; gornja zona sadrži prikaz trokuta s križem na vrhu unutar kojeg se nalazi romb i dva trokuta ispod njega, a na donjoj je zoni trokut iznad kojeg su dva para nasuprot izvijenih vitica, postavljeni jedan iznad drugoga.²⁵⁸ Ostružni krakovi završavaju pločicama sa šest srebrnih zakovica optočenih zrnatim nizom.²⁵⁹ Dijelovi karolinške garniture za njihovo zakopčavanje izrađeni su od pozlaćene bronce i sastoje se od dva jezičca, dvije kopče i dvije petlje. Kao i ostruge, svi dijelovi garniture ukrašeni su rovašenom ornamentikom motiva spiralnih kuka, malih rombova i križeva. Završetci su jezičaka oblika pupoljka i imaju ukrašene zakovice čije glavice su okružene zrnatim nizom. Kopče su pačetvorinastog oblika, a petlje imaju ovalna proširenja.²⁶⁰ Ante Milošević ih smješta u drugu polovicu 9. st. naglašavajući njihovo domaće porijeklo.²⁶¹ Grob se datira u prvu polovicu 9. st.²⁶²

²⁵⁶ Z. VINSKI, 1977 – 1978, 157.

²⁵⁷ S. GUNJAČA, 1957, 201.; M. PETRINEC, 2009, 66.

²⁵⁸ A. JURČEVIĆ, 2011, 120.

²⁵⁹ M. PETRINEC, 2009, 171.

²⁶⁰ D. JELOVINA, 1986b, 23.

²⁶¹ A. MILOŠEVIĆ, 2009, 561.

²⁶² M. PETRINEC, 2000, 226.

U jednom dječjem grobu otkriven je par karolinških mjedenih ostruga platiranih srebrom i zakovice izrađene lijevanjem i rovašenjem. Ostružni lukovi i krakovi trokutastog su presjeka, ravni i u osi sa šiljcima ostruga. Na njima se nalazi ukras u obliku pozlaćenih cizeliranih rozeta, a na šiljcima se nalaze dva reda zrnatih nizova. Zrnati se nizovi pojavljuju i na glavicama zakovica. Njihova je garnitura, kao i garnitura ostruga, također izrađena istom tehnikom i materijalom, a sastoji se od dva jezičca, dvije kopče i dvije petlje.²⁶³

Još jedan u nizu bogatih primjeraka s ovog lokaliteta dolazi iz tzv. groba 7. Radi se o jednostavnom ukopu u raci smještenom južno od bazilike. Uz lubanju je pronađen bizantski zlatnik Konstantina V. Kopronima i njegova sina Lava IV., na pojasu željezna kopča i srebrni okov, a pokraj nogu bile su željezne ostruge s pripadajućim garniturama (slika 40.).²⁶⁴ Ove ostruge dolaze s pločicama koje imaju šest zakovica i imaju ravne krakove trokutastog presjeka. Na cijelim površinama ostruga nalaze se ukrasi u obliku spiralnih vitica izvedeni srebrnom tauširanom žicom. Njihova je pojasna garnitura oštećena i nedostaje nekoliko dijelova. Od garniture imamo samo po jedan jezičac i petlju te dvije kopče. Jezičac i petlja ukrašeni su na jednak način kao i ostruge.²⁶⁵ Maja Petrinec analoške primjere pronalazi u Slovačkoj, točnije ostruge iz groba 1205 na plemićkome burgu Ducové-željezne, s tauširanim spiralnim žicama i motivima stabla života i grčkog križa. Autorica također pronalazi sličnosti s kontekstom nalaza; kao i u slučaju groba 7, ovaj grob jedan je od osam poredanih muških grobova u nizu s ostrugama i njihovom pripadajućom garniturom.²⁶⁶ Jelovina predlaže dataciju njihove proizvodnje prije 800. godine, a dospijeće u grob u rano 9. st.²⁶⁷ Sam grob A. Milošević smješta u kraj 8. ili početak 9. st.²⁶⁸

Literatura:

Z. VINSKI, 1981, 31.; D. JELOVINA, 1986a, 45–46.; D. JELOVINA, 1986b, 20.; A. MILOŠEVIĆ, 2000, 271–272.; M. PETRINEC, 2000, 226–227.; M. PETRINEC, 2009, 169–191.

²⁶³ D. JELOVINA, 1986b, 24.

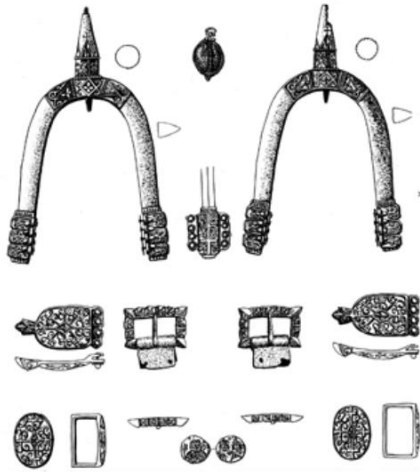
²⁶⁴ M. PETRINEC, 2006, 21.

²⁶⁵ D. JELOVINA, 1986b, 20.

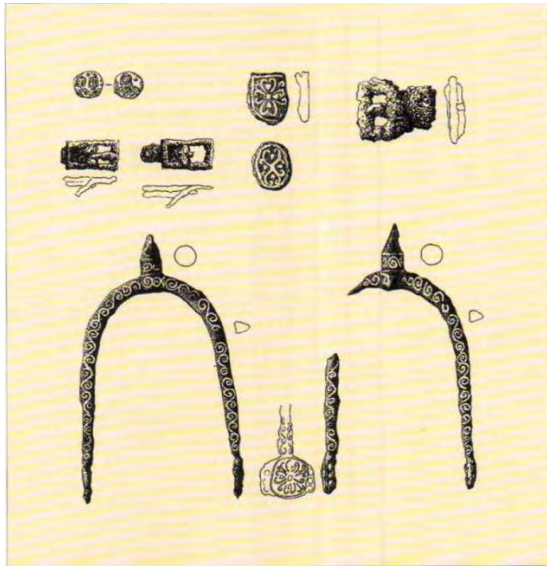
²⁶⁶ M. PETRINEC, 2006, 22.

²⁶⁷ D. JELOVINA, 1986b, 20.

²⁶⁸ A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 216.

Slika 39. – Ostruge i njihova pojasna garnitura iz sarkofaga s hipokambima s lokaliteta Biskupija – Crkvina (A. JURČEVIĆ, 2011, 116.)

Slika 40. – Ostruge iz groba 7 s lokaliteta Biskupija – Crkvina (A. MILOŠEVIĆ, 2000, 217.)

8.2. Koljani Gornji – Vukovića most

Lokalitet se nalazi 400 m zapadno od Crkvine u Koljanima Gornjim nedaleko od nekadašnjeg Vukovića mosta, no danas lokalitet leži ispod Peručkog jezera. Godine 1897. slučajno su pronađena tri groba orijentacije zapad-istok i nisu bili okruženi drugim grobovima. Prvi grob bio je ukopan u zemljanoj raci u kojoj je ležao pokojnik u lijesu oblijepljen bijelom glinom. Kod njegova lijevog boka pronađen je mač s pripadajućom garniturom (brončani jezičac, četiri brončana okova od kojih je jedan trolisnog, a ostali ovalnog oblika te brončana pojasna kopča s polukružnom predicom nabranog oboda i četvrtastim okovom s dvije zakovice) i ostruge s pripadajućom garniturom (slika 41.). Grob se datira u kraj 8. ili u početak 9. st. U drugom grobu pokojnik je pokopan također u zemljanoj raci, ali bez lijesa, a jedini je nalaz bio kremen i kresivo. Treći grob sadržavao je samo potkoljenične kosti pokojnika. Grobovi pripadaju

horizontu s poganskim značajkama pokapanja.²⁶⁹ Ostruge karakterizira ravni ostružni luk s kopčama na kraju krakova, trn ukrašen „bisernim nizom“ i brončani prstenasti okov ukrašen nasuprotno postavljenim šrafiranim trokutima.²⁷⁰ Ostruge su rađene su od željeza, dužina im je 18 cm, a raspon između krakova 9 cm. Od garniture imamo željezni jezičac štitastog oblika s pločicom s četirima brončanim zakovicama, željeznu kopču s polukružnom pređicom i četvrtastim okovom te željeznu petlju s prednjom ovalnom pločicom štitastog oblika.²⁷¹ Ostruge su vjerojatno domaće izrade po uzoru na karolinške primjere u prvoj polovici 9. st.²⁷²

Literatura

D. JELOVINA, 1980, 240.; D. JELOVINA, 1984, 240.; D. JELOVINA, 1986, 20–21.; A. MILOŠEVIĆ, 2000, 118.; M. PETRINEC, 2000, 275.; M. PETRINEC, 2009, 21.

Slika 41. – Ostruge s lokaliteta Koljani Gornji – Vukovića most

(M. PETRINEC, 2009, 176.)

8.3. Trilj – Mali Drinić

Iz samog korita rijeke Cetine potječe jedan zanimljivi primjerak ranokarolinške ostruge (slika 42.). Izrađena je od bronce s ravnim ostružnim lukom na kojemu krakovi imaju trokutasti presjek. Na krakovima se nalaze paralelno postavljene ušice koje su imale ukras u obliku dviju nasuprotno postavljenih kuka. Trn koji se nalazi u spojnici luka, profiliran je. Upravo je taj trn, zajedno s ušicama okomito postavljenima prema krakovima, ono što ih čini zanimljivima u kolekciji pronađenih primjeraka unutar ranosrednjovjekovne hrvatske države. Jedini primjerak s takvim karakteristikama na našem području osim navedenog potječe s jednog nepoznatog nalazišta (vjerojatno negdje u kninskoj okolini). Ta ostruga masivnijeg je izdanja i napravljena od željeza, a jedini se njezin ukras nalazi na njezinu trnu u obliku brončanog prstena, također ukrašen šrafiranim trokutima s bisernim nizom na rubovima. Za cetinsku ostrugu se pretpostavlja da je import iz radionica istočnih krajeva franačke države, s obzirom na to da na tom području susrećemo analogne primjerke. Ne isključuju se i radionice nordijskih zemalja.²⁷³

²⁶⁹ M. PETRINEC, 2009, 20.; M. PETRINEC, 2000, 274.

²⁷⁰ A. MILOŠEVIĆ, 2000a, 118.

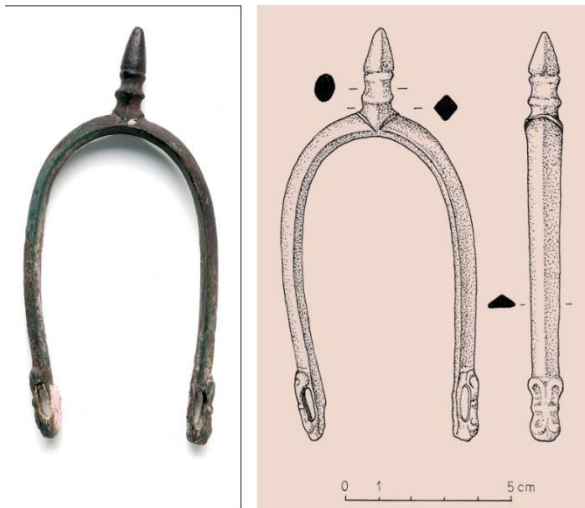
²⁷¹ M. PETRINEC, 2009, 21.

²⁷² D. JELOVINA, 1986b, 33.

²⁷³ A. MILOŠEVIĆ, 2006, 302–305.

LITERATURA:

A. MILOŠEVIĆ, 2006, 299–306.

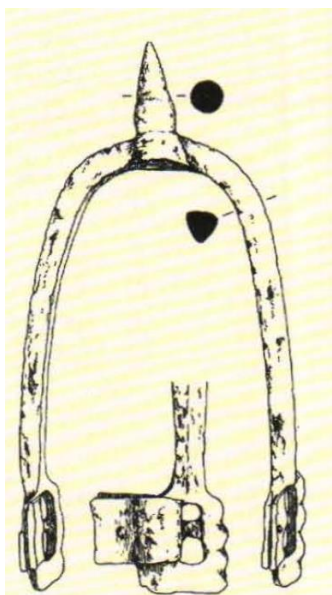
Slika 42. – Karolinška ostruga s lokaliteta Trilj – Mali

Drnić (A. MILOŠEVIĆ, 2006, 302.)

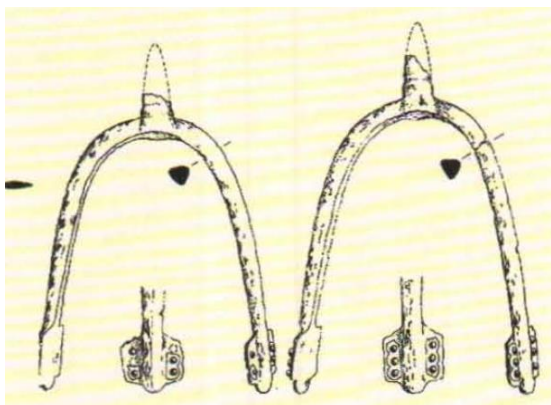
8.4. Nin – Ždrijac

Tijekom sustavnih istraživanja u šest grobova otkrivene su ostruge koje sve dolaze u paru (grobovi 161, 166, 167, 312 i 322) osim groba 74. Okvirno se mogu datirati u prvu polovicu 9. st., a mogu se podijeliti u nekoliko grupa na temelju tipoloških i stilskih odlika. U prvoj se skupini nalaze ostruge iz grobova 161 i 74. Proizvedene su od željeza, a samo su im trnovi bili presvučeni mjedenim limom (osim ostruge iz groba 74 – slika 43.). Masivni ostružni krakovi trokutastog su presjeka koji završavaju pačetvorinastim, rebrasto profiliranim kopčama s trnom za zakopčavanje na obuću. Trn je na bazi obrubljen sitnim granulama. U drugoj se skupini nalaze lagane karolinške ostruge iz grobova 166, 167 i 322. Izrađene su od željeza, krakovi su im trokutastog presjeka i završavaju pačetvorinastim pločicama na kojima se nalaze sa svake strane po tri zakovice za pričvršćivanje remena. Međusobno ih razlikuju tek mali detalji, primjerice stilističke razlike trna i baze ostruga iz groba 166 i 167 (slika 44.). Analogije ovakvih ostruga možemo pronaći na lokalitetu Begovači u Biljanima Donjim, zatim u slučajnom nalazu iz Ostrovice, a takav je primjer i fragmentarno sačuvana ostruga iz Podgrađa kod Benkovca te dvije ostruge iz lokaliteta Crkvine u Koljanima Gornjim. U treću skupinu spada par ostruga iz groba 312 (slika 45.). One su također od željeza, imaju vrlo tanke ostružne krakove trokutastog presjeka koje završavaju polukružnim pločicama s jednom zakovicom. Trn je kratak, kružnog presjeka s neznatnim zadebljanjem poviše baze. Garnitura za zakopčavanje je tipološki i stilski srodna garnituri iz grobova 166, 167 i 322, a razlikuju se samo u malim detaljima. Radi se o

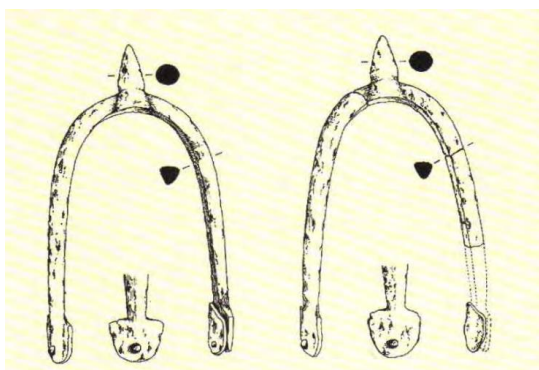
najmlađem parom ostruga iz ove nekropole koji se datira u sredinu 9. st. bez izravnih analogija na području „Dalmatinske Hrvatske“.²⁷⁴

Slika 43. – Ostruga iz groba 47 s lokaliteta Nin – Ždrijac (R. JURIĆ, 2000, 297.)

Slika 44. – Ostruge iz groba 167 s lokaliteta Nin – Ždrijac (R. JURIĆ, 2000, 301.)

Slika 45. – Ostruge iz groba 312 s lokaliteta Nin – Ždrijac (R. JURIĆ, 2000, 304.)

Literatura:

²⁷⁴ J. BELOŠEVIĆ, 2007, 282–284.

Z. VINSKI, 1983, 188., 194.; D. JELOVINA, 1986, 45–46.; R. JURIC, 2000, 295–309.; J. BELOŠEVIĆ, 2007, 282–284.; M. PETRINEC, 2009, 23–27., 172–175.; G. BILOGRIVIĆ, 2019, 128–129.

8.5. Stranče – Gorica

Starohrvatsko groblje smješteno u središnjem dijelu Vinodola poznato je od 1902. godine kada je izgradnja ceste Crikvenica – Tribalj presjekla groblje po njegovoj sredini. Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka prva je istraživanja vodio u periodu od 1974. do 1980. godine, a druga je istraživanja vodio od 1983. do 1997. godine. Otkriveno je i istraženo 186 grobova, a utvrđena su dva kulturno i kronološki različita horizonta ukopavanja okvirno datirana od sredine 8. do konca 11. st. Grobovi su uglavnom postavljeni u redovima u kojima prevladavaju grobovi u običnim zemljanim rakama i grobovi s djelomičnom upotrebom kamena. Dominiraju pojedinačni grobovi, no ima i grobova s naknadnim ukopavanjem što potvrđuje dislokacija prvog pokojnika. Od poganskih običaja zastupljeno je prilaganje keramike i životinjskih kostiju te paljenje vatre nad grobom pokojnika. Od nalaza najmnogobrojniji su uporabni predmeti, zatim predmeti konjaničke opreme, pojedinačni primjerci oružja, koštani recipijenti i nakit. Keramika zbog svoje kultne uloge kao prilog posjeduje znatnu ulogu.²⁷⁵

Tijekom istraživačke kampanje 1980. godine pronađen je grob pod nazivom 3A. Radi se o grobu bogata inventara, a osim noževa, kresiva i keramike pronađen je i par masivnih karolinških ostruga pored lijeve noge pokojnika (slika 46.). Također, uz ostruge nalazila se i pripadajuća garnitura za zakopčavanje.²⁷⁶ Sudeći prema cjelokupnom inventaru groba, primjećuje se identičnost s grobnim inventarom konjaničkih grobova iz Kašića – Maklinova brda i Nina – Ždrijaca.²⁷⁷ Ostruge su izrađene tehnikama kovanja i lijevanja s krakovima trokutastog presjeka i pravokutnim kopčama na njihovim krajevima. Stožasti trn ukrašen je obloženim mjedenim limom na kojemu se nalazi dekoracija u obliku snopova ureza, a na dnu je obrubljen prstenastim zrnatim nizom.²⁷⁸ Belošević smatra da se radi o reprezentativnom primjeru „Dalmatinske Hrvatske“. Njezine tipološke i kronološke mjere usporedive su s parom ostruga iz groba 161 starohrvatske nekropole na Ždrijacu u Ninu.²⁷⁹

Literatura:

R. MATEJČIĆ, 1987, 299–301.; Ž. CETINIĆ, 1998, 80–82.; Ž. CETINIĆ, 2000, 337–338.; Ž. CETINIĆ, 2010, 5.

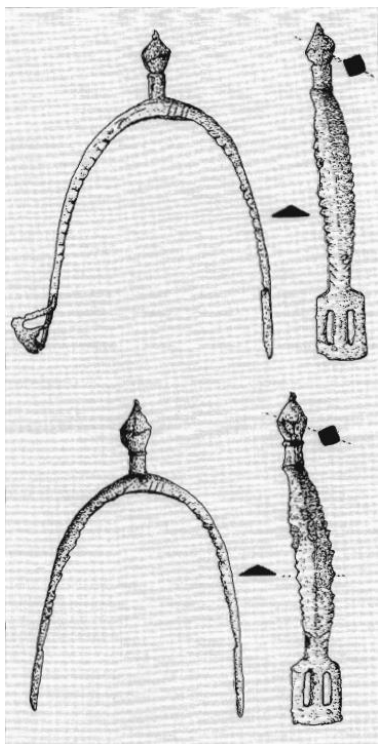
²⁷⁵ Ž. CETINIĆ, 1998, 80.

²⁷⁶ Ž. CETINIĆ, 2010, 5.

²⁷⁷ R. MATEJČIĆ, 1987, 301.

²⁷⁸ Ž. CETINIĆ, 2000, 337.

²⁷⁹ Ž. CETINIĆ, 2010, 5.

Slika 46. – Ostruge iz groba 3A s lokaliteta Stranče – Gorica (Ž. CETINIĆ, 2010, 14.)

8.6. Vrbljani Gornji – Mijatovići

U zaseoku Mijatovići u Vrbljanima Gornjim nalazi se kasnoantički kaštel koji su slučajno otkrili mještani 1966. godine tijekom potrage za kamenom za izgradnju kuća. Krajem 6. i početkom 7. stoljeća refugij je stradao od provale Avara, o čemu svjedoči velika količina drvenog ugljena i izgorena kamena, a također se ističu i avarske trobridne strelice nađene u sjevernom bedemu utvrđenja. Da utvrda ipak nije bila u potpunosti napuštena, govore nam pronađeni pokretni nalazi od kojih se posebno ističe jedna ostruga i pozlaćeni jezičac pojasne garniture, odnosno dio ratničke garniture. Nalazi su pronađeni u velikoj sobi stambenog objekta koji se nalazio uz sjeverni bedem utvrde.²⁸⁰

Brončana ostruga ima ravan luk s profiliranim trnom na vrhu i karakterističnim ušicama postavljenim okomito prema krakovima (slika 47.). Na ramenima ostružnog luka i na ušicama nalazi se ukras izveden plitkim rebrima. Jedini poznat sličan primjerak, koji također posjeduje navedeni tip ukrasa na istom mjestu, pronađen je u Gradcu kod Posušja, no nažalost radi se o znatno oštećenoj ostruzi bez mogućnosti detaljnije usporedbe. Identičan primjerak pronađen je u Tiringiji u germansko-slavenskom grobu koji je pouzdano datiran u kasno 8. ili početak 9. st. S obzirom na to da je ostruga pronađena uz jedan neukrašeni brončani jezičac, okvirno je smješten u drugu polovicu 8 s.t.²⁸¹ Prema Z. Vinskom ostruga se također datira u drugu polovicu

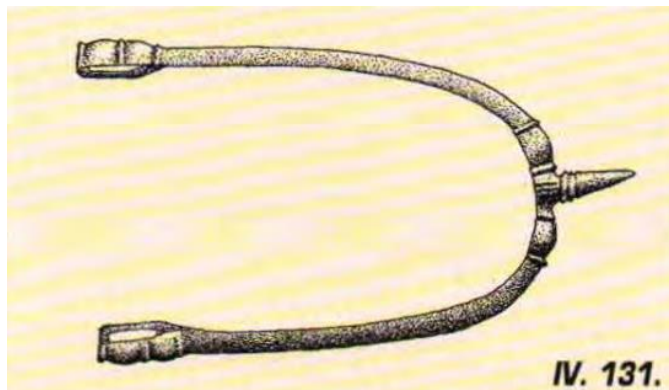
²⁸⁰ I. BOJANOVSKI, 1974, 246–247.

²⁸¹ A. MILOŠEVIĆ, 2000a, 259.

8. st. kao i pojasni jezičac iz istog lokaliteta te navodi da se radi o franačkom importu.²⁸² Ante Milošević brončanu ostrugu smješta u posljednju četvrtinu 8. st.²⁸³

Literatura:

I. BOJANOVSKI, 1974, ; Z. VINSKI, 1977 – 1978, 144, 157; M. ZEKAN, 1994, 61.; A. MILOŠEVIĆ, 2000, 259.

Slika 47. – Ostruga s lokaliteta Vrbljani Gornji –

Mijatovići (A. MILOŠEVIĆ, 2000, 259.)

8.7. Lištanje – Podvornica

Na položaju Podvornica u Lištanima prva su arheološka istraživanja provedena 1981. godine povodom asfaltiranja puta kroz Lištanje na cesti Livno – Grahovo. Otkrivena je kasnoantička presvođena grobnica koju su kasnije konzervirali, a istražen je još jedan grob iz tog vremena. Također su pronađeni ostatci nepoznate građevine. Prvo sustavno istraživanje bilo je 2001. i tijekom te kampanje potvrdili su da ostatci pripadaju kasnoantičkoj bazilici, a istražen je i dio ranosrednjovjekovne nekropole s evidentiranih osamnaest grobova. Druga je kampanja provedena 2003. godine u kojoj je otkriven širi kompleks bazilike, krsni zdenac i još dodatnih četrdeset osam evidentiranih grobova. Sveobuhvatno razdoblje lokaliteta počinje od rimskog razdoblja do kasnog srednjeg vijeka.²⁸⁴

U grobnjoj cjelini (grob G-1) pronađen je par željeznih ostruga (slika 48.). Orijehtacija groba je zapad-istok. Ostruge su pronađene *in situ* uz kosti pokojnika, što upućuje da su ostruge bile pričvršćene uz odjeću pokojnika u kojoj je bio sahranjen. Antropološke analize pokazale su da je riječ o muškarcu životne dobi između 45 i 50 godina. Također, pronađena je i jedna željezna pređica s trnom uz desnu potkoljenu, najvjerojatnije kao iste garniture za zakopčavanje ostruga uz obuću. Tipološka karakteristika ostruga ravna je linija krakova koji se u tjemenu luka spajaju polukružno, zatim pravokutna pločica na krajevima krakova s dvjema izduženim ušicama i trn u obliku dvostruke piramide postavljen po sredini tjemena, a u osi s linijom krakova. Krakovi obiju ostruga obrađeni su zupčasto i ukrašeni motivom borove grančice. Na

²⁸² Z. VINSKI, 1977. – 1978., 157.

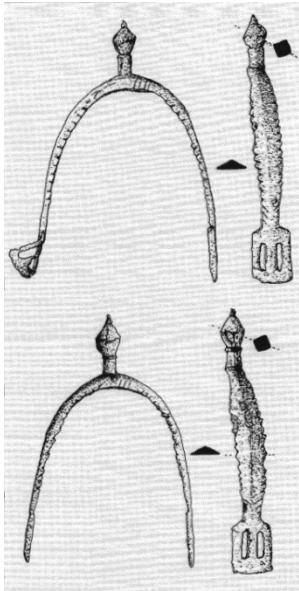
²⁸³ A. MILOŠEVIĆ, 2000a, 259.

²⁸⁴ M. MARIĆ, 2003, 177–178.

njima su pronađeni i tragovi srebra. Okvirna im je datacija druga polovica 10. i prva polovina 11. st. uz mogućnost upotrebe tijekom cijelog 11. stoljeća. Zbog svojih specifičnih ukrašavanja zupčastom obradom i motivom borove grančice navedeni je par proizvod regionalne skupine.²⁸⁵

Literatura:

M. MARIĆ, 2003, 177–184.; M. PETRINEC, 2012, 93.

Slika 48. – Ostruge s lokaliteta Livno – Lištanje (M. MARIĆ, 2003, 181.)

9. Karolinški novac

U postrimskom Zapadu prvi je novac kovan po uzoru na istočnorimski novac (što se vidi po težini i ikonografiji), no neispravne izvedbe natpisa često bi ostavljale takav novac bez moguće upotrebe. Nakon 585. godine taj tzv. pseudoimperijalni novac počinje nestajati te se pojavljuje novi monetarni sistem. Nije poznato tko je uveo nove promjene, no poznato je da se najčešće kovao *tremissis* ili *triens* koji je predstavljao trećinu solida kao i prijašnja izdanja, samo što je bio lakši (1,3 g). Nakon 640. godine zlatnici gube na čistoći i postupno ih zamjenjuje srebro u upotrebi. Merovinški monetarni sistem, koji je trajao između 585. i 670. godine, važio je isključivo na prostoru Galije, ali moguće je da su na prostoru Italije i Španjolske prakticirali sličan sistem.²⁸⁶

U 7. st. dolazi do nove ekonomske strukture koja predstavlja pojavu denara, novac koji će u optjecaju biti idućih pet stoljeća. Prve verzije srebrnog denara nastale su u kasnom 7. st. te su bile modelirane na jednak način kao i kasnoantički *triensi*. Bili su do te mjere slični da su se razlikovali jedino odabirom materijala za njihovu izradu. Najraniji primjerci ovog srebrnog novca imali su natpise LVGDVNO DINARIOS i DINARIO AVRILAI s ciljem da ih se

²⁸⁵ M. MARIĆ, 2003, 179–182.

²⁸⁶ J., STROTHMANN, 2020, 799–800.

razlikuje od zlatnih *trientesas*, a ta je praksa trajala kratko. Raniji su primjerci osim mjesta kovanja znali nositi i ime svojeg monetarija iz vremena u kojem su bili iskovani.²⁸⁷

Nakon dolaska Pipina III. na vlast denaru se vraća njegova standardna težina (1,3g) koja se podiže na 1,7g u vremenu vladavine Karla Velikog. Javnost nije prihvatila promjenu jer je išla u korist vjerovnika na teret dužnika.²⁸⁸ U vrijeme vladavine Karla Velikog novac se u ikonografskom smislu ne mijenja do posljednje dvije godine njegove vladavine, tj. života (Uskrs 812. – 28. siječnja 814.). Tranzicija kraljevskog novca u carski novac nije se dogodila odmah jer je Karlo Veliki čekao da Bizant prizna njegovu novu vladarsku titulu cara. Carski je novac na aversu sadržavao poprsje cara po uzoru na kasnoantičke primjere popraćen natpisom KAROVLS IMP(erator) AVG(ugust) ili KARLVVS, DN i njegove franačke i lombardske titule nakon natpisa AVG. Na reversu se nalazila fasada hrama (uz natpis XPICTIANA RELIGIO) ili prikaz prikladan za određenu kovnicu.²⁸⁹ Osim tih promjena Karlo Veliki nije uveo znatnije reforme novca.²⁹⁰

Sljedeće važne monetarne reforme dogodile su se u vrijeme vladavine Ludovika Pobožnog koje su bile usmjerene na suzbijanje krivotvorine novca. Rješenje je bilo prekovati novac, što se dogodilo u trima navratima. Prvi se prekov dogodio 814. godine kada je umro njegov otac, drugi prekov 818. godine s novom težinom od 1,8 g, a s posljednjim prekovom težina je bila vraćena na onu prvobitnu od 1,7 g 822./823. godine. Demonetizacija starijih izdanja bila je uspješna, o čemu svjedoči i ubrzana cirkulacija novca na cijelom području Carstva, posebice obola jer su bili namijenjeni za male transakcije.²⁹¹ U ikonografiji je u potpunosti odbacio monograme, carsko poprsje ostavio je u upotrebi koje je vjerojatno 819. god. zamijenio imenom kovnice napisanim u jedan ili dva reda, a u konačnici i taj je prikaz zamijenio s prikazom hrama popraćen natpisom CHRISTIANA RELIGIO bez spomena kovnice (vjerojatno 822. god).²⁹²

Nakon 843. godine, kada se dogodila politička podjela Carstva, kvaliteta novca počinje opadati što se može vidjeti u njegovoj čistoći i umjetničkom pristupu njegovih prikaza. Karlo Ćelavi iznosi monetarnu reformu poznatu pod nazivom Edikt iz Pîtresa.²⁹³ Edikt je imao dva cilja: prvi cilj je uključivao izbacivanje „stranih“ valuta iz upotrebe unutar granica države, a drugi cilj je bio usmjeren na obnovu starih valuta. Demonetizacija starijih tipova novca za nove pokazala se uspješnom, o čemu nam svjedoče velike ostave iz Apremont-Veuillina i Belvézeta koje

²⁸⁷ P. SPUFFORD, 1998, 27.

²⁸⁸ A. VERHULST, 2004, 117.

²⁸⁹ P. GRIERSON, 1991, 40.

²⁹⁰ A. VERHULST, 2004, 117.

²⁹¹ A. VERHULST, 2004, 119.

²⁹² P. GRIERSON, 1991, 41.

²⁹³ A. VERHULST, 2004, 119.

sadrže novac istog tipa, odnosno tipa koji je u to vrijeme bio u optjecaju.²⁹⁴ U optjecaj je vratio KAROLUS monograme kao svoj glavni tip i zamijenio je tradicionalni natpis „pobožni“ u *D(E)I GRATIA REX*.²⁹⁵

Međutim, važnost uloge novca u karolinškom monetarnom sustavu nije riješena u potpunosti. Tako P. Grierson navodi da je cirkulacija novca bila poprilično mala i da je značaj novca bio marginalnog karaktera, a Metcalf predlaže suprotnu teoriju. Autor smatra da je situacija varirala od regije do regije. Primjerice, regija između Loire i Rajne bila je ekonomska žila kucavica urbane i ruralne ekonomije, ujedno i najaktivnija u pitanju monetarne povijesti.²⁹⁶ Uloga je novca posebno vidljiva na području Skandinavije u čemu prednjače denari Ludovika Pobožnog koji čine čak tri četvrtine pronađenog karolinškog novca.²⁹⁷

Italija je imala drukčiji razvoj u odnosu na ostale dijelove karolinške države. Ona je nastavila slijediti bizantski monetarni sistem i nakon uvođenja edikta iz Mantua 781. godine. Karlov denar bio je težak te je prouzročio nedostatak manjeg srebrnog novca za obavljanje manjih transakcija, a obrnuta je situacija bila u unutrašnjosti Karolinškog Carstva. Zbog toga se karolinški denar u Italiji više upotrebljavao za akumulaciju bogatstva nego kao sredstvo plaćanja.²⁹⁸ Pronađeni karolinški novac u Italiji čak je šest puta manji u odnosu na količinu pronađenu na matičnom području Franačke. Razlog tomu vjerojatno leži u činjenici da su se Italija, Istra i priključeno hrvatsko područje nalazili na rubu Carstva. Također, treba uzeti u obzir činjenicu da pred kraj vladavine Ludovika Pobožnog dolazi do robno-novčane krize u područjima koja su gravitirala prema Sredozemlju pod franačkom upravom vjerojatno zbog gusarstva i nadmoćnije arapske flote koja je harala istočnim Sredozemljem (između ostalog, napali su Kvarner, zapalili Osor i porazili mletačku flotu kod Suska).²⁹⁹ Tijekom tih nemirnih vremena samo je bizantska mornarica uspijevala održavati neku vrstu sigurne plovidbe o čemu ujedno govore bizantske monete kojih ima puno više od denara.³⁰⁰

Što se tiče kovnica tijekom karolinškog razdoblja u Europi, njihov broj nije bio neznatan – radilo se o više od stotinu kovnica diljem Europe, premda su uglavnom imale kratki vijek trajanja ili se radilo o manjim kovnicama.³⁰¹ Najveća koncentracija kovnica nalazila se na

²⁹⁴ ANDREW R. WOODS, 2018, 97–98.

²⁹⁵ P. GRIERSON, 1991, 41.

²⁹⁶ A. VERHULST, 2002, 122–123; Autor se koristio radovima: GRIERSON, P., 1965. – Philip Grierson, Money and Coinage during Charlemagne, *Karl der Grosse*, 1, Dusseldorf, 501–536.; D. M. METCALF, 1967. – David Michael Metcalf, The Prosperity of North-Western Europe in the Eight and Ninth Centuries, *Economic History Review*, 20., Cambridge, 344–357.

²⁹⁷ T. ŠEPAROVIĆ, 2021, 237.

²⁹⁸ A. VERHULST, 2018, 120.

²⁹⁹ T. ŠEPAROVIĆ, 2021, 238–239.

³⁰⁰ T. ŠEPAROVIĆ, 2019, 38–39.

³⁰¹ A. R. WOODS, 2018, 97.

prostoru između rijeke Loire i Rajne (ekonomski najaktivniji dio Carstva).³⁰² Glavne su kovnice se nalazile u Melli i Dorestadu, mjestima u kojima su se nalazili najveći izvori srebra. Dorestad je bio važna luka u koju je stizao veliki priljev stranog srebra koji bi se iskoristio za kovanje novca, a Melle je bio u blizini najvećih rudnika srebra u Europi.³⁰³ Po potrebi kovnice su se otvarale zajedno s koncesijom trgovina o čemu svjedoči primjer iz Rommersheima 869. godine.³⁰⁴ Uobičajeno su se na kovanici nalazili imena kovnice i monetara (*monetarius*), tj. osobe visokog društvenog položaja koja je bila zadužena za nadgledavanje kovanje novca.³⁰⁵ Prve karolinške kovnice u Italiji bile su u Milanu, Paviji i Trevisu na sjeveru i u Lucci u Toskani koja je bila zatvorena u ranoj vladavini Luja Pobožnog vjerojatno zbog konkurencije s papinskom kovnicom u Rimu. Tijekom tog perioda također se zatvorila i kovnica u Trevisu koja je bila zamijenjena s Venecijom, vjerojatno zato što se Venecija i dalje smatrala pod vladavinom Bizanta, što bi objasnilo činjenicu da je franačko-venecijsko kovanje novca bilo ograničeno samo u vrijeme vladavine Pija Pobožnog i Lotara I.³⁰⁶

9.1. Bribir

Jedan primjerak karolinškog denara dolazi iz zbirke Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika (slika 49.). Radi se o teško oštećenom primjerku srebrnog denara koji je iskovan u vrijeme Karla Velikog. Na aversu u središnjem prikazu nalazi se križ razdvojenih krajeva unutar kružnice te se oko prikaza mogu primijetiti početna slova Karlova imena, kao i njegov kraj. Nadopunjena legenda bi glasila: *CAR[LVS RE]X FR(ancorum)*. Slova razdvaja križ sličan onome na središnjem prikazu. Na reversu je monogram Karla Velikog unutar kružnice, sastavljen od njegova imena. Taj se prikaz također nalazi na središnjem dijelu reversa. U rubnom polju vidljiv je križ i legenda koja bi nadopunjena glasila *MEDIOL(anum)*, odnosno današnji Milano, u kojem se nalazila kovnica novca.³⁰⁷

Što se tipologije tiče, njegovu pripadnost možemo svrstati u tip novca koju imaju prikaz kombinacija avers križ, revers križ i obrnuto. Oni se kuju u razdoblju od 793. do 814. godine na prostoru zapadno od Alpa i u sjevernoj Italiji. Vodeće kovnice nalazile su se u Milanu, Trevisu i Paviji, a Ravenna, Pisa i Lucca kovale su rijetke denare tog tipa. Karakteristika je ovih kovnica stavljanje uglatog slova C umjesto slova K u monogramu, stoga se za takve monograme smatra da su nešto mlađeg izdanja.³⁰⁸

³⁰² A. VERHULST, 2002, 121.

³⁰³ A. R. WOODS, 2018, 97.

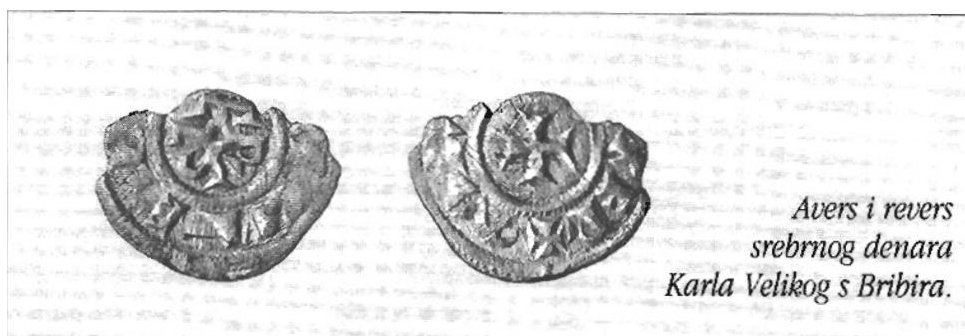
³⁰⁴ A. VERHULST, 2002, 121.

³⁰⁵ A. R. WOODS, 2018, 97.

³⁰⁶ P. GRIERSON, 1991, 43.

³⁰⁷ T. ŠEPAROVIĆ, 2003, 127–128.

³⁰⁸ T. ŠEPAROVIĆ, 2003, 128.

Slika 49. – Denar iz Bribira (T. ŠEPAROVIĆ, 2003, 128.)

Literatura:

T. ŠEPAROVIĆ, 2003, 127–129.; I. MIRNIK, 2007, 89.; T. ŠEPAROVIĆ, 2019, 36.; T. ŠEPAROVIĆ, 2021, 236.

9.2. Donji Lepuri – Sv. Martin

Tijekom provedenih istraživanja MHAS-a 1999. i 2000. godine na položaju crkve sv. Martina u južnom brodu crkve pronađen je jedan primjerak srebrnog denara (slika 50.). Na aversu novca je križ s četirima točkama među krakovima i legenda *H LVDOVICVS IMP* s ukomponiranim križem, a na reversu je prikaz hrama i legenda *CHRISTIANA RELIGIO*. Determinacija denara prema imenu vladara u ovom je slučaju otežana s obzirom na to da novac nosi ime jednog od trojice Lotara koji su vladali od 814. do početka 10.st., ubrajajući činjenicu da su sva tri Ludovika kovali tip denara *Christiana Religio* koji su skoro identični. Jedan primjerak koji se čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu pripisan je Ludoviku II., a u uspoređenju s lepurskim primjerkom ima malene razlike osim u izvedbi slova. Zbog lijepe izvedbe hrama na reversu lepurskog denara, kao i zbog same izvedbe legende na reversu, može se pretpostaviti da se radi o novcu Ludovika Pobožnog koji je kovao novac visoke kvalitete i s velikim udjelom srebra, a njegovo rasprostiranje možemo pronaći diljem franačke države.³⁰⁹

Slika 50. – Prikaz aversa i reversa denara (M. PETRINEC, 2009,

196.)

Literatura

T. ŠEPAROVIĆ, 2003, 128.; M. PETRINEC, 2009, 195.; T. ŠEPAROVIĆ, 2012, 35–44.; T. ŠEPAROVIĆ, 2019, 36.

³⁰⁹ T. ŠEPAROVIĆ, 2012, 36–37.

9.3. Nin – Ždrijac

Iz groba 62 u nekropoli na Ždrijacu u Ninu dolazi jedan zanimljiv primjer karolinškog novca (slika 51.). Naime, radi se o dvojnomo grobu žene i djeteta u jednostavnoj zemljanoj raci ovalnog oblika. Žena je položena na leđima s rukama pruženim uz tijelo, a s njezine lijeve strane, na njoj je položen dječji kostur s glavom na pojasu. Na cijeloj površini groba nalazio se razbijeni lonac u kultne svrhe koji je kasnije bio u cijelosti rekonstruiran. Od priloga pronalazimo dva identična željezna nožića u drvenim koricama koji su nađeni s desne vanjske strane pokojnične zdjelice. Od nakita su zastupljeni: ulomak prstena od srebrnog lima s romboidnim izrezom na prednjem proširenom dijelu, par zlatnih grozdolikih naušnica izrađeni u tehnici granulacije i filigrana te par pozlaćenih grozdolikih naušnica rađenih istom tehnikom.³¹⁰

Nadalje, u pokojničnim ustima pronađen je srebrni denar franačkog vladara Lotara I. (840. – 855.). Na aversu, po sredini unutar manjeg kruga nalazi se jednokraki križ s proširenim krajevima, a među krakovima križa po jedan ispunjeni kružić. Legenda s vanjske strane glasi +*HLOTARIVS IMP*. Na reversu, također na njegovoj sredini možemo vidjeti stilizirano pročelje antičkog hrama s križem na zabatu umjesto akroterija, a s križem po sredini pročelja hrama. Legenda glasi: +*CHRISTIANA RELIGIO*.³¹¹ Nije sigurno iz koje kovnice potječe ovaj denar, s obzirom na to da analogni primjerak nije pronađen, no zato ima srodnih pronađenih primjeraka.³¹² Međutim, postoji mogućnost da je primjerak iskovan u Mediolanumu (Milanu) na temelju prikaza hrama u kombinaciji s legendom +*CHRISTIANA RELIGIO*, što se nalazi na njegovu reversu.³¹³

Literatura:

J. BELOŠEVIĆ, 1980, 131; R. JURIĆ, 2000, 295.; T. ŠEPAROVIĆ, 2003, 128.; J. BELOŠEVIĆ, 2007, 70–71.; M. PETRINEC, 2009, 195.; T. ŠEPAROVIĆ, 2019, 36.

slika 51. – Prikaz aversa i reversa denara (M. PETRINEC,

2009, 317.)

³¹⁰ J. BELOŠEVIĆ, 2007, 71.

³¹¹ J. BELOŠEVIĆ, 2007, 72.

³¹² J. BELOŠEVIĆ, 2007, 424.

³¹³ T. ŠEPAROVIĆ, 2003, 128.

9.4. Sinj – Bajagić

Na području Hrvatačkog polja, odnosno uz sjevernu obalu lijevog rukavca rijeke Cetine pronađen je karolinški denar koji je bio ukopan u mulju na dnu riječnog korita. Na sredini aversa imamo križ, a legenda na aversu glasi: + *HLVDOVICVS IMP* (slika 52.). Na reversu se nalazi legenda + *VEN ECIAS* u dvama redovima, čime bi ovaj primjerak bio prvi karolinški novac kojemu možemo pouzdano pripisati kovnicu koja se nalazila u Veneciji (slika 53.). Osim toga radi se o najstarijem venecijanskom novcu na ovom području. Kovnice novca u Veneciji otvorio je Ludovik Pobožni, sin Karla Velikog, vladar kojemu se pripisuje pronađeni denar.³¹⁴

Literatura:

T. ŠEPAROVIĆ, 2021, 232–234.

slika 52. – Avers denara (T. ŠEPAROVIĆ, 2021, 234.)

slika 53. – Revers denara (T. ŠEPAROVIĆ, 2021, 234.)

010. Relikvijari i drugi misionarski predmeti

Unatoč tomu što je dio kršćanskog stanovništva uspio preživjeti burna razdoblja na području Dalmacije i unatoč činjenici da se kršćanstvo širilo među Slavenima tijekom 7. i 8. st., franački je utjecaj na proces kristijanizacije neupitan. Može se reći da je i najvećim dijelom zaslužan za pokršćavanje Hrvata. U domaćoj historiografiji dugo je postojao otpor prema prihvaćanju franačke uloge u pokršćavanju, prvenstveno zbog naginjanja istraživača prema *De administrado imperio*, djelu Konstantina Porfirogeneta koje govori o dolasku i pokršćavanju Hrvata u 7. st. Međutim, mnogobrojni arheološki nalazi te bogata epigrafička, skulptorska i graditeljska

³¹⁴ T. ŠEPAROVIĆ, 2021, 232–234.

baština dokazuju nepobitan dokaz njihove uloge.³¹⁵ Osim toga, uz postojeću antičku kršćansku pozadinu, politički faktor također je imao ključnu ulogu. Rimski pape nastojali su proširiti svoju jurisdikciju na nekadašnji rimski Ilirik na kojem bi Dalmacija sa svojim starim biskupskim središtima služila kao zid obrane od utjecaja carigradske Crkve.³¹⁶

Nakon poraza Avara i uništenja njihovog Kaganata 803. godine, te godine i 813. Karlo Veliki obavio je podjelu novoosvojenog područja u smislu crkvene organizacije. Prostor sjeverno od lijeve obale rijeke Drave do njezina ušća pripao je Salzburškoj biskupiji, a područje od njezine desne obale do Jadrana pripao je Akvilejskom patrijarhatu.³¹⁷ Misionarski pravac, koji će djelovati na prostoru što će u kasnijem razdoblju postati (srednjovjekovna) Hrvatska, dolazio je iz Akvileje. Godine 806. formalizirana je uloga pripadajućeg im patrijarha jer je Karlo Veliki zahtijevao da zemlje južno od rijeke Drave moraju biti podređene njemu u kontekstu crkvene jurisdikcije. Uzimajući to obzir, jasno je da su svi misionari potjecali iz sjeverne Italije koji su sa sobom nosili i tradicije Langobardskog Kraljevstva.³¹⁸ Naravno tu treba napomenuti i snažnu potporu mjesne elite koja je podržavala pokršćavanje. Kako se točno odvijao taj proces nije poznato, no podatak koji može djelomično rasvijetliti je izgradnja i obnova crkvi na strateškim pozicijama (prometni značaji i kneževski posjedi). Naime, preživljavanje kasnoantičkih crkava iz 5. i 6. st. i njihova obnova u 9. st. se može spoznati na raznim lokalitetima primjerice crkva sv. Anselma u Ninu ili Bartolomeja u Galovcu, a njihova ponovna upotreba manifestira franačko shvaćanje re-kristijanizacije nekadašnjih rimskih pokrajina. Obnova je bila politički moto iz vremena Karla Velikog koja je obuhvaćala „Augustov Ilirik“ i nekadašnja biskupska središta, u široj slici kao dio uspostave društva u kojem je moguće postići spasenje.³¹⁹

Iako nije poznat podatak u povijesnim spisima, postavlja se pitanje je li kampanja bila pod patronatom nekog određenog sveca, primjerice Sv. Martina iz Toursa. Kult sv. Martina u franačkom vladarskom dvoru nije bila nepoznanica; primjerice kada je uoči vojne kampanje protiv Vizigota Klodovik poslao glasnike u njegovu svetištu u Toursu u nadi da pronađu povoljne znakove, a Karlo Veliki osobno je posjetio njegovo svetište prije odlaska u Rim 800. godine. Osim toga sv. Martin potječe iz rimske provincije Panonije, područja koje u to vrijeme upravo dolazi po franačku upravu. Postoji niz crkava koji su posvećeni tom svecu koje su u

³¹⁵ T. VEDRIŠ, 2015, 193–194.

³¹⁶ T. VEDRIŠ, 2015, 195.

³¹⁷ Ž. TOMIČIĆ, 2021, 137.

³¹⁸ M. ANČIĆ, 2016, 228.

³¹⁹ T. VEDRIŠ, 2015, 195.

vezi s misionarskim pohodima iz Salzburga u središnji prostor Dunava te Akvileje u Dalmaciju i njezinim zaleđem.³²⁰

10.1.Bursa sv. Anselma

Relikvijar je u obliku burse koja je tipična karakteristika u vrijeme merovinške ili karolinške dinastije tijekom 8. i 9. st. Njezin donji oblik je kvadratan, a gornji uži dio je s konkavno uvučenim stranicama koji imitira ručke.³²¹ Sastavljena je od drvenog okvira koji je sa svih strana prekriven srebrnim pozlaćenim limom, ukrašen iskucanim geometrijskim i biljnim ornamentima na poleđini i na uskim bočnim stranama (slika 54.). Glavni prikaz nalazi se na prednjoj strani koji je izveden u dvije zone. Na gornjoj se zoni nalazi prikaz Isusa Pantokratora koji sjedi na prijestolju, s desnom rukom blago uzdignutom u činu blagoslivljanja, dok lijevom rukom pridržava knjigu na bedru (slika 55.). U donjoj zoni imamo prikaz triju svetaca: sv. Ambroza (milanskog biskupa), njegove starije sestre sv. Marcele i sv. Anselma đakona za kojeg se pretpostavlja da je također iz Milana (56.). Sva tri lika stoje ispod motiva višestrukih arkada koji je bio omiljen u karolinškoj umjetnosti. Prikazi su izvedeni na plitkom reljefu s naglašenim detaljima u kojem je sv. Marcela prikazana kao djeвица i sv. Ambroz kao klerik i stoje uzdignutih ruku, a sv. Anselmo, koji je odjeven u dalmatiku s tonzurom na glavi, drži kadionicu u desnoj ruci (nažalost, detalj je vidljiv samo na starijim fotografijama).³²²

Što se tiče datacije, A. Milošević naglašava Anselmovu dvodijelnu kadionicu te pronalazi sličnosti s brončanom dvodijelnom kadionicom iz Mönchengladbacha (danas se nalazi u Kölnu i datira oko 800.) u likovnim prikazima na pločici bjelokosnih korica Lorškog evanđelistara iz 810. godine i u prijepisu Boethiusovog djela *De institutione arithmetica* iz 845. godine.³²³ Ljubo Karaman ističe linearni ukras s jedne strane i strogo frontalno postavljene svece pod arkadicama na drugoj strani relikvijara, a to su karakteristike u vremenu oko 800. godine.³²⁴ Ivo Petricioli navodi datacije L. Jelića u 8. st. i Lj. Karamana oko 800. godine smatrajući da je moguće relikvijar okvirno smjestiti u to razdoblje. Također ističe proporcije lica i modelaciju ruku koje su po izvedbi slične s kasnomerovinškim iskucanim likovima (npr. relikvijar u Musée de Cluny) i karolinškim iskucanim likovima (ruka na relikvijaru u Ellwagenu). U širem smislu reljef ninskog relikvijara uspoređuje s reljefom relikvijara u Mortainu ističući da je ninski ipak kvalitetnije izveden.³²⁵ Nikola Jakšić smatra da je kult prikazanih svetaca doveden iz Milana u

³²⁰ J. OSBORNE, 1999, 384–385.

³²¹ N. JAKŠIĆ, 2004, 47.

³²² A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 288.

³²³ A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 288.

³²⁴ LJ. KARAMAN, 1943, 134.

³²⁵ I. PETRICIOLI, 1969, 341.; Autor se koristio radom: L. JELIĆ, 1898. – Luka Jelić, *Thesaurus ecclesiae cathedralis nonensis in Dalmatia, Compte rendu du quatrième congrès scientifique international des catholiques*, 16–20, Fribourg, 2–3.; Lj. K., 1943. – Ljubo Karaman, *Žive starine*, Zagreb

kojem je relikvijar najvjerojatnije izrađen i donesen posredstvom franačkih misionara iz sjeverne Italije (posebno iz Furlanije i Lombardije). Relikvijar datira u 9. st.³²⁶ U literaturi je uobičajeno mišljenje da relikvijar potječe iz sjevernotalijanskih zlatarskih radionica, preciznije iz Milana, a jedna od poveznica relikvijara jest ona s Volvinijevim oltarom u crkvi Sant' Ambrogio. Međutim, Vedriš i Maraković upozoravaju na navedenu poveznicu smatrajući da je jednostavna kompozicija relikvijara popraćena statičkim likovima i šturom izvedenom fizionomijom koja je teško usporediva s Volvinijevim radom. No, ne isključuju tezu o sjevernotalijanskom porijeklu ninskog relikvijara.³²⁷ Ante Jurčević ističe motive trokuta na rubnim vrpčama i unutar krugova na donjem kvadratnom polju koje su identične s motivima koji se pojavljuju na kadionici iz Runjavice te uočava sličnost izvedbe (nedovršenost) cvjetnog ukrasa koji se nalazi između lučnih arkada na kadionici i nizova ljljana na gornjoj vrpci stražnje strane burse. Time dolazi do zaključka da su kadionica i bursa proizvodi iste franačke radionice.³²⁸

Interpretacija tzv. ninske trijade također je dovedena u pitanje u znanstvenim krugovima. Naime, prema T. Vedrišu i N. Marakoviću središnju figuru koja se tradicionalno pripisuje sv. Marceli treba tumačiti kao prikaz Bogorodice te ističu kako je L. Jelić već prvi iznio ovu tezu. Takva bi interpretacija prikaza odgovarala u kontekstualnom smislu zbog postojanja crkve sv. Marije u vrijeme (navodnog) dolaska u Nin, kao i obnove te iste crkve u kontekstu obnove Ninske biskupije u 11. st.³²⁹ Međutim, ikonografija Bogorodice u karolinškoj je umjetnosti nepoznanica, a njezina najranija pojava na zapadu veže se za otonske iluminirane rukopise koji datiraju oko 1000. godine (primjerice *Evangelistar Svanhild* iz Essena). Za razliku od karolinške kulture Bogorodica orant je vrlo omiljena ikonografija u Bizantu (osobito tijekom 11. i 12. st.) koja se prikazuje s rukama čvrsto uz tijelo, ispred prsa, s dlanovima okrenutima prema promatraču.³³⁰

Literatura:

L. JELIĆ, 1898, 2–3.; LJ. KARAMAN, 1943, 134.; I. PETRICIOLI, 1969, 339–341.; M. DOMJAN, 1983, 7., 19; M. PEJAKOVIĆ, 1996, 167–178.; I. PETRICIOLI, 1997, 55–59.; A. MILOŠEVIĆ, 2000, 288–289.; N. JAKŠIĆ, 2004, 46–48.; A. JURČEVIĆ, 2011, 118.; T. VEDRIŠ, N. MARAKOVIĆ, 2021, 77–104.

³²⁶ N. JAKŠIĆ, 2004, 47.

³²⁷ T. VEDRIŠ, N. MARAKOVIĆ, 2021, 96.

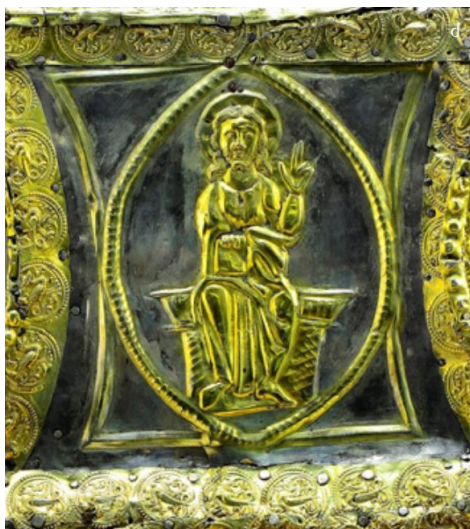
³²⁸ A. JURČEVIĆ, 2011, 118.

³²⁹ T. VEDRIŠ, N. MARAKOVIĆ, 2021, 101.

³³⁰ T. VEDRIŠ, N. MARAKOVIĆ, 2021, 96–97.; Autori su koristili rad: L. JELIĆ, 1898. – Luka Jelić, *Thesaurus ecclesiae cathedralis nonensis in Dalmatia, Compte rendu du quatrième congrès scientifique international des catholiques*, 16–20, Fribourg, 2–3.

Slika 54. – Stražnja strana burse (T. VEDRIŠ, N. MARAKOVIĆ, 2021, 76.)

Slika 55. – *Maiestas Domini* (T. VEDRIŠ, N. MARAKOVIĆ, 2021, 97.)

Slika 56. – Prednja strana burse (T. VEDRIŠ, N. MARAKOVIĆ, 2021,

76.)

10.2. Relikvijar nepoznatog sveca iz Nina

Relikvijar je izrađen u obliku sarkofaga s poklopcem s pokrovom na dvije vode koji je spojen šarkama te stoji na brončanim nožicama u obliku krnje piramide (slika 57.). Obložen srebrnim limom, na dužim stranama i poklopcu se nalaze po tri, a na kraćoj po jedna pozlaćena rozeta sa šest ili osam latica. Među rozetama je bilo aplicirano dvanaest srebrnih, ovalnih, tordiranih filigranskom žicom oivičenih kasetica u koje je bilo umetnuto drago kamenje ili staklena pasta. Na uglovima prednje strane relikvijara i na poklopcu su nekoć stajale četiri kasetice s umetcima iz staklene paste od kojih su se uspjele sačuvati samo dvije. Na sljemenu poklopca pravilno su raspoređena tri poliedarska ukrasa izrađena od kristala.³³¹

Prema ukrasima rozeta s prednje strane A. Milošević ističe sličnost s rozetama na prednjoj strani istovremenog sarkofaga iz crkve SS Maria e Donato u Muranu te pogotovo na ploči iz Gussaga u Brescii. Također napominje da je motiv rozete čest motiv dekoracije u merovinškoj i karolinškoj kamenoj plastici. No, zbog nevješte izrade i činjenice da se njezini ukrasi pojavljuju tijekom dužeg razdoblja, smatra da ju je teško precizno datirati. Iako se okvirno u literaturi datira između 7. i 9. st., A. Milošević je smješta u drugu polovicu 8. st.³³², a M. Domjan smatra da je nastala na prijelazu s 8. st. na 9. st. također ističući da se radi o proizvodu karolinške radionice.³³³

³³¹ A. MILOŠEVIĆ, 2000, 289.

³³² A. MILOŠEVIĆ, 2000, 290.

³³³ M. DOMJAN, 1983, 7.

Literatura:

M. DOMJAN, 1983, 7.; I. PETRICIOLI, 1997, 55–59.; A. MILOŠEVIĆ, 2000a; A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 289–290.

Slika 57. – Relikvijar nepoznatog sveca iz

Nina (A. MILOŠEVIĆ, 2000, 290.)

10.3. Stara Vrlika – Runjavica

Kadionica je slučajni nalaz koji je donesen u Knin 1925. godine (slika 58.). Lokalitet se isprva navodio na položaju Runjavica nedaleko od Stare Vrlike, no kasnija topografska istraživanja preispitala su vjerodostojnost ovog navoda, pa je predloženo da kadionica potječe iz same Stare Vrlike koja se nalazi na području današnjeg sela Cetine.³³⁴

Izrađena je od lijevanog srebra i mjestimice pozlačena. Geometrijskim ornamentima u tehnici dubokog rovašenja ukrašena joj je noga i zdjelica, a nieliranjem su izvedeni ornament u obrisima stiliziranih cvjetnih motiva koji se nalaze između arkada na zdjelici. Na gornjem rubu zdjelice nalaze se tri alke kroz koje su provučeni lančići koji je prema gore spajaju na trokrakom hvatištu s kukom. Sva tri završetka imaju stilizirane ptičje glave rađene tehnikom lijevanja i dorodom rovašenja.³³⁵ Na središnjem dijelu tijela kadionice nalaze se četiri lučne arkade ispod kojih se nalaze stilizirani kapiteli i stupovi koji su ukrašeni nizovima rovašenih rombova, a iznad i ispod njih nalaze se nizovi trokuta. Takav se motiv nalazi na trnovima ostruga iz sarkofaga s Crkvine u Biskupiji, groba B iz Morpolače i na sredini luka dječjih ostruga iz nadstvođene grobnice u Biskupiji.³³⁶

Kadionica je po tehnici izrade i kompoziciji ukrasa najbliža Tasilovom kaležu iz Kremsmünstera. Kalež je napravljen između 768./769. i 788., odnosno u vremenu između vjenčanja bavarskog kneza Tasila i njegove žene Liutpirc te svrgavanja Tasila koje je prouzročio Karlo Veliki. Stoga postoji mogućnost da je kalež napravljen neposredno prije

³³⁴ K. VINSKI-GAŠPARINI, 1958, 93.

³³⁵ A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 252.

³³⁶ A. JURČEVIĆ, 2011, 125.

njihova vjenčanja. Osnovna zajednička kompozicija kadionice i kaleža jest motiv arkada, način ukrašavanja tehnikom dubokog rovašenja, označavanje nieliranjem konture i pozlaćivanje ploha ispunjenim geometrijskim ornamentom. Međutim, ukrasi također govore o dvama različitim stilovima između ovih predmeta. Na kaležu prevladavaju anglosaksonski i irski motivi, a na kadionici su motivi srednjoeuropske tematike vezane za tradiciju umjetnosti seobe naroda. Zbog kombinacija tih stilova pitanje porijekla Tasilovog kaleža dugo je bilo predmetom rasprave među znanstvenim krugovima, no uvriježeno je mišljenje da potječe iz bavarskih radionica u vrijeme biskupovanja Virgilija (745. – 784.) koji je bio rodom iz Irske.³³⁷ Također, postoji mogućnost da je kalež napravljen u sjevernoitalskim radionicama koje su dodavale i životinjsku ornamentiku otočke umjetnosti, a također su se koristile motivima biljnog i životinjskog svijeta koji se temelje na antičkoj i kasnoantičkoj umjetnosti. U tom slučaju bi kadionica, koja nema životinjske motive otočke umjetnosti, mogla biti mlađa od kaleža. Ante Milošević kadionicu datira u posljednju četvrtinu 8. st.³³⁸ Prema mišljenju Z. Vinskog kadionica je u naše krajeve dospjela posredstvom franačkih misionara koji su provodili pokrštavanje te je bila u upotrebi sakralnog izdanja koje je prethodilo sačuvanoj crkvi sv. Spasa.³³⁹ Željko Tomičić naglašava srodnost kadionice s Tasilovim kaležom u smislu oblika, kompozicije, dubokog rovašenja i nieliranja a također ističe utjecaje sjevernoitalskih radionica koje sadrže mediteranske utjecaje. Datacija bi također bila u posljednjoj četvrtini 8. st. ili početkom 9. st.³⁴⁰

Literatura:

K. VINSKI-GASPARINI, 1958, 93–103.; Z. VINSKI, 1977 – 1978., 164–165.; A. MILOŠEVIĆ, 2000a, 110–111.; A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 251–253.; A. JURČEVIĆ, 2010, 125–126.; Ž. TOMIČIĆ, 2021, 151–153.

Slika 58. – Kadionica s lokaliteta Stara Vrlika – Runjavica (A.

MILOŠEVIĆ, 2000, 252.)

³³⁷ K. VINSKI-GAŠPARINI, 1958, 97–98.

³³⁸ A. MILOŠEVIĆ, 2000b, 253.

³³⁹ Z. VINSKI, 1977 – 1978, 164.

³⁴⁰ Ž. TOMIČIĆ, 2021, 152–153.

11. Zaključak

S obzirom na to da je Karlo Veliki bio pripadnik istaknutog roda i sposoban vladar, nesumnjivo je da je franačka država Karla Velikog bila među vodećim silama ranosrednjovjekovne Europe. Nakon što je preuzeo vlast 768. godine, njegova vladavina je obilježena uspješnim vojnim pohodima koji su uvelike pridonijeli teritorijalnoj i političkoj ekspanziji Franačke. Porazio je Langobarde 773. godine i preuzeo cijelu Italiju, a papi Hadrijanu I. proslavom Uskrsa u Rimu simbolički je dao do znanja da se Rim nalazi u njegovim rukama. U dugogodišnjem ratu koji je trajao od 772. do 804. godine konačno je slomio otpor Saksonaca, a samo godinu dana ranije u potpunosti je uništio Avarski Kaganat. Iako se očekivalo da će Carstvo nakon njegove smrti nastaviti u jedinstvu i sjaju koji je Karlo izgradio, to se ipak nije dogodilo. Naime, nakon njegove smrti na prijestolje dolazi Ludovik Pobožni, vladar kojemu su nedostajale autoritativne odlike njegova oca te se vlast ustvari nalazila u rukama klera. Nakon njegove smrti 840. godine dolazi do dinastijskih sukoba između Lotara I., Karla i Ludovika Njemačkog koji završavaju podjelom države. Carstvo se posljednjeg puta ujedinjuje u vrijeme Karla Debelog (885. – 888.), ali jedinstvo se održalo samo tri godine da bi se nakon njegove smrti Carstvo konačno raspalo na pet država i dvije autonomne pokrajine.

Dalmacija u interesnu sferu Karolinškog Carstva ulazi u vrijeme sukoba između Franaka i Bizantinaca. Osim geostrateške važnosti nekadašnje rimske provincije Dalmacije, može se pronaći i svojevrsna simbolika. Nekadašnja provincija Dalmacija bila je dio Rimskog Carstva s kojim se Karlo Veliki pokušao poistovjetiti, a Bizantu ili Istočnom Rimskom Carstvu kontrola rimske Dalmacije bila je pravo na koje je polagao kao nositelj tradicije Rimskog Carstva i njegova nasljedstva. Mirovnim sporazumom u Aachenu 812. godine Dalmacija se dijeli između tih velesila – priobalni gradovi i otoci dodjeljuju se Bizantu, a zaleđe Franačkom Carstvu. Važnu ulogu odigrao je i knez Borna koji je borbama protiv kneza Ljudevita Posavskog iskazao vazalski odnos franačkom dvoru. Upravo njegova naklonost franačkoj kruni omogućila je hrvatskoj kneževini ulazak u politički svijet ranosrednjovjekovne Europe.

Osim političke granice Karlo Veliki je 803. i 813. obavio i teritorijalnu podjelu u kontekstu crkvene jurisdikcije u kojoj je prostor Jadrana bio u djelokrugu Akvilejskog patrijarhata. S jasnom administrativno-teritorijalnom podjelom započet je proces kristijanizacije Hrvata koji su provodili misionari iz područja sjeverne Italije, odnosno iz pravca Akvileje. Treba imati na umu da je pokrštavanje bilo društvenog značaja jer bi omogućilo vladaru i lokalnom plemstvu lakše prihvaćanje u političkom svijetu europskog kršćanskog Zapada (primjerice odnos kneza Branimira i pape Ivana VIII.). O njihovoj aktivnosti najbolje svjedoče bursa sv. Anselma, relikvijar nepoznatog sveca i kadionica iz Stare Vrlike – Runjavice. Što se tiče problematike

burse sv. Anselma u novijoj literaturi dovodi se u pitanje središnji prikaz sveca kojeg se uglavnom tumači kao prikaz sv. Marcele čiji se kult štovao u Milanu. Prema tumačenju T. Vedriša i N. Maraković prikaz se ne može pripisati sv. Marceli jer se ona ne uklapa u kontekstu crkve sv. Marije koja je postojala u (navodno) vrijeme dospijeca relikvijara i njezine obnove u 11. st. Umjesto Sv. Marcele predlaže se prikaz Bogorodice oranta. Iako se navedena ikonografija prikazuje još od vremena starokršćanstva, ona se nije izvodila u karolinškom umjetničkom krugu (otonski iluminati pripadaju vremenu kada je Karolinško Carstvo prestalo postojati), a u bizantskom umjetničkom krugu bila je omiljen motiv izveden kao Bogorodica orant. Čak postoji i određen problem poveznice s izvedbom bizantske Bogorodice. Ona se prikazuje u čvrstom stavu s rukama uz tijelo i dlanovima prema naprijed, prikaz koji nije u potpunosti identičan s ninskim primjerom. No, većina autora smatra da je riječ o proizvodu sjevernoitalskih radionica, kao što se pripisuje i relikvijaru nepoznatog sveca iz Nina. Što se tiče kadionice s lokaliteta Stare Vrlike – Runjavice u znanstvenoj literaturi uglavnom se povezuje s Tasilovim kaležom u smislu tehnike ukrašavanja i arkada, ali različitih motiva (primjećuje se prisutnost životinjske ornamentike). Stoga je moguće da je kadionica mlađa u odnosu na kalež, ako uzmemo u obzir da se radi o proizvodima iste (sjevernoitalske) radionice. Unatoč pripajanju dalmatinskog zaleđa franačkoj državi, ako govorimo konkretno o prisutnosti vojske ili administracije, u povijesnim izvorima nemamo zabilježeno prisustvo Franaka. Manjak prisutnosti vidljiv je i u arheologiji, izuzev pojasnog jezičca iz Vrbljana Gornjih i mača s lokaliteta Zadvarje – Poletnica. Međutim, ti nalazi ne mogu govoriti o većoj prisutnosti franačke populacije, već samo o individualnim slučajevima. Time se odaje dojam da prostor Dalmacije koji pripada Francima nije administrativno ustrojen za razliku od ostalih teritorija, primjerice Istre. O lokalnom društvenom ustroju Istre поближе govori Rižanski sabor održan 804. na kojem se lokalne elite žale furlanskom markgrofu na novi društveni sistem koji su nametnuli Franci te zahtijevaju povratak starog sistema utemeljenog na antičkoj tradiciji. Hrvatski su knezovi (od Borne do Branimira) priznavali franačku vlast, no opet su djelovali s određenim stupnjem autonomije. Prema navodima teologa Gottschalka knez Trpimir borio se protiv „naroda Grka“, no ostaje nepoznanica je li riječ o Trpimirovoj želji za ekspanzijom svojeg teritorija ili se radi o napadu kojeg su inicirali franački diplomati. Titulu *rex* ili kralj koju mu pripisuje Gottschalk ne treba nužno shvaćati u doslovnom smislu – ona može biti autorova želja da s čitateljima podijeli svoja iskustva s Trpimirom kojeg vidi kao snažnog i neovisnog vladara. Nadalje, dolaskom kneza Domagoja Hrvatska kneževina uspostavlja diplomatske odnose sa Svetom Stolicom. Ivan VIII. je uz Domagoja htio konkurirati carigradskom patrijarhu Fociju nad Dalmacijom te je podupirao Domagojevo nastojanje da uspostavi Ninsku biskupiju

koja nažalost nije zaživjela tokom kneževa života. Nakon što je Zdeslav protjerao svoju braću (uključujući i kneza Višeslava), zauzima prijestolje kao bizantska marioneta, čime se u jednom kratkom periodu Hrvatska kneževina politički odvojila od Karolinškog Carstva. Svrgnućem (vjerojatno i ubojstvom) kneza Zdeslava prijestolje zauzima Branimir koji diplomatskim putem dobiva blagoslov pape Ivana VIII. kao neovisnog i suverenog vladara. Budući da se Franačko Carstvo zapravo rasulo u Branimirovo vrijeme, put europskog razvoja i samostalnosti države bio je neupitan.

Trgovci, putujući majstori pa i franački misionari lako su mogli putovati kroz Dalmaciju zahvaljujući antičkim cestama. S obzirom na to da je dominantna bizantska mornarica imala primat na Jadranskom moru kojoj franačka mornarica jednostavno nije mogla parirati, možemo gotovo sa sigurnošću reći da su trgovačke karavane putovale kopnenim putevima koristeći se antičkim cestama. U slučaju korištenja te trase pravac bi išao iz Akvileje preko Trsta pravcem Tarsatika – Senj – Karlobag, preko Velebita, Obrovca i Karina gdje se račvao prema jugu (Nadin – Škabrnja – Galovac – Zadar) i istoku (Aserija – Bribir – Skradin – Salona – Trilj – Runović – Ljubuški – Čapljina – Stoca). Također treba spomenuti i magistralnu cestu Akvileja – Salona na koju se spajala *Via magna* (povezivala je Aenonu ili Nin s Kninom preko Aserije i Burnuma). Nije slučajnost da mjesta pronalaska karolinških predmeta gravitiraju području prostiranja antičkih cesta.

Zanimljivo je da, unatoč prisutnosti trgovačkih odnosa između Franačke i „hrvatske Dalmacije“, novca je pronađeno najmanje. Dosad su pronađena samo četiri primjerka. Među znanstvenicima koji se bave novcem postavlja se i pitanje uloge karolinškog novca, odnosno da nije imao veliku vrijednost u svakodnevnoj upotrebi ili da je njegova vrijednost varirala o ekonomskoj razini provincije, pogotovo u pograničnim područjima. Iako se radi o organiziranoj teritorijalno- administrativnoj cjelini, činjenica je da količina pronađenih denara u Italiji daleko manja od količine pronađene u matičnim područjima Franačke. Stoga se novcem u Italiji koristilo više u smislu akumulacije bogatstva. Također, treba napomenuti nadmoćniju bizantsku flotu koja je *de facto* kontrolirala Jadransko more braneći je od arapskih gusara, što je omogućilo lagodniju plovidbu trgovačkih brodova, ali je branila i dalmatinske priobalne gradove koji su bili pod nadležnosti bizantske krune.

Što se tiče oružja, mačevi se daleko više pojavljuju od koplja te se po brojnosti pogotovo ističu mačevi tipa K (četnanest primjeraka). Iz te skupine zanimljivi su ULFBERTH mačevi s lokaliteta Biskupija – Crkvina i Prozor – Gornja Luka, mač s fragmentiranim imenom njegova nositelja s lokaliteta Zadvarje – Poletnica i mač s lokaliteta Koljani Gornji – Slankovac s oznakom križa i (vjerojatno radioničkog) žiga. ULFBERTH mačevi bili su izuzetno cijenjeni u

ranosrednjovjekovnoj Europi zbog svoje izvrsne kvalitete (visoki udio ugljika u sastavu sječiva), o čemu nam govori i vrlo široka disperzija nalaza u Europi, primjerice na teritoriju Kijevske Rusije. Osim ULFBERTH mačeva posebno se ističu primjerci s posljednjih dvaju navedenih lokaliteta. U slučaju mača iz Poletnice na kojem piše latinizirano osobno muško ime zapadnogermanskog podrijetla (...A...ERTUS) možemo pretpostaviti da je njegov nositelj porijeklom iz Franačke. Tip H zastupljen je u relativno manjem broju u usporedbi s tipom K (svega pet primjeraka na prostoru kneževine), no zato ima širu geografsku rasprostranjenost u Europi (Norveškoj, srednjoj Europi, Karpatskoj kotlini). Tip K uglavnom je zastupljen na području Norveške, Irske i Hrvatske. U srednjoj Europi pojavljuje se rijetko i njihova je disperzija uglavnom izrazito raštrkana. Nije sigurno radi li se možda o pristupačnosti tipa K na tržištu ili o trendu među lokalnom elitom. Također, treba spomenuti i poslijekarolinški tip X kojemu se pripisuju samo dva primjerka (ako računamo i mač s lokaliteta Koljani Gornji – Crkvina usprkos njegovoj problematici.) S obzirom na to da se radi o predmetima čija okvirna datacija obuhvaća podmaklo 9. st. do 11. st., vrijeme kada je Karolinško Carstvo prestalo postojati i time vazalni odnos s (osamostaljenim) Hrvatima, možemo gotovo sa sigurnošću reći da se radi o predmetima koji su stigli trgovinom. Koplja su otkrivena u relativnom malom broju unatoč činjenici da se, za razliku od mačeva, radi o jeftinijem i pristupačnijem oružju.

Zanimljivi predmeti su i dijelovi pojasne garniture s lokaliteta Vrbljana Gornjih i Mogorjela, posebice pojasni jezičac iz Vrbljana Gornjih. Kao što je već navedeno, radi se o pojasnom jezičku koji na sebi nosi ime germanskog podrijetla (kao što je i slučaj s mačem iz Poletnice), no u ovom slučaju ona nosi ime svojeg kovača ili obrtnika. Osim imena na drugoj se strani nalazi aklamacija (*Sanctus Sanctus Sanctus Dominus Sabaoth*) sv. Trojstvu ili svevišnjem Bogu. Z. Vinski primjećuje da su ornamentalni motivi slični motivima koji se pojavljuju na Tasilovu kaležu, dok epigrafsku izvedbu uspoređuje s relikvijarima iz Mortaina i Siona. Ivo Bojanovski u epigrafskoj analizi primjećuje sličnu izvedbu završetaka pojedinih slova kao kod inzularnih pisama Splitskog evengelijara. Sukladno tome možemo postaviti pitanje je li jezičac bio u vlasništvu nekog franačkog misionara koji je djelovao u procesu kristijanizacije. Kasnoantički kaštel tokom ranog srednjeg vijeka upotrebljavao se kao refugij, stoga je moguće da ga je misionar iskoristio tijekom svojeg misionarskog pohoda. Nije sigurno je li pojasna garnitura iz Mogorjela također pripadala nekom franačkom misionaru, ali nesumnjivo se radi o izvrsnom primjeru otočke umjetnosti.

Ostruge su najmnogobrojniji nalazi karolinške provenijencije i uglavnom ih pronalazimo u starohrvatskim grobovima koji bi se prilagali zajedno s oružjem pokojnika koji je vjerojatno pripadao lokalnoj ratničkoj eliti. Najraskošniji primjerci ranokarolinških ostruga svakako

dolaze s lokaliteta Biskupija – Crkvina, a u radu je naveden samo dio bogatog fundusa. Naravno, ostruge ne treba nužno povezivati s ukopom ratnika. Tako, primjerice imamo i dječje grobove u kojima su priložene bogato ukrašene ranokarolinške ostruge te u obiteljskim grobovima (grob 322 s lokaliteta Nin – Ždrijac). Osim ranokarolinških nalaza ostruga koji prednjače po broju pronalazaka imamo i poslijekarolinške ostruge, kao što je ostruga s lokaliteta Lištanje – Podvornica. Iako se radi o masivnijem primjerku koji ne dijeli kvalitetu izrade s npr. ostrugama s lokaliteta Biskupija – Crkvina, karolinška materijalna kultura ostavila je trag među starohrvatskom elitom kao pokazatelj prestiža koji ističe njegova nositelja od ostalih.

12. Literatura

- ANČIĆ, M., 1999. – Mladen Ančić, Imperij na zalasku: Nestanak bizantske vlasti na istočnoj obali Jadrana u 9. stoljeću, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 41, Zadar, 1–20.
- ANČIĆ, M., 2000. – Mladen Ančić, U osvit novog doba: Karolinško carstvo i njegov jugoistočni obod, u: Ante Milošević, *Hrvati i Karolinzi, Rasprave i vrela*, Split, 70–106.
- ANČIĆ, M., 2001. – Mladen Ančić, Mjesto Branimirove Hrvatske u suvremenom svjetskom poretku, *Zgodovinski časopis*, sv. 55, br. 3–4, Ljubljana, 305–320.
- ANČIĆ, M., 2016. – Mladen Ančić, Franački i langobardski utjecaji pri stvaranju i oblikovanju Hrvatske kneževine, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 43., Split, 217–238.
- ANČIĆ, M., 2018. – Mladen Ančić, The Treaty of Aachen: How many empires?, u: Mladen Ančić, Jonathan Shepherd, Trpimir Vedriš, *Imperial Spheres and the Adriatic: Byzantium, the Carolingians and the Treaty of Aachen (812)*, New York, 25–42.
- ATANACKOVIĆ-SALČIĆ, V., 1966. – Vukosava Atanacković-Salčić, Vukodol, Mostar, Hercegovina – antički, ranosrednjovjekovni grobovi, *Arheološki preglednik*, sv. 8., Beograd, 159–162.
- ATANACKOVIĆ-SALČIĆ, V., 1976. – Vukosava Atanacković-Salčić, Stolac, Čairi, Hercegovina – naselje neolita i ranobronzanog doba, antička nekropola te ranosrednjovjekovni nalazi, *Arheološki pregled*, 18, Beograd, 24–26.
- ATANACKOVIĆ-SALČIĆ, V., 1983. – Vukosava Atanacković-Salčić, Fränkische Waffenfunde in der Herzegowina, *Balcanoslavica*, 10, Beograd, 17–28.
- BACHRACH, B. S., BACHRACH, D. S., 2017. – *Warfare in Medieval Europe (c. 400-1453.)*, New York
- BEKIĆ, L., 2003. – Luka Bekić, Novi nalaz ranosrednjovjekovnog koplja s krilcima, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, ser. 3, sv 36, Zagreb, 165–179.
- BEKIĆ, L., UGLEŠIĆ, A., 2021. – Luka Bekić, Ante Uglešić, Nalaz ranokarolinškog mača iz Škabrnje, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 47., Split, 83–110.
- BELOŠEVIĆ, J., 1980. – Janko Belošević, *Materijalna kultura Hrvata od 7. do 9. stoljeća*, Zagreb
- BELOŠEVIĆ, J., 2007. – Janko Belošević, Osvrt na karolinške mačeve tipa H sa šireg područja Dalmatinske Hrvatske, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, ser. 24, Zagreb, 405–418.

- BILOGRIVIĆ, G., 2009. – Goran Bilogrivić, Karolinški mačevi tipa K, *Opvscvla Archaeologica*, sv. 38, Zagreb, 125–182.
- BILOGRIVIĆ, G., 2011. – Goran Bilogrivić, O mačevima posebnog tipa u Hrvatskoj, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 38, Split, 83–110.
- BILOGRIVIĆ, G., 2011. – Goran Bilogrivić, *Etnički identiteti u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj – materijalni i pisani izvori*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb.
- BILOGRIVIĆ, G., 2019. – Goran Bilogrivić, Formiranje identiteta elite u istočno-jadranskom zaleđu na prijelazu sa 8. u 9. stoljeće – uloga karolinškog oružja, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, ser. 3., br. 52, Zagreb, 113–147.
- BIRIN, A., 2015. – Ante Birin, Pregled političke povijesti Hrvata u ranome srednjem vijeku, u: Zrinka Nikolić Jakus, *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjemu vijeku (oko 550 – oko 1150)*, Zagreb, 37–72.
- BUDAK, N., 2001. – Neven Budak, *Karlo Veliki: Karolinzi i Hrvati*, Split
- BOJANOVSKI, I., 1974. – Ivo Bojanovski, Ranosrednjovjekovno utvrđenje u Vrbljanima na Sani, *Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu*, 29, Sarajevo, 105–125.
- BRANDT, M., 1995. – Miroslav Brandt, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, Zagreb.
- CETINIĆ, Ž., 1998. – Željka Cetinić, *Stranče – Gorica starohrvatsko groblje*, Rijeka
- CETINIĆ, Ž., 2010. – Željka Cetinić, Starohrvatsko groblje Stranče – Gorica: Osvrt na horizont grobova s poganskim načinom pokapanja, *Archaeologica Adriatica*, 4, Zadar, 1–23.
- CURTA, F., 2010. – Florin Curta, A Note on Trade and Trade Centers in the Eastern and Northern Adriatic Region Between the Eight and the Ninth Century, *Hortus Artium Mediaevalium*, 16, Zagreb, 267–276.
- DE WRIES, K., SMITH, R. D., 2007. – Kelly De Vries, Robert D. Smith, *Medieval Weapon: An Illustrated History on Their Impact*, Oxford
- DEMO, Ž., 2010. – Željko Demo, Ranosrednjovjekovno koplje s krilcima iz okolice Dugog Sela u svjetlu novih saznanja o ovoj vrsti oružja na motki, *Archaeologia Adriatica*, 4, Zadar, 61–84.
- DOMJAN, M., 1983. – Miljenko Domjan, *Riznica župne crkve u Ninu*, Zadar
- FEICKERT T., S. et al., 2018. – Sabrina Feickert, Fabian Haack, Thomas Hoppe, Klaus Georg Kokkotidis, Matthias Ohm, Nina Willburger, Eine neue Waffe – Entwicklung und Einsatz des Schwertes von der Bronze- bis in die Frühe Neuzeit, *Archäologie in Deutschland*, ser 2, sv. 14., Darmstadt, 8–27.
- FICHTENAU, H., 1964. – Heinrich Fichtenau, *The Carolingian Empire. The Age of Charlemagne*, Oxford

- GEARY, P., J., 1998. – Patrick J. Geary, *Before France and Germany: The Creation and Transformation of the Merovingian World*, Oxford
- GRAČANIN, H., 2015. – Hrvoje Gračanin, Bizant na hrvatskom prostoru u ranome srednjemu vijeku, u: Zrinka Nikolić Jakus, *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjemu vijeku (oko 550 – oko 1150)*, Zagreb, 495–516.
- GRIERSON, P., 1991. – Phillip Grierson, *Coins of medieval Europe*, London
- GUNJAČA, S., 1949. – Stjepan Gunjača, Kratak osvrt na prilike i rad muzeja u Kninu, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3., sv. 1., Split, 279–294.
- GUNJAČA, S., 1949., 1957. – Stjepan Gunjača, Radovi na Crkvini u Biskupiji god. 1957., *Ljetopis JAZU- a*, 64, Zagreb, 201–203.
- JAKŠIĆ, N., 2004. – Nikola Jakšić, Relikvijar – bursa sv. Asela, *Zlato – umjetnička baština zadarske nadbiskupije* (ur. Nikola Jakšić), Zadar, 46–48.
- JELOVINA, D., 1986a. – Dušan Jelovina, *Mačevi i ostruge karolinškog obilježja u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika – Schwerter und Sporen karolingischer Formgebung in Museum Kroatischer archäologischer Denkmäler*, Split
- JELOVINA, D., 1986b. – Dušan Jelovina, Glavne značajke starohrvatske materijalne kulture od 7. do 12. stoljeća na području rijeka Zrmanje i Cetine, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3., sv. 16, Zagreb, 25–50.
- JURČEVIĆ, A., 2008. – Ante Jurčević, Groblje na Crkvini u Gornjim Koljanima – istraživanja godine 2007., *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3., sv. 35., Split, 135–150.
- JURČEVIĆ, A., 2011. – Ante Jurčević, Nalazi ranokarolinškog oružja i konjaničke opreme u doba formiranja Hrvatske Kneževine, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 38., Split, 111–147.
- KARAMAN, LJ., 1943. – Ljubo Karaman, *Živa starina*, Zagreb
- KARBIĆ, D., 2015. – Damir Karbić, Razvoj političkih ustanova, u: Zrinka Nikolić Jakus, *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjemu vijeku (oko 550 – oko 1150)*, Zagreb, 89–122.
- KATIĆ, L., 1932. – Lovre Katić, Saksonac Gottschalk na dvoru kneza Trpimira, *Bogoslovska smotra*, 20, Zagreb, 403–432.
- KLAIĆ, N., 1975. – Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb
- KOKKOTIDIS, K., G., 2018. – Klaus Georg Kokkotidis, Markenpiraterie im Mittelalter: die ULFBERT – Schwerter, *Archäologie in Deutschland*, ser 2, sv. 14., Darmstadt, 21.
- KOVAČIĆ, S., 1986., Slavko Kovačić, Slučaja svećenika Ivana poslije neuspjele urote protiv kneza Domagoja, *Croatia Christiana Periodica*, 10 (17), Split, 40–47.

- LEVAK, M., 2015. – Maurizio Levak, Istra i Kvarner u ranome srednjemu vijeku, u: Zrinka Nikolić Jakus, *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjemu vijeku (oko 550 – oko 1150)*, Zagreb, 385–414.
- MAJNARIĆ, I., 2015 – Ivan Majnarić, Karolinško, Otonsko i Sveto Rimsko Carstvo, u: Zrinka Nikolić Jakus, *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjemu vijeku (oko 550 – oko 1150)*, Zagreb, 517–532.
- MARIĆ, M., 2003. – Marija Marić, Ranosrednjovjekovne ostruge iz Lištana kod Livna, *Starohrvatska prosvjeta*, sv. 3, br. 30, Zagreb, 177–184.
- MATEJČIĆ, R., 1987. – Radmila Matejčić, Horizont s keramikom u starohrvatskoj nekropoli Stranče- Gorica u Vinodolu, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 11/2, Pula, 291–394.
- MATIJEVIĆ SOKOL, M., SOKOL, V.. 1999. – Mirjana Matijević Sokol, Vladimir Sokol, *Hrvatska i Nin u doba kneza Branimira*, Zagreb
- MENGHIN, W., 1983. – Wilfried Menghin, *Das Schwert in Frühen Mittelalter: Chronologisch- typologische Untersuchungen zu Langschwertern aus germanischen Gräbern des 5. bis 7. Jahrhunderts n. Chr.*, Stuttgart
- MILETIĆ, N., 1963. – Nada Miletić, Nakit i oružje IX-XII veka u nekropolama BiH, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, XVIII, Sarajevo, 155–178.
- MILETIĆ, N., 1975-1976. – Nada Miletić, Ranosrednjovjekovni nalazi iz Rudića kod Glamoča, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, XXX/XXXI, 231–242.
- MILETIĆ, N., 1977. – Nada Miletić, Ranokarolinško koplje iz Mogorjela, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, IX/X, 145–151.
- MILETIĆ, N., 1991. – Nada Miletić, Ranosrednjovjekovna koplja s krilima iz Bosne i Hercegovine, *Zbornik radova posvećenih akademiku Alojzu Bencu* (ur. Borivoj Čović), Sarajevo, 201–209.
- MILOŠEVIĆ, A., 1998. – Ante Milošević, *Arheološka topografija Cetine*, Split
- MILOŠEVIĆ, A., 2000a. – Ante Milošević, Karolinški utjecaji u Hrvatskoj kneževini u svjetlu arheoloških nalaza, u: Ante Milošević, *Hrvati i Karolinzi, Rasprave i vrela*, Split, 106–142.
- MILOŠEVIĆ, A., 2000b. – Ante Milošević, Kataloške jedinice Kat. IV. 39.; Kat. IV. 45.; Kat. IV. 119.; Kat. IV. 120.; Kat. IV. 131.; Kat. IV. 132.; Kat. IV. 170.; Kat. IV. 172.; Kat. IV. 173.; Kat. IV. 182.; Kat. IV. 261b, *Hrvati i Karolinzi, Katalog*, Split
- MILOŠEVIĆ, A., 2006. – Ante Milošević, Ranokarolinška brončana ostruga iz korita rijeke Cetine, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, 99 (2006), Split, 299–307.
- MILOŠEVIĆ, A., 2012. – Ante Milošević, Novi mač iz Koljana u svjetlu kontakata s nordijskim zemljama u ranom srednjem vijeku, *Histria Antiqua*, 21, Pula, 459–470.

- MILOŠEVIĆ, A., 2016. – Ante Milošević, Doseljenje Hrvata u Dalmaciju krajem 8. stoljeća: mač K-tipa kao mogući dokaz, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3., sv. 43., Split, 239–262.
- OSBORNE, J., 1999. – John Osborne, Politics, diplomacy and the cult of relics in Venice and the northern Adriatic in the first half of the ninth century, *Early Medieval Europe*, ser. 8., sv. 3., Oxford, 369–386.
- PETERSEN, J., 1919. – Jan Petersen, *De norske vikingesverd. En typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaaben*, Kristiania
- PETRICIOLI, I., 1969. – Ivo Petricioli, Osvrt na ninske građevine i umjetničke spomenike srednjega i novoga vijeka, *Radovi instituta JAZU u Zadru*, 15-16, Zadar, 299–356.
- M. PETRINEC, 1999. – Maja Petrinec, Srednjovjekovno razdoblje, *Arheološka zbirka Franjevačkog muzeja u Livnu*, Split, 32–38
- PETRINEC, M., 2000. – Maja Petrinec, Kataloške jedinice Kat. IV. 44.; Kat. IV. 46.; Kat. IV. 134. Kat. IV. 146.; Kat. IV. 178.; Kat. IV. 179.; Kat. IV. 202.; Kat. IV. 237., *Hrvati i Karolinzi, Katalog*, Split
- PETRINEC, M., 2006. – Maja Petrinec, Sedmi grob i nekoliko pojedinačnih nalaza s Crkvine u Biskupiji kod Knina, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 33., 21–36.
- PETRINEC, M., 2009. – Maja Petrinec, *Groblja od 8. do 11. st. stoljeća na području ranosrednjovjekovne hrvatske države*, Split
- PITEŠA, A., 2001. – Ante Piteša, Karolinški mač s natpisom iz Zadvarja (Žeževica Donja), *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 94., 347–358.
- RAPANIĆ, Ž., 2013. – Željko Rapanić, Kralj Trpimir, Venecijanci i Dalmatinci u traktak teologa Gottschalka iz Orbaisa, *Povijesni prilozi*, 32/2013, 44, Zagreb, 27–70.
- SEKELJ IVANČAN, T., 2004. – Tatjana Sekelj Ivančan, Ranokarolinško koplje s krilcima iz šljunčare Jegeniš kod Koprivnice, *Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu*, ser. 24., Zagreb, 109–128.
- SIMONI, K., 2000. – Katica Simoni, Kataloška jedinica Kat. IV. 220., *Hrvati i Karolinzi, Katalog*, Split
- SPUFFORD, P., 1988. – Peter Spufford, *Money and its use in medieval Europe*, Cambridge
- STROTHMANN, J., 2020. – Jürgen Strothmann, The Evidence of Numismatics: „Merovingian“ Coinage and the Place of Frankish Gaul and Its Cities in an „Invisible“ Roman Empire, *The Oxford Handbook of the Merovingian World*, 797–818.
- ŠARIĆ, I., 1972. – Ivan Šarić, Novi nalazi starohrvatskog oružja u Lici, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 6–7, 1, Zagreb, 229–235.

- ŠEPAROVIĆ, T., 2003. – Tomislav Šeparović, Nove spoznaje o nalazima ranosrednjovjekovnog novca u južnoj Hrvatskoj, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 30., 127–137.
- ŠEPAROVIĆ, T., 2012. – Tomislav Šeparović, Razmatranja o karolinškom novcu iz Donjih Lepura, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 39., 35–44.
- ŠEPAROVIĆ, T., 2019. – Tomislav Šeparović, Aachenski mir i ranosrednjovjekovna Hrvatska – numizmatički izbori, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 46., 23–34.
- ŠEPAROVIĆ, T., 2021. – Tomislav Šeparović, Novi nalaz ranokarolinškog denara u južnoj Hrvatskoj, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 48., 229–242.
- ŠTIH, P., 2018. – Peter Štih, Imperial politics and its regional consequences: Istria between Byzantium and the Franks 788 – 812., u: Mladen Ančić, Jonathan Shepherd, Trpimir Vedriš, *Imperial Spheres and the Adriatic: Byzantium, the Carolingians and the Treaty of Aachen (812)*, New York, 57–72.
- TOMIČIĆ, Ž., 2021. – Željko Tomičić, Prostor od Alpa i Jadrana do Dunava i Neretve u svjetlu materijalnih tragova inzularne umjetnosti karolinškog doba, *Radovi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 545=55. Zagreb, 131–162.
- UGLEŠIĆ, A., 2023. – Ante Uglešić, *U potrazi za Višeslavovom krstionicom*, Split
- VEDRIŠ, T., 2015. – Trpimir Vedriš, Pokrštanje i rana kristijanizacija Hrvata u: Zrinka Nikolić Jakus, *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjemu vijeku (oko 550 – oko 1150)*, Zagreb, 173–200.
- VEDRIŠ, T., N. MARAKOVIĆ, N., 2021 – Trpimir Vedriš, Nikolina Maraković, Bursa sv. Azela iz Nina i podrijetlo kulta ninskih svetaca zaštitnika, *Ars Adriatica*, 11, Zagreb, 77–104
- VINSKI, Z., 1966. – Zdenko Vinski, O primjeni rendgenskog snimanja pri istraživanju ranosrednjovjekovnih mačeva, *Vesnik Vojnog muzeja*, 11–12, Beograd, 70–88.
- VINSKI, Z., 1977. – 1978. – Zdenko Vinski, Novi ranokarolinški nalazi u Jugoslaviji, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 10–11, 143–190.
- VINSKI, Z., 1981. – Zdenko Vinski, O nalazima karolinških mačeva u Jugoslaviji, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 3, Split, 9–54.
- VINSKI, Z., 1983. – Zdenko Vinski, Razmatranja o poslijekarolinškim mačevima 10. i 11. stoljeća u Jugoslaviji, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3., sv. 13, Split, 7–64.
- VINSKI, Z., 1983. – 1984. – Zdenko Vinski, Ponovno o karolinškim mačevima u Jugoslaviji, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, sv. 3., br. 16–18., Zagreb, 183–210.
- VINSKI, Z., 1985. – Zdenko Vinski, Marginalia uz izbor karolinškog oružja u jugoistočnoj Evropi, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 15, Split, 61–117.

- VINSKI- GAŠPARINI, K., 1958. – Ksenija Vinski-Gašparini, Ranosrednjovjekovna kadionica kadionica iz Stare Vrlike, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3., sv. 6, Split, 93–103.
- VRDOLJAK, B., M., 1988. – Bono Mato Vrdoljak, Starokršćanska bazilika i ranosrednjovjekovna nekropola na Rešetarici kod Livna, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3., sv. 18, Split, 119–194.
- VRŠALOVIĆ, D., 1963. – Dasen Vrsalović, Kasnosrednjovjekovne ostruge u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. 3, sv. 8-9, Split, 151–169.
- VERHULST, A., 2004. – Adriaan Verhulst, *The Carolingian Economy*, Cambridge
- ZEKAN, M., 1994. – Mate Zekan, Karolinški i poslijekarolinški nalazi iz Bosne i Hercegovine, *Livanjski kraj u povijesti*, Split- Livno, 55–73.
- ZSCHILLE, R., FORRER, R., 1891. – Richard Zschille, Robert Forrer, *Der Sporn in seiner Form- Entwicklung: ein Versuch zur Characterisirung und Datirung der Sporen unserer Kulturvölker*, Berlin.
- WERNER, J., 1961. – Joachim Werner, Ranokarolinška pojasna garnitura iz Mogorjela kod Čapljine (Hercegovina), *Glasnik Zemaljskog Muzeja Arheo.*, 15 – 16, Sarajevo, 235–247.
- WOODS, I., 1994. – Ian Woods, *The Merovingian Kingdoms (450. – 751.)*, New York
- WOODS, A. R., 2019. – Andrew R. Woods, From Charlemagne to the Commercial Revolution (c. 800- 1150.), *Money and Coinage in the Middle Ages*, Leiden, 93–121.

Sažetak

Karolinški nalazi u „Dalmatinskoj Hrvatskoj“

U vremenu vladavine Karla Velikog Karolinško Carstvo nalazilo se na vrhu političke scene europskog Zapada s izrazito ekspanzijskom politikom i utjecajem koja je obuhvatila i prostore današnjih država Hrvatske i Bosne i Hercegovine, odnosno prostor srednjovjekovne Hrvatske kneževine. Osim vazalne obveze hrvatskog kneza franačkom caru na prostoru Hrvatske kneževine trgovinom, darivanjem i misionarskim djelovanjima dolazi i materijalna kultura franačkog porijekla. Radi se o predmetima vojne i konjaničke opreme (mačevi, koplja i ostruge), pojasnoj garnituri, novcu i liturgijskim predmetima. Cilj je rada obrada arheološke građe karolinških karakteristika i tumačenje njihove uloge kao dio povijesnog konteksta odnosa franačke države i Hrvatske kneževine.

Ključne riječi: Karolinško Carstvo, Hrvatska kneževina, import, mačevi, koplja, ostruge, pojasna garnitura, novac, liturgijski predmeti

Summary

Carolingian findings in „Dalmatian Croatia“

During the reign of Charles the Great the Carolingian Empire was on top of the political scene of European West with an extremely expansionist policy and influence that encompassed the areas of present-day states of Croatia and Bosnia and Herzegovina, respectively the area of the medieval Croatian duchy. In addition to the vassal obligation of the Croatian duke to the Frankish emperor, material culture of Frankish origin also arrived on the territory of the Duchy of Croatia through trade, gifting and missionary activities. These are items of military and equestrian equipment (swords, spears and spurs), belt sets, money and liturgical items. The aim of the paper is the processing of archaeological material of Carolingian characteristics and the interpretation of their role as part of a historical context of relationship between the Frankish state and the Croatian duchy

Key words: Carolingian Empire, Croatian duchy, import, swords, spears, spurs, belt set, money, liturgical items